

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ DIŞ TİCARET
AKIMLARI ÜZERİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM: GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ
VE SONRASI**

Fatih YÜCEL

DOKTORA TEZİ

ADANA - 2006

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ DIŞ TİCARET
AKIMLARI ÜZERİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM: GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ
VE SONRASI**

Fatih YÜCEL

Danışman: Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU

DOKTORA TEZİ

ADANA - 2006

ÖZET

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ DIŞ TİCARET AKIMLARI ÜZERİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM: GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ VE SONRASI

Fatih YÜCEL

**Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU
Haziran 2006, 165 sayfa**

Son yarım yüzyıldır Türkiye'nin çok önemli hedeflerinden birisi Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olmaktır. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (sonrasında Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Birliği (AB)) arasındaki ilişkiler 1963'te Ankara Anlaşmasıyla başlamıştır. Gümrük Birliği'nin (GB) temelleri 1970'de imzalanan ve 1973'de hayata geçirilen Katma Protokol ile atılmıştır.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Anlaşması 6 Mart 1995 imzalanmıştır. Türkiye'nin GB'ne geçişi, AB'ye tam üyeliğe doğru bir adım olarak dikkate alınmaktadır. Türkiye ile AB arasındaki GB'nin en önemli özelliği ise Türkiye'nin AB'ye tam üye olmadan GB aşamasına geçen ilk ve tek ülke olmasıdır.

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin seçilmiş 11 AB üyesi (Danimarka, Belüks – Belçika ve Lüksemburg-, Hollanda, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Portekiz, İspanya ve İngiltere) arasındaki genel ve sektörel dış ticaretine, GB Anlaşması'nın etkilerinin test edilmesi ve bu doğrultuda ülke ve sektör ayrışımalarına yoluyla Türkiye'nin ilgili ülkelerle sektörel dış ticaretinde etkili ülke ve stratejik sektör tespitinin de yapılabilmesidir. Bu doğrultuda, 1988-2002 dönemine ait ithalat ve ihracat verileri Panel Veri Yöntemi kullanılarak test edilmiştir.

Sabit etkiler kullanılarak yapılan analizde ithalat ve ihracat pay modelleri iki grup olarak incelenmiştir. I.Grup modellerde Türkiye'nin seçilmiş AB ülkeleriyle olan toplam ithalatı ve ihracatı test edilmiştir. Bu modeller iki durumda ele

alınmıştır. Birincisinde toplam ithalat ve ihracat, döviz kuru ve gelir esneklikleri için ayrışsımsız model, ikincisinde de 11 AB ülkesi için ayrışsımlı model. II.Grup modellerde Türkiye'nin seçilmiş AB ülkeleriyle olan imalat sanayi sektörel ihracat ve ithalatı test edilmiştir. Bu modeller üç yaklaşıma göre uygulanmıştır. Birincisinde, sektörel ithalat ve ihracat döviz kuru ve gelir esneklikleri için ayrışsımsız model, ikincisinde sektör etkileriyle genişletilmiş modeller, üçüncüsünde de ülke etkileriyle genişletilmiş modellerdir. Ülke ve sektör ayrışsımlı modeller için kullanılan kukla değişkenler tüm değişkenlerle etkileşim halinde kullanılarak ülkeler ve sektörler arası farklılıklar incelenmiştir.

I.Grup modellerin analizinde elde edilen sonuçlara göre, GB'nin etkisini açığa çıkartmak için kullanılan GB kukla değişkeni ihracat ve ithalat modellerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. GB kukla değişkeni her iki modelde de pozitif işaret sahiptir. Buda hem ihracatta hem de ithalatta GB öncesi döneme göre artışa işaret etmektedir. Katsayı büyüklüklerine bakıldığında ithalattaki artışın ihracattaki artıştan büyük olduğu görülmektedir. Genel bir ifadeyle GB Türkiye'nin ithalatını artırıcı yönde etki yaptığı söylenebilir. Bu açıdan, sadece ihracat ve ithalatta bir artış yaratmamış, her ikisinde de davranışsal değişikliklere yol açmıştır.

I.Grup modellerin analizinde elde edilen sonuçlara göre, ülke etkileriyle genişletilmiş modellerin analiz sonucunda Türkiye'nin sektörel ithalatı ve ihracatında en etkili ülke olarak Almanya bulunmuştur. Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinde Almanya'nın en büyük ortak olması bu sonucu destekler niteliktedir. Sektör etkileriyle genişletilmiş modellerin analiz sonucunda Türkiye'nin sektörel ithalatı ve ihracatında en etkili sektör olarak Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörü bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Panel Veri Modelleri

ABSTRACT**AN ANALYTICAL APPROACH FOR FOREIGN TRADE FLOWS
BETWEEN TURKEY AND CHOSEN EUROPEAN UNION COUNTRIES:
BEFORE AND AFTER CUSTOMS UNION****Fatih YÜCEL****Ph.D. Dissertation, Department of Economics****Supervisor: Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU****June 2006, 165 pages**

The relationship between Turkey and The European Economic Community (EEC) (then The European Community (EC) and later The European Union (EU)) has started with the association agreement signed in Ankara, in 1963. The foundations of the Customs Union were laid by an additional protocol which was signed in 1970 and enacted into law in 1973. Therefore, one of the most crucial targets of Turkey has been full membership to the EU since 1960s. The Customs Union Agreement between the EU and Turkey signed on March 6th, 1995. Turkey's participation into the Customs Union Agreement has been considered as a step towards its full membership to the EU. An important feature of Turkey-EU Customs Union Agreement is that Turkey is the first and the only country to enter into such an advanced form of economic integration without full membership.

The aim of this study is *i)* to test the effects of Customs Union Agreement on Turkey's general and sectoral foreign trade with the 11 chosen EU countries (Denmark, Belux -Belgium and Luxembourg-, Netherlands, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Portugal, Spain, and the United Kingdom) and *ii)* to perform detection of the effective country and strategic sector in Turkey's sectoral foreign trade with 11 EU countries by means of country and sector separation (separability). In that direction, data of import and export on the Turkish manufacturing industry between 1988-2002 are tested by using panel data method.

Import and export portion models are examined under two separate groups: total import and export between Turkey and 11 EU countries are tested in Group I

models. Those models are taken into consideration under two circumstances: In first, the inseparable model for total import - export, exchange rate and income elasticities; and secondly, the separable model for the 11 EU countries., sectoral manufacturing industry export and import patterns between Turkey and 11 EU countries are tested in Group II models. These models are applied by adopting three approaches. In the first approach, the inseparable model is used for sectoral import-export exchange rate and income elasticities; in the second approach, models expanded with sectoral effects and in the third approach, models expanded with country effects. The differences among countries and sectors are examined by using dummy variables for separable country and sectoral models interactively with all other variables.

According to the results obtained from the analysis of Group I models, the “Customs Union dummy variables” used in order to reveal the effect of the Customs Union has turned out to be statistically significant in export and import models. The “Customs Union dummy variable” has positive sign in both models. This implies an increase in both imports and exports during pre-Customs Union period. Considering the coefficient, it is easy to observe that the increase in imports are greater than the increase in exports. In general, it is possible to assert that The Customs Union had a positive effect on Turkey’s import increase. From this aspect, The Customs Union did not only cause an increase in export and imports, but it also led to behavioral changes in both.

The results from the analysis of Group I models revealed that Germany is found as the most effective country in Turkey’s sectoral import and export. This result is supported by the fact that Germany has an important share in Turkey’s foreign trade toward EU countries. According to the result of analysis of the models expanded with country effects, Transportation Equipment and Vehicles industry is found to be the most effective sector in Turkey’s sectoral import and export.

Keywords: Customs Union, European Union, Panel Data Models.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince çalışmalarımda bana her türlü yardımı sağlayan ve ilgisini ve desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez jürisinde yer alan Prof. Dr. M. Ali BİLGİNOĞLU, Prof. Dr. Nejat ERK, Prof. Dr. Altan ÇABUK ve Doç. Dr. M. Fatih CİN'e tezime sağlamış oldukları katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Tez süresince değerlendirme ve katkılarıyla yardımlarını sunan Prof. Dr. Murat DOĞANLAR Yrd. Doç. Dr. Fikret DÜLGER ile kıymetli dostlarım Dr. Hüseyin KALYONCU, Arş.Gör. Ayberk Nuri BERKMAN, Arş.Gör. Rüstem YANAR, Arş.Gör. Ahmet ŞAHBAZ, Arş.Gör. Görkemli DEMİREL, Arş.Gör. Fela ÖZBEY, Arş.Gör. İbrahim ARISOY ve Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarından şef Sibel KOÇAŞ ve Kazım TOPRAK'a teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamım boyunca iyi ve kötü her durumda desteklerini hissettiğim, hayata atılmamda, lisans ve lisans üstü çalışmalarımda maddi ve manevi olarak beni destekleyen kıymetli babam Selahaddin YÜCEL ve sevgili annem Bakiye YÜCEL'e, hayat arkadaşım ve dert ortağım saygıdeğer sevgili eşim Zuhal YÜCEL ve yaşamımın hayat pınarı, sevinç kaynağım, canım oğlum Berat Sencer YÜCEL'e bilhassa göstermiş oldukları destek ve sabırlarından dolayı ayrıca sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Bu Çalışma Bilimsel Araştırma Projeleri Tarafından Desteklenmiştir.
Proje No: İİBF2004D6

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
TABLOLAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İKTİSADİ BİRLEŞMELER TEORİSİ, GÜMRÜK BİRLİKLERİ TEORİSİ VE TÜRKİYE İLE AB ARASINDAKİ DİŞ TİCARETİN ANALİZİ

1.1. Uluslararası İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Aşamaları	4
1.1.1. İktisadi Birleşmelerin Tanımı ve Kapsamı	5
1.1.2. İktisadi Birleşme Aşamaları.....	9
1.2. Gümrük Birlikleri Teorisi	12
1.2.1. Gümrük Birliği Teorisi'ne Yapılan Katkılar.....	13
1.2.1.1. Gümrük Birliği Teorisi'ne Katkılar: Viner Öncesi	14
1.2.1.2. Viner'in Gümrük Birliği Teorisi	14
1.2.1.3. Gümrük Birliği Teorisi'ne Katkılar: Viner Sonrası	16
1.2.2. Gümrük Birliklerinin Statik Etkileri	17
1.2.2.1. Ticaret Yaratıcı Etkiler.....	18
1.2.2.2. Ticaret Saptırıcı Etkiler	18
1.2.2.3. Tüketim Eğilimine Etkiler	19
1.2.2.4. Ticaret Hadlerine Etkiler.....	20
1.2.2.5. Kamu Gelirlerine Etkiler.....	21

1.2.2.6. İstihdam Üzerine Etkiler	22
1.2.2.7. Statik Analizin Eleştirisi	22
1.2.3. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri.....	24
1.2.3.1. Dinamik Etkilerden Beklenen Olası Avantajlar ve Dezavantajlar	25
1.2.4. Gümrük Birliklerine Sosyo-Ekonomik Sonuçları Açısından Yapılan Eleştiriler.....	26
1.3. Türkiye ve AB Arasındaki Ekonomik İlişkiler: Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası.....	28
1.3.1 Türkiye'nin Dış Ticaretinin Durumu	29
1.3.1.1. AB ile Olan Dış Ticaret Hacminde Değişimler	32
1.3.1.2. Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayinin Yapısına Etkileri	39
1.3.2. Seçilmiş AB Ülkelerinin Dış Ticaretlerinin Durumu ve Yapısal Dönüşümler.....	47
1.3.2.1 Seçilmiş Bazı Ülkelerinin AB'ye Girişleri Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Yapıları	51
1.3.2.1.1.İngiltere	53
1.3.2.1.2.Danimarka	55
1.3.2.1.3. İrlanda	58
1.3.2.1.4. Yunanistan	60
1.3.2.1.5. Portekiz	62
1.3.2.1.6. İspanya	65

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE AMPİRİK ÇALIŞMALARIN ÖZETİ

2.1. Gümrük Birliği ve Etkileri Üzerine Literatür Taraması.....	69
2.2. Çalışmaların Genel Bir Değerlendirilmesi.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ DIŞ TİCARETİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. Uygulamada Kullanılan Ekonometrik Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar	85
3.1.1. Panel Veri Modelleri	88
3.1.1.1. Ortak Sabit Modeli	89
3.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli	89
3.1.1.3. Tesadüfi Etkiler Modeli	91
3.1.2. Panel Veri Seti Yapısı	91
3.2. Modellerin Seçimi İçin Literatür Özeti ve Veri Tanımlamaları	93
3.2.1. İthalat ve İhracat Modelleri Seçimi	93
3.2.1.1. Modeller İçin Literatür Desteği	93
3.2.1.2. Kullanılan Model, Değişkenler ve Veri Setinin Tanımlanması ..	98
3.3. Panel Veri Analizi Uygulamaları	103
3.3.1. Modellerin Analizleri	104
3.3.1.1. Gelir ve Döviz Kuru Esnekliği Modellerinin Analizi	104
3.3.1.2. İmalat Sanayi Alt Dalları İthalat ve İhracat Akım Modellerinin Analizi	111
3.3.1.2.1. Sabit Etkiler Modelleri Analizi	111
3.3.1.2.2. Sektör Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi ..	112
3.3.1.2.2. Ülke Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi	121
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	137
EKLER	150
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR LİSTESİ

AGWS	: Adı Geçen Web Sitesi
AB	: Avrupa Birliği
ABGM	:Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
APB	: Avrupa Para Birliği
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTO	: Dünya Ticaret Örgütü
EEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortak Komitesi
GSP	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
ORP	: Ortak Rekabet Politikası
OTP	: Ortak Ticaret Politikası
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
STP	: Stratejik Ticaret Politikası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. İktisadi Birleşme Aşamaları.....	10
Şekil 1.2. GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSMH'ya Oranı (%): 1988-2003	29
Şekil 1.3. GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%): 1988-2003	30
Şekil 1.4. Türkiye'nin Toplam Ticaretinin Seyri	31
Şekil 1.5. Bazı AB Ülkelerinin GB Öncesi ve Sonrası İhracatın İthalatı Karşılama Oranları	52
Şekil 1.6. İngiltere: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	54
Şekil 1.7. Danimarka: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	58
Şekil 1.8. İrlanda: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	60
Şekil 1.9. Yunanistan: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	62
Şekil 1.10. Portekiz: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	65
Şekil 1.11. İspanya: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı.....	68

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. İktisadi Birleşmeler ve Özellikleri.....	11
Tablo 1.2. Türkiye-AB Dış Ticareti Gelişimi: 1968-2005.....	33
Tablo 1.3. AB ile Olan Ticaret Hacmindeki Değişmeler: 1980-2005	34
Tablo 1.4. Türkiye'nin AB ile Ticaretindeki Ortalamalar: 1990-2004.....	35
Tablo 1.5. Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinde Mal Gruplarının Payları.....	37
Tablo 1.6. Belirli İmalat Sektörlerinde AB Payları	40
Tablo 1.7. AB ile Olan Sektörel İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%):1989-2003 ..	42
Tablo 1.8. İhracat Payları ve Sektörlerin Açıklıkları: 2001	44
Tablo 1.9. Sektörel İhracat ve İthalat :1990-2003	45
Tablo 1.10. AB Genişleme Süreci	48
Tablo 1.11. AB Ülkelerinin Dış Ticaretinde Önemli Ülkeler ve Payları:1992-2003	49
Tablo 1.12. AB ülkelerinin İthalatlarının Yüzdesi:1992-2003	50
Tablo 1.13. AB ülkelerinin İhracatlarının Yüzdesi:1992-2003	51
Tablo 2.1. Gümrük Birliği ve Etkileri Üzerine Literatür Taraması	69
Tablo 3.1. Panel Veri Seti Gösterimi	92
Tablo 3.2. İthalat ve İhracat Modelleri Seçimi İçin Literatür Özeti	94
Tablo 3.3. İthalat ve İhracat Modelleri İçin Değişkenler Tablosu.....	97
Tablo 3.4. I.Grup Modeller İçin Sabit Etkiler Modelleri Sonuçları.....	105
Tablo 3.5. Ülke Ayrışımli Model İçin Sabit Etkiler Modelleri Sonuçları	108
Tablo 3.6. II.Grup Modeller için Sabit Etkiler Modeli Sonuçları.....	111
Tablo 3.7. Sektör Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi.....	113
Tablo 3.8. Mod.2.1.2 ve Mod.2.2.2 İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu.....	116
Tablo 3.9. Baz Sektörlü Genişletilmiş Panel Veri Analizi	118
Tablo 3.10. Baz Sektörlü Analiz İçin İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu..	120
Tablo 3.11. Ülke Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi.....	121
Tablo 3.12. Mod.2.1.3 ve Mod.2.2.3 İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu...	124
Tablo 3.13. Baz Ülkeli Genişletilmiş Panel Veri Analizi.....	125
Tablo 3.14. Baz Ülkeli Analiz İçin İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu.....	128

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinde uluslararası ticaret, sürekli artan bir öneme sahip olagelmıştır. Ticaret hacminin olduğu kadar ölçek ekonomilerinin de artırılmasına yönelik olarak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, gümrük birlikleri ve serbest ticaret alanları gibi dış ticaret alanında çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır. Elbette bu yönelişlerin altındaki en büyük itici güç, şüphesiz, dünyayı saran küreselleşme dalgasıdır. Küreselleşme eğilimleri her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da yeni ilişkilerin doğmasına yol açmıştır. Ekonomik çıkarların gözetilmesi çerçevesinde, ülkeler arasında çeşitli bölgesel bütünleşmeler kurulmuştur.

Ülkeler, çevrelerinde oluşan birliklerin dışında kalmayarak bir ekonomik güç çatısı altında birleşebilmek için yoğun çabaya girmişlerdir. Dünyadaki başlıca bölgesel bütünleşmelere örnek olarak 25 üyeli AB (Avrupa Birliği), NAFTA¹ (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), MERCOSUR² (Güney Amerika Ortak Pazarı) ve APEC³ (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) gösterilebilir. Bölgesel çekim kuvvetinin nedeni, karşılıklı çıkar ilişkileri çerçevesinde sahip olunan ekonomik güçlerin birleştirilmesidir. Bu sayede, bir gruba dahil olan ülke üçüncü ülkelere karşı rekabet avantajı elde etme, yeni piyasalara açılabilme sayesinde ekonomisine bir hareketlilik kazandırma gayretindedir.

Bilindiği gibi AB bölgesel bütünleşme hareketlerinin en önemli aktörlerinden biridir. Çünkü AB dünyada en büyük ve en derin bütünleşmeyi kendi içinde başarabilmiştir. Yarım asırdır Türkiye'nin değişmez politikası bu birliğe tam üye olarak katılabilmektir.

¹ ABD, Kanada ve Meksika

² Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay

³ Avustralya, Brunei, Darussallam, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong, Endonezya, Japonya, G. Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zellenda, Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Fed., Singapur, Tayvan, Tayland, ABD ve Vietnam

Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkisinin temel unsurlarından birini teşkil eden GB'nin çerçevesi, esasen 1963 yılında Ankara Anlaşması ile çizilmiş ve 1973 yılında Katma Protokol ile ayrıntıları belirlenmiştir. Bilindiği gibi, Türkiye ile AB ortaklığının yasal zeminini oluşturan Ankara Anlaşması; üç aşamalı bir entegrasyon modeli öngörmüştür. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlatılan ilk dönem, AB ile Türkiye arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik "Hazırlık Dönemi" olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Buna karşılık, AB 1971 yılında, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mamullerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş döneminin koşulları belirlenmiştir. Buna göre; taraflar arasında sırası ile sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve son olarak kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ile GB'nin tamamlanması öngörülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin 12-22 yıllık geçiş süresi dahilinde AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde gümrüklerini ortak gümrük tarifesi hadlerine indirmesi hükmüne bağlanmıştır. Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren yatırımların teşvik edilmesi amacıyla yatırım malları ithalatında gümrüklerini sıfırlamıştır. O dönemde uygulamaya koyulan bu politika doğrultusunda AB'den ithal edilen yatırım mallarına da gümrük uygulanmamıştır. 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile de sanayi mallarında GB'nin tesis edilmesine ilişkin koşulların oluştuğuna karar verilmiştir. Böylece, Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan GB, aynı zamanda dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanma olarak 1 Ocak 1996'da tamamlanmıştır. Türkiye'nin AB ile GB'ne girmesi AB'ye tam üye ülkelerle karşılaştırıldığında ilginç bir durumu ortaya çıkarmıştır. Türkiye tam üye olmadan GB'ne giren ilk ve tek ülkedir.

Üç bölüm halinde hazırlamış olan bu çalışma 1957, 1973, 1981 ve 1986 yıllarında AB'ye tam üye olmuş 11 ülke (Almanya, Belüks –Belçika ve Lüksemburg-Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan) ile Türkiye'yi kapsamaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye ile seçilmiş 11 AB üyesi arasındaki genel ve sektörel dış ticaretine, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması'nın etkilerinin test edilmesi ve bu doğrultuda ülke ve sektör ayrışımına yoluyla Türkiye'nin ilgili ülkelerle sektörel dış ticaretinde etkili ülke ve etkili sektör tespitinin de yapılabilmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası birleşmeler teorisi, birleşme aşamalarına yönelik bilgiler verilecektir. Bunun yanı sıra, gümrük birlikleri teorisi ve etkileri mevcut iktisat yazını çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca, Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerin genel durumu sunulacaktır. Bu çerçevede hem Türkiye'nin hem de AB'nin dış ticaret yapıları ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise GB ve etkileri üzerine bir literatür taraması sunulacaktır. Böylece, bu çalışma ile literatürde yapılan çalışmalar arasında kullanılan modeller, yöntem ve örneklem açısından farklılıklar verilmiş olacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde metodoloji ve ampirik çerçeveyi belirleyen panel veri ekonometrisine ilişkin özet bilgiler sunulacaktır. Bu bilgilerin ardından çalışmada kullanılan modellerin seçimi için literatürde kullanılan modelleri tespitine yönelik literatür taraması tablo halinde sunulacaktır. Daha sonra çalışmada kullanılan modellerin ve değişkenlerinin, örneklem seçiminin detayları verilecektir. Sonrasında panel veri yöntemi kullanılarak modellerin testleri yapılacak ve sonuçları tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İKTİSADİ BİRLEŞMELER TEORİSİ, GÜMRÜK BİRLİKLERİ TEORİSİ VE TÜRKİYE İLE AB ARASINDAKİ DİŞ TİCARETİN ANALİZİ

Birinci bölüm, üç ana kısım altında incelenmiştir. İlk kısımda uluslararası iktisadi birleşmeler teori ve aşamaları incelenmiştir. Burada iktisadi birleşmelerin tanımı ve kapsamı ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonrasında birleşme aşamaları tespit edilerek incelenmiştir. İkinci alt kısımda ise Gümrük Birlikleri Teorisi incelenmiştir. Teorinin ortaya atılması ve gelişimi tarihsel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca, gümrük birliklerinin ekonomi üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerine yönelik çıkarsamalar sunulmuştur. Üçüncü kısımda ise Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği (GB) süreci üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, GB'nin Türk imalat sanayine etkileri çeşitli tablolar yardımıyla yorumlanmıştır. Son olarak, seçilmiş bazı AB ülkelerinin birliğe giriş öncesi ve sonrası dış ticaret yapıları grafikler yardımıyla incelenmiştir.

1.1. Uluslararası İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Aşamaları

Günümüzde artan dünya ticaret hacmi ve gittikçe şiddetlenen rekabet ile birlikte, şirketlerin pazar paylarını yükseltme çabaları hızla artmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek uluslararası alanda başarılı olmaya bağlıdır. Bu durumdan en az kayıpla çıkmayı hedefleyen sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler ekonomik güvenliklerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Yaşanan globalleşme sürecinde uluslararası ticarete mal, miktar kısıtlaması gibi engellerin azaldığı ve bölgesel entegrasyonların güçlendiği görülmektedir. Ülkelerin konumları

gerek küresel bazdaki organizasyonlarda (Dünya Ticaret Örgütü) yer almak ve gerekse bölgesel oluşumlara (AB ve GB) katılmakla sürekli değişmektedir.

Bu başlık altında iktisadi birleşmenin tanımlanması ve kapsamına değilecek ve ardında uygulamada karşımıza çıkan aşamaları hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1. İktisadi Birleşmelerin Tanımı ve Kapsamı

İktisadi bütünleşme, ulusal ekonomiler arasındaki bölünme ve parçalanma derecesini azaltmak amacıyla yapılan uğraşlar şeklinde tanımlanabilir. Karluk (1996)'da iktisadi bütünleşmeleri “birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, mal ve ticarete engel olan kısıtlamaların ortadan kaldırılarak bir ortak pazarın oluşturulmasıdır” şeklinde tanımlarken, Balassa (1961)'de “bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait iktisadi birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması; bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır” şeklinde tanımlamaktadır. En genel tanımlama ile iktisadi bütünleşme; birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları ortadan kaldırarak bir ortak pazar yaratmaktır. Böylece bütünleşme ile daha geniş bir pazara üretim yapmak ve büyük çapta üretimin sağlayacağı imkanlardan yararlanma fırsatı doğacaktır .

Ekonomistler tarafından iktisadi bütünleşmelerin tanımlamasında farklı açıklamalar olmakla birlikte üzerinde anlaşmaya varılan üç temel nokta şunlardır:

- İktisadi bütünleşme temelde iş bölümüne dayanır.
- Bütünleşmenin ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- İktisadi bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

İktisadi bütünleşme teorisi, bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemelerini konu edinir. İktisadi bütünleşmelerin, bütünleşmeye gideler ve üçüncü ülkeler açısından olası avantaj ve dezavantajlarını kısaca özetlersek (Erlat,1980,s.72; Dura ve Atik,2003,s.7; Yalçinkaya,1997,s.415; Çetin,1996,s.16; Karluk,1996,s.213; Ekdi,2003, s.66);

a) Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Avantajlar:

i) Bütünleşmeye taraf olan ülkeler, kendi ihracatlarının önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edilen daha ucuz mallarla ikame edebilirler. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalır (bölge içi ve dışı ticaret yaratılması).

ii) Ülke ekonomileri arasında önceden varolan bütünleşmenin derecesi ne kadar düşük ve birlik öncesi ticari engeller ne kadar fazla ise, üyeler arasında ticaret yaratma o kadar önemli olacaktır.

iii) Bütünleşmeye taraf olan ülkelerdeki tüketiciler, fiyatlarda meydana gelecek düşüş ve seçme olanaklarının artışından yararlanabilecektir.

iv) Çeşitli malların üretiminin artması, özellikle üye ülkelerin aynı gelir seviyesine ve talep yapısına sahip olmaları durumunda, iç ticaret ve endüstriler arası ticaret seviyesinin artmasına yol açar. İç verimliliğin artması ve talep artışı ile bölge içi ticarete artış gerçekleşebilir.

v) Bütünleşme sonucu bir endüstri dalında veya firma bazında ortaya çıkan yapısal değişikliklerle birlikte ölçek ekonomileri ortaya çıkacak, pazarın genişlemesi ile birlikte, teknolojik gelişme hızlanacak, ileri üretim tekniklerine ulaşılarak üretim üstünlüğü sağlanabilecektir.

vi) Pazar genişlemesi sonucunda, pazarda faaliyet gösteren firmaların sayısında artış gözlenecek, bu da rekabet artışı sağlayacaktır.

vii) Bütünleşme sonucu azalan belirsizliğe bağlı olarak yatırım harcamalarında artış ortaya çıkabilecektir. Zira, bütünleşmeye gidilmesi ve pazarın genişlemesi ile daha kararlı bir ekonomik yapının oluşumu, yatırımcılar için elverişli bir ortam oluşturacaktır. Daha uzun dönemli yatırım projeleri gerçekleştirilecek ve böylece optimum ölçeğe yaklaşılabilecektir.

viii) Ticaretin yön değiştirmesi sonucunda, üçüncü ülke üreticileri, ihracatlarındaki düşüşü gidermek amacıyla, birlik içinde kendi üretimlerini gerçekleştirmek üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yolunu tercih etmeye başlayacaklardır.

ix) Bütünleşmeye dahil ülkeler arasında sermaye akışı ortaya çıkabilecek ve bütünleşme öncesinde, üçüncü ülkelere giden sermaye bütünleşme sonrasında pazarın genişlemesi ile bölge içine yönelebilecektir. İhracata yönelik üretim için yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda, işgücünün eğitim düzeyi ve verimliliği, altyapı, ücretler, sosyal sigorta mevzuatı, vergi politikası, çevre mevzuatı, sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar, kur politikası ve ticaret politikası gibi unsurlar önem kazanmaktadır.

b) Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar:

i) Bütünleşmeye çerçevesinde, kısa dönemde, ekonomiler arasındaki kalkınma ve koruma farklılıkları gibi temel hususlara dayanan, önemli maliyetler olabilecektir.

ii) Üçüncü ülkelere yönelik dış ticaretteki engellerin sürdürülmesi nedeniyle, bütünleşmeye dahil olan ülkelerde üretilen ürünlerin üçüncü ülkelere göre daha ucuz görünmesi sonucunda talep bölgesel ürünlere doğru kayacaktır.

iii) Anlaşmaya taraf ülkeler yeni pazar yapısına ve bölgesel bütünleşmenin sonucu olan rekabet artışına uyum sağladıkça sektörler arası kaynak dağılımının da yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu arada, önemli geçiş maliyetleri meydana gelecek, ayrıca liberalizasyonu engelleyici, korumacı baskılar da olabilecektir.

c) Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Avantajlar:

i) Üçüncü ülkeler, taraflar arasındaki ticaretin dinamik etkilerinden yararlanabilecektir. Bölgesel ticaret anlaşması, ekonomik büyümeye yönelik olarak, kaynakların daha etkin kullanımını sağlamak suretiyle, talep artışını uyarıcı rol oynar. Böylece taraf olmayanlar daha geniş bir pazara girmenin sağladığı ticari olanakların arttığını görebilirler. Bu da onlara (Anlaşmaya taraf olan ülkelerde olduğu gibi) ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatını verir. Bir bölgesel ticaret anlaşması çerçevesinde sanayide standartların harmonizasyonu, üçüncü taraflara, yabancı üreticilerin maliyetlerini azaltması bakımından da yarar sağlayacaktır.

ii) Uzun dönemde, üçüncü ülke ekonomilerinin ürettiği mallara yönelik talep artabilecektir.

iii) Oluşturulan birlik yeterince büyük değilse ve bazı hammadde ya da girdilerde birliğin dışa bağımlılığı sürüyorsa, ticaretin yön değiştirmesi güçlü olmayacaktır.

d) Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar:

i) Bütünleşmeye giden ülkeler arası ticaret, birlik dışında kalan ülkeler aleyhine bir gelişme içine girecektir.

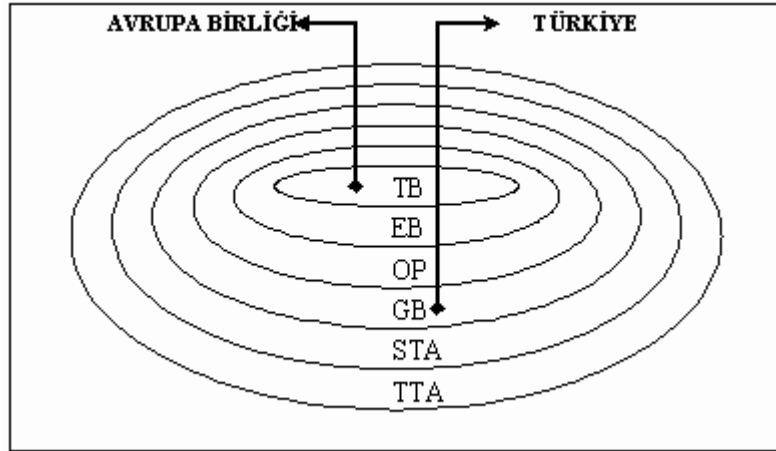
ii) Taraf olmayanlar, serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi, kendilerine uygulanan gümrük vergilerinde bir değişiklik olmasa dahi, içinde yer almadıkları topluluğun kendi içinde gümrük vergilerini kaldırmasından nispeten zararlı çıkarlar.

1.1.2. İktisadi Birleşme Aşamaları

Ekonomik bütünleşme bir süreç olup taraf ülkelerin arzu ettiği bütünleşme derecesine göre çeşitli biçimler arz eder. Bu bağlamda iktisadi birleşme sürecini birleşme derecelerine göre altı aşamaya ayırabiliriz (Çetin,1996,s.16; Bayraktutan ve Bayraktar,2004,s.2);

- Tercihli Ticaret Anlaşması
- Serbest Ticaret Bölgeleri
- Gümrük Birliği
- Ortak Pazar
- İktisadi Birlik
- İktisadi ve Parasal Birlik ya da Tam Bütünleşme

Bu aşamalar Şekil 1.1.'de gösterilmiştir. Bu gösterim içinde, Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA), Serbest Ticaret Bölgeleri (STA), Gümrük Birliği (GB), Ortak Pazar (OP), İktisadi Birlik (EB), İktisadi ve Parasal Birlik ya da Tam Bütünleşme (TB) ile gösterilmiştir. Ayrıca, Türkiye ve AB'nin konumları da belirtilmiştir. Buradaki önemli nokta, Türkiye, AB'deki tüm üye ülkelerinin haricinde tam birliğe dahil olmadan AB ile GB'ne giren ilk ve tek ülke olmasıdır.

Şekil 1.1. İktisadi Birleşme Aşamaları

Kaynak: Çetin,1996,s.13.

Bu aşamalar dışında, iktisadi birleşmeler, bütünleşme aşamalarında uygulanan politikalar bazında değerlendirildiğinde; ticaret bütünleşmesi, faktör bütünleşmesi, politika bütünleşmesi ve tam bütünleşme şeklinde bir ayrıma da gidilebilir:

Ticaret bütünleşmesi; serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi üyeler arasındaki ticaretin serbestleşmesini konu alır.

Faktör bütünleşmesi; ticaret bütünleşmesinin bir ileri aşaması olup, üretim faktörlerinin de bütünleşme kapsamına alınmasını öngörür.

Politika bütünleşmesi; iktisadi birlik aşamasında olduğu gibi üye ülke ekonomilerinin uygulanan politikalar bazında da birleşmesi.

Tam bütünleşme; üyeler arasında iktisadi, sosyal ve parasal birlik tam olarak sağlanmaktadır.

İktisadi birleşmeler uygulamada üç şekilde görülebilir (Çetin,1996,s.14).
Bunlar:

- Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin iktisadi bütünleşmesi,
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmelerini amaçlayan iktisadi bütünleşmeler,
- Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir iktisadi ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan “Dünya Bütünleşmesi”.

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’nın yeniden inşası için oluşturulan bir takım uluslararası iktisadi kuruluşlar, uluslararası iktisadi bütünleşmelerin ilk örnekleridir.

Tablo 1.1. İktisadi Birleşmeler ve Özellikleri

İktisadi Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Üçüncüye Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	İktisat Politikalarında Uyum
Tercihli Ticaret Anlaşması	VAR	YOK	YOK	YOK
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
İktisadi Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR
İktisadi ve Parasal Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

Kaynak: Yalçınkaya,1997,s.415. (İlgili kaynaktan alınan tablo bazı eklemelerle geliştirilmiştir.)

İktisadi bütünleşmeler ve özellikleri Tablo1.1’de gösterilmiştir. Buna göre, bütün iktisadi bütünleşme şekillerinde üyeler arasında serbest ticaret varken, üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi; GB, ortak pazar, iktisadi birlik ve parasal birlikte görülmektedir. iktisadi birlik ve parasal birlik bütünleşmelerinde ise üyeler arası serbest ticaret, ortak gümrük tarifeleri, faktörlerin serbest dolaşımı ve iktisat politikalarında uyum birlikte görülmektedir.

1.2. Gümrük Birlikleri Teorisi

GB'nin geleneksel teorisinin genel hatlarına değinmeden önce La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanı tarafından yapılan GB'nin tanımı; “*GB, akit tarafların hepsinde tek bir tarifenin, birliğe üye olmayan devletlere tek bir ortak gümrük barajının uygulandığı, birlik içinde üyeler arasındaki mal alış verişlerinde uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelerden gelen mallar için alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir iktisadi bütünleşme şeklidir*” olarak ifade edilmektedir (Uyar,2001,s.7). GB, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı çerçevesinde üye ülkeler arasında her türlü gümrük vergisi, resim, harç ya da miktar kısıtlamalarının kaldırılması, bundan sonra da bu tür kısıtlamalara gidilmeyeceğinin taraflarca taahhüt edilmesi, birliğe üye olmayan üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulanması ve bu hususların söz konusu ülkeler arasında imzalanacak bir sözleşme yoluyla yasallaştırılmasıdır. GB, üyeleri arasındaki ticaret ile ilgili her çeşit engellerin (ithal ve ihraç yasakları, kota, gümrük vergisi gibi) kaldırılması, birlik dışı ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi'nin (OGT) ve ithalat rejiminin uygulanmasıdır. GB kuran ülkelerin iç sınırlarında gümrükler kalkar, ancak GB'ne dahil olmayan diğeri üçüncü ülkelere gelen mallar için aynı tarife uygulanır. Üçüncü ülkelere gelen mallar için gümrük vergileri ödendikten sonra bu mallar da serbest dolaşıma girer. Malların serbest dolaşımını engelleyici her türlü kısıtlama, koruyucu engel, GB uygulayan ülkeler arasında ortadan kalkar. GB'ne dahil olan taraflar birbirlerine gümrük vergisine eş etkili fon gibi başka vergiler koyamazlar. Ayrıca malların serbest dolaşımını engelleyici miktar kısıtlamaları veya kota türü kısıtlamalar getiremezler.

El-Agraa (1998) gümrük birliklerinden ve serbest ticaret bölgelerinden elde edilebilecek olası ekonomik kazançları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Ülkenin görece olarak daha avantajlı olduğı alanlara yönelmesi neticesinde ülke üretiminin olumlu yönde gelişmesinin sağlanması,

- Daha büyük pazarlara hitap ederken ölçek ekonomisi neticesinde üretim düzeyinin artması,
- Uluslararası ticarete daha güçlü bir pazarlık gücüne sahip olunması,
- Firmalar arasında doğacak rekabetten dolayı üretim kalitesinin artması,
- Dünya piyasalarına bütünleşme sürecinin hızlanması,
- Bilgi akımı (Know-how) sisteminin gelişmesi,
- Yabancı sermaye akımının fazlaşması,
- Yasal düzenlemelerin dünya standartlarında olması

Bahsedildiği üzere, GB'ne üye ülkeler kendi aralarındaki ticareti serbestleştirirken üçüncü ülkelere olan ilişkilerinde ticari engelleri sürdürmektedirler. Bu durum, GB'nin refah ve ticaret artışını kısıtlamaktadır. Bu nedenle, GB, “birinci en iyi” değil “ikinci en iyi” ticaret politikası olarak ifade edilebilir (Şahinöz,2004,s.29).

İktisat yazınında iktisadi birleşmeden kastedilenin genelde GB olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın ana eksenlerinden birisi olarak GB teorisi ele alınmıştır. GB teorisinin gelişimi ve nihayetinde Türkiye açısından gelişmeler ele alınacaktır.

1.2.1. Gümrük Birliği Teorisi'ne Yapılan Katkılar

Tarihsel açıdan bakıldığında GB'lerinin çeşitli dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir. En önemlilerinden birisi olarak 1834'de bağımsız Alman devletçiklerince kendi aralarında oluşturulan ve Zollverein olarak bilinen Alman Gümrük Birliği, bir diğeri 1860'da karşılıklı ithal vergi indirimlerini içeren ve Fransa ile İngiltere arasında yapılan Cobden-Chevalier Anlaşması ve bizi de ilgilendiren 1957'de kurulan AB, önemli birlikler olarak örnek gösterilebilir (Aynagöz,2003, s.24).

GB teorisine ilk ciddi katkı 1950 yılında yayınladığı “Gümrük Birliği Sorunu” adlı çalışmasıyla Jacob Viner yapmıştır (Dura ve Atik,2003,s.9). Ancak, Viner öncesinde de dış ticaret ve gümrük tarifeleriyle ilgili bazı çalışmalarda vardır. Bu nedenle GB teorisine yapılan katkıları Viner öncesi katkılar ve Viner sonrası katkılar olarak iki grupta ele alabiliriz.

1.2.1.1. Gümrük Birliği Teorisi’ne Katkılar: Viner Öncesi

GB üzerine Viner öncesi ilk görüşler, Smith, Taussing ve Torrens’e aittir. Smith, iki ülkenin kendi aralarındaki ticari engelleri kaldırılıp üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasının o ülkelerdeki iktisadi birimlerin yararına olacağını “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde ifade etmiştir. Taussing ise ülkelerin dış ticaretten aldıkları paylar oranınca, karşılıklı gümrük tarife indirimlerinden fayda elde edeceği ya da maliyet ortaya çıkartacağından bahsetmiştir. Torrens ise, tarifelerle ilgili anlaşmalarda çok taraflı anlaşmaların ticaret hadleri üzerlerinde olumsuz etki yapacağı ancak karşılıklı anlaşmalarda bu etkinin ortaya çıkmayacağından bahsetmiştir.

1.2.1.2. Viner’in Gümrük Birliği Teorisi

Viner, GB’nin ülkeler arasında ticaret yaratıcı (iyileştirici) veya ticaret saptırıcı (kötüleştirci) etkiler yapabileceğini ifade etmiştir. Bu bakımdan da birliğin, diğer ülkelere karşı ortak tarife uygulamasının iki olası sonucundan bahsetmiştir. Birincisi, birlik içindeki yüksek maliyetli üretimin, yerini birlik dışında kalan ülkelerdeki düşük maliyetli üretimle yer değiştirmesi. Buradan, dünya üretiminin azalacağı ve birlik içindeki bazı ülkelerin de durumunu kötüleştireceği sonucunu çıkarmıştır. İkinci olası sonuç ise, yurtiçi üretimin, daha düşük maliyetlerden üretim yapan diğer ülkeye kayacağıdır. Bu durumda dünya üretimi artacağını ve birlik ülkelerinin herhangi bir kayıpla karşılaşmadan fayda sağlayacaklarını ifade etmiştir.

Viner'e göre, ticaret yaratıcı etki; korunan malın yurtiçi fiyatının(P_f), yurt dışı fiyat (P_d) ile gümrük vergisi (T_g) toplamından düşük olması ($P_d < P_f + T_g$) nedeniyle bu malın GB öncesi ithal edilmemesine karşılık, GB sonrasında vergilerin kaldırılmasıyla birlik üyesi ülkeden ithal edilmesi gerekmesidir. Bu da, üretim yerlerinin, oluşan maliyet farklarına göre birlik içi ülkeler arasında yer değiştirdiğini göstermektedir. Kısaca bu kayma, üretimin yükünü üstlenen için ticaret yaratıcı, üretim yükünü devreden için de ticaret saptırıcı etki olarak ifade edilebilir. Viner'in bu yaklaşımı, pazarlık gücü ve rekabet gücünün ifadesi olan ölçek ekonomilerini dikkate almayan statik bir analiz olarak görülebilir. (Çınar,2004,s.66).

Viner'e göre, ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkilerin oluşmasında GB'ne giren ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine rakip veya birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahip olmasının da rol oynadığından bahsetmiştir. Çünkü aynı malları üreten ekonomilerin, yani rakip ekonomilerin GB kurmaları durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü, böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte, birliğe katılan ülkelerin birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat fazla etkilenebilmektedir. Tamamlayıcı ekonomiler arasında bir GB kurulduğu takdirde ise (örneğin: emek-yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye-yoğun mallar üreten bir ülke arasında), birlik dışında kalan ülkelerin ihracatı olumsuz etkilenebilecek; eğer ithalat, düşük maliyetli birlik-dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik-içi ülkeye kaymışsa, ticareti saptırıcı etki söz konusu olacaktır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik entegrasyona temelde farklı beklentilerle yönelirler. Gelişmekte olan ülkeler entegrasyonu sanayileşmeyi başlatan bir araç olarak görürken, gelişmiş ülkeler sanayileşme hızlarını arttırma amacındadırlar; dolayısıyla, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkeler bu durumdan zarar görebilirler (Sabır,2002,s.12).

1.2.1.3. Gümrük Birliği Teorisi'ne Katkılar: Viner Sonrası

Viner sonrası yapılan katkılar Viner'in sistematığı üzerine kurulmuştur. Meade (1955), Viner'in üretim etkili analizini, tüketim yönlü etkileri de dahil ederek incelemiştir. Bu incelemede üretimde maliyetlerin sabit olmayacağından bahsederek geleneksel dış ticaret modellerinden farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Viner'in öncelikle tüketim etkisini ihmal ederek talep esnekliğini sıfır kabul etmesi, diğer bir ifadeyle tüketimin nispi fiyat değişikliklerine tepki vermeksizin sabit oranlarda gerçekleşmesini varsayması Meade'in yanı sıra Gehrels (1956) ve Lipsey (1957) tarafından da eleştirilmiştir (Çınar,2004,s.67).

GB'nin dünya refahını yükselteceği görüşüne karşı olarak Lipsey ve Lancaster (1956), birlik dışında kalan ülkelerin, birliklerin üçüncü ülkelere karşı uyguladıkları ortak tarifelerden olumsuz etkileneceğinden ve bu yolla da dünya refahının bu iktisadi eylemler sonucu zarar göreceğinden bahsetmişlerdir. Bu bakış açısında Lipsey ve Lancaster (1956)'ın katkıları "ikinci en iyi teorisi" olarak ifade edilmektedir. Konuyu biraz açacak olursak, birinci en iyi politika, tam rekabet ve serbest ticaret şartları altında dünya refahının en üst seviyeye çıkartılması olarak sunulabilir. Ancak gerçek dünyada, aksak rekabet piyasa şartları var olduğundan, GB tam olmasa da en azından ticari engel ve kısıtların bir bölümünün kaldırılmasını sağladığından ikinci en iyi politika olarak kabul edilebilir (Aynagöz, 2003,s.25).

Lipsey (1960), GB'nin ticaret saptırıcı etkisinin tamamlayıcı ülkeler açısından küçük olacağını ifade etmiştir. Wonnacott and Lutz (1989) da üye ülkelerin maliyetlerinin aynı ya da dünya maliyetlerin altında oldukça üyeler arasındaki rekabetin fayda sağlayacağını belirtmişlerdir (Kösekahyaoğlu,2001,s138).

Viner'in çalışmasına analitik açıdan ilk eleştiriler Melvin (1969) ve Bhagwati (1971) tarafından yapılmıştır. Bunlara göre, sabit tüketim katsayıları varsayımında dahi GB'nin ev sahibi ülkede üretim çeşitliliğine yol açması sonucu elde edilecek refah kazançlarının, ticaret sapmasından dolayı elde edilecek refah kayıplarını

aşabileceğini ifade etmişlerdir. Ticaret sapmasının olduğu durumda dahi ev sahibi ülke kazançlı çıkabilecektir.

Corden (1972) ise GB'nin mevcut kaynakların yeniden dağıtımından çok yeni yatırımların verimliliğini ve yeniden dağıtımına yardımcı olabileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca, kısa dönemde sermayenin akışkan olmadığını ve birlik yoluyla sanayilerin bir başka ülkenin pazarına tamamıyla sahip olamayacağından bahsetmiştir. Bir başka değindiği nokta ise GB sonucu oluşabilecek ticaret yaratıcı veya saptırıcı etkilere iki yeni kavram eklemiştir. Bunlar maliyet azaltıcı etki ve ticareti yok edici ya da bastırıcı etkidir (Corden,1972,s.474).

1.2.2. Gümrük Birliklerinin Statik Etkileri

GB kuramını ilk sistematik incelemesini yapan Viner (1950) birleşmenin oluşması sonrasında iki etkisel durumun ortaya çıkabileceğinden bahsetmiştir. Bunlar; ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerdir (Erlat,1980,s.75). Geliştirdiği bu iki kavram yoluyla GB'nin dünya refahı üzerindeki üretim yönlü etkilerini açıklamaya çalışmıştır (Dura ve Atik,2003,s.10). Daha sonra yapılmış olan çalışmalarda üç etkiden daha bahsedilir. Bunlar; ticaret hadleri etkisi, tüketim eğilim ve kamu gelirleri etkisidir (Aynagöz,2003,s.27; Koç,2002,s.18).

GB Teorisi, birlik dolayısıyla ortaya çıkan kazanç ve kayıplardan sadece kaynak dağılımı, uluslararası uzmanlaşma, ölçek ekonomileri ve ticaret hadlerini inceler. Birliğin yarattığı faktör verimliliği iktisadi büyüme ve gelir dağılımını göz ardı eder. Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının var olduğu, üretim faktörlerinin ülke içinde akışkan, ülkeler arasında akışkan olmadığı varsayılır. Fiyatların üretimdeki fırsat maliyetlerini tam olarak yansıttığı kabul edilir. Ülkeler GB'ne gitmekle parametreler sabit kalmak şartıyla, optimum şartları değiştirerek gerek birlik içinde gerekse birlik dışında kalan ülkelerin refah seviyelerini etkileyebilir. Klasik GB teorisi, birliğin üye ülkelerin üretim, tüketim ve dış ticaret

hadleri üzerindeki etkilerini statik analiz ile açıklamaktadır. (Uyar,2001,s.7). Diğer taraftan, devletin gümrük gelirlerini kullanılış biçimi de ürün ve faktör fiyatlarını etkileyecektir. Nitekim, elde edilen tarife gelirlerinin belli bir üretim faktörünün gelirini artıracak yönde kullanılması durumunda, söz konusu faktörün geliri artacaktır. Hatta tarifeler nedeniyle gelirleri düşen kesime aktarılması durumunda tarife sonrası ortaya çıkan gelir kaymaları nötralize edilebilecektir (Uysal,1999,s.94).

Ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin oluşmasında, birlik üyelerinin üretim yapıları belirleyici etkindir. Bu açıdan üretim yapılarının rekabetçi yahut tamamlayıcı olup olmadıklarına göre ticaret yapısının özelliği ve yönü de değişmektedir. Viner öncesinde tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulacak GB'nin yüksek avantajlar içerdiği görüşü hakim idi. Viner'e göre ise, GB kurulmasından önce koruma altında üretilen mallar açısından rakip olan ekonomiler arasında kurulacak GB'nin sağlayacağı refah artışının daha yüksek olacağı söz konusudur (Çınar,2004,s.74).

1.2.2.1. Ticaret Yaratıcı Etkiler

Olumlu üretim etkisi olarak da adlandırılan bu etkiye göre, birlik sonrası birliğe katılan ülkeler arasında üretim ayrışması ortaya çıkmaktadır. Yani, koruma ve gümrüklerin kalkmasıyla beraber, birliğe dahil bir ülkedeki pahalı üretimin yerini birliğe dahil diğer bir ülkedeki ucuz üretimin alması söz konusudur (Ekdi,2003,s.68; Dura ve Atik,2003,s.12;Shelton,1998,s.324). Ayrıca Viner, dış ticaret önündeki engellerin kalkmasıyla oluşacak ticaret artırıcı etkinin refah üzerinde olumlu etkide de bulunabileceğinden söz etmiştir.

1.2.2.2. Ticaret Saptırıcı Etkiler

Birleşmeden önce, farklı ülkelere yapılan ucuz ithalatın yerini birleşme sonrası, daha pahalı olan birlik içi diğer ülkelere yapılan ithalat alabilir. İşte bu

durum olumsuz üretim etkisi ya da ticaret saptırıcı etki olarak bilinir. Ancak Viner ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etkiden büyük olduğu sürece GB'nin dünya refahını yükseltici yönde etki edeceğini iddia etmiştir (Erlat,1980,s.75). GB sonucu ticarete yaşanacak olası bir daralma ve bunun da kaynak tahsisindeki dağılım bozukluklarına neden olmasıyla refahın düşebileceğinden de bahsedilebilir.

1.2.2.3. Tüketim Eğilimine Etkiler

Tüketim etkisi, ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan üretim yönlerine bağlı olarak tüketim eğilimlerindeki bir değişimi ifade etmektedir. Birlik sonrasında üye ülkeler arasındaki üretim maliyetlerinde bir farklılığın sonucu ilgili ürünü pahalı üreten ülke o ürünü daha ucuza üreten diğer üyeden ithal edecektir. Bunun yanında ülkede birliğin getirdiği avantajlara bağlı olarak yeni sanayi ve ticaret alanlarının da oluşması ilgili ülke vatandaşlarının tüketim eğilimlerini de yönlendirmiş olacaktır. Bir mal veya hizmeti daha ucuza elde eden birey gelirinin kalan kısmını ya tasarrufa ya da yeni bir tüketim alanına kaydıracaktır (Çınar,2004,s.12).

Çeşitli ülkelerin aralarında GB oluşturmaları, gümrük tarifelerini kaldırılması, iç piyasada fiyatların düşmesine, bir mala gümrük vergisinin uygulanması ise bu malın gerçek fiyatının gümrük vergisi miktarı kadar yükselmesine neden olur. Birlik sebebiyle kaldırılan gümrükler, birlik içindeki mobilizasyonu arttırdığından, ekonomideki tüketim modelini değiştirir. Çünkü birliğe üye ekonomiler arasındaki mal mobilizasyonu, ekonomideki nispi fiyatları etkiler. Bunun sonucunda tüketici alımlarında belirli bir ihtiyacı daha az etken karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etken karşılayan yabancı mallara doğru bir kayma olur (Ekdi,2003,s.69).

Ayrıca, ekonomide toplam harcamaların bileşimi değişecektir. Gümrük tarifesi uygulamasına giren malların talebinin esnek olması durumunda, bu mallar için yapılan toplam harcamalar düşecek ve diğer koşullarda bir değişiklik olmadığı kabul edildiğinde, diğer mallar için yapılan harcamalar artacak; sonuçta da fiyatlar ve

gelirler değişecektir. Talep esnekliğinin düşük olması durumunda, tarife uygulanan mallar için yapılan harcamalar artacak, ekonomideki diğer harcamalar azalacaktır. Bu durumda, tamamlayıcı ve ikame mallar için yapılan harcamaların bileşimi de değişecektir. Diğer taraftan, tarifeler genellikle ulusal refahı düşürmektedir. Bunun yanında, yerli firmaların ürün kalitesini artırma yönündeki çabalarını sınırlandırmaktadır. Dış ticarete çarpıklara yol açan değişik tipte önlemlerin daha ayrıntılı analizlerine literatürde rastlamak mümkündür (Uysal,1999,s.95).

1.2.2.4. Ticaret Hadlerine Etkiler

GB'nin oluşumu ve genişlemesi ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açacak, refah üzerinde önemli etkiler doğuracaktır. GB'nin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişmelere de yakından bağlıdır. GB'nin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık halinde sıralayabiliriz (Uyar,2001,s.10):

1.Birlik İçinde Verimliliğin Artması: Birlik içinde verimlilikte meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahili mallarda meydana gelen produktivite artışı, birlik üyesi ülkelerin yararına sonuçlar doğurur.

2.Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler: Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlilik dereceleri eskisine göre daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişme olasılığı çok fazladır. Kurulan GB dünya piyasasının önemli bir kısmını

kapsaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerini de lehe çevirmesi mümkündür.

3.Birliğin İktisadi Büyüklüğü: Birliğin iktisadi büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. İktisadi büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişiklikle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşılaşır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez.

4.Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması: GB ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönecektir. Çünkü bu durumda, birlik dışı ülkelerin ithalatında bir azalma olmaktadır. Buna karşılık ihracat düzeyleri önceki seviyelerini korumaktadır.

1.2.2.5. Kamu Gelirlerine Etkiler

Uluslararası deneyimler göstermiştir ki, ticari serbestleşmeler bazı zorlukları da beraberlerinde getirmektedir. Bunlardan birisi de bütçe gelirlerinde düşüşlerin yaşanmasıdır. Bu düşüşlerin sebebi olarak serbestleşme sonrası oluşan yoğun rekabet ortamının yerli sanayi üzerine yaptığı şoklardır (Sadıku,2003,s.1). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, oluşan rekabetçi yapı birçok firmanın piyasadan çıkmasına neden olur. Piyasada firma sayısının azalmasıyla kamunun elde ettiği vergi gelirleri de düşer.

GB'nin kamu gelirleri üzerindeki bir başka etki de gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu oluşan gelir kayıplarıdır. Ancak bunun net olarak ölçülmesi zordur. Çünkü birliğe katılan ülke birlik üyelerine uyguladığı tarifeleri kaldırmakta diğer yanda da üçüncü ülkelere karşı birliğin tarifelerini uygulamaktadır. Dış ticarete

konu olan mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin çok olması da gelir kayıplarının ölçülmesini zorlaştıran bir diğer ek unsurdur.

1.2.2.6. İstihdam Üzerine Etkiler

Gümrük vergileri ve diğer ticareti kısıtlayıcı unsurların kaldırılmış olması birlik içi piyasalarda rekabeti artırır. GB'nin istihdam üzerinde etkilerini iki farklı açıdan değerlendirilebilir.

Birincisi; GB'nin ilk dönemlerinde, İşgücü hareketliliğinin sınırlar arasında serbest olması söz konusu ise işgücü, ücretlerin düşük olduğu piyasalardan daha yüksek ücretlerin bulunduğu piyasalara doğru kaymaya başlar. Uzun dönemde ise işgücü arz ve talebi rekabetçi piyasalarda dengeye gelerek etkin ücret düzeyi oluşacak ve böylece birlik içi piyasalarda işgücü hareketliliği düşecektir. Değinildiği üzere, GB'nin başlarında işgücü ücretlerinin düşük olduğu ülkelerde GB azaltıcı etki yaparken uzun dönemde bu etki ortadan kalkacaktır (DeSantis,2000,s.371).

İkincisi; GB başlarında sermaye hareketliliği üretim maliyetlerinin -dolayısıyla düşük ücretlerin- bulunduğu piyasalara doğru hareketlilik kazanır. Bu yönelim, ilgili piyasalarda yeni istihdam olanaklarının oluşmasına katkı sağlar. Şayet ülkede işgücü arz fazlalığı varsa ücretlerde eski düzeye göre fazla yükselme olmayacaktır. Fakat, işgücü, nitelik bakımında seçiciliğe tabi tutulduğunda bu vasıftaki işgücünde arz eksikliği söz konusu olabileceğinden ücretlerde önemli bir yükselme görülebilir. Genel olarak düşünüldüğünde yeni istihdam olanaklarının oluşması GB'nin istihdamı artırıcı yönde etki edeceği söylenebilir.

1.2.2.7. Statik Analizin Eleştirisi

Ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler bazı varsayımlar altında analiz edilmektedir. Bunlar (Dura ve Atik,2003,s.12);

- Mal ve faktör piyasaları tam rekabet koşulları altında işlemektedir.
- Taşıma masrafları söz konusu değildir.
- Analizlerde, ikisi GB üyesi diğeri birlik dışı olmak üzere üç ülke dikkate alınmaktadır.
- Maliyetler fiyatları belirlemektedir.
- Üretim faktörleri tam istihdam düzeyindedir.
- Üretimde sabit maliyetler söz konusudur.
- Teknolojik düzey ve faktör arzları sabittir.

Statik etkiler, dış ticaret hacmi ve refah düzeylerinde, gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu bir kez ortaya çıkan etkiler olarak yorumlanabilir. Sabit varsayılan özellikler, gümrük sonrasında üretim olanakları eğrisinde sabitliğine neden olacak bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Ancak gerçek dünyada üretim olanakları eğrisi sabit yapıda değildir. Çünkü, zamanla ülkelerin üretim faktör donanımları değişecektir. Bu değişimin yönüne göre üretim olanakları eğrisi içe ya da dışa doğru hareket edecektir.

Daha önce belirtilen ve varsayımları itibarıyla gerçek dünyaya daha yakın Stratejik Ticaret Politikaları⁴ (STP) yaklaşımı yavaş yavaş analitik çerçevenin yenilenmesi ve çeşitlenmesi yönünde etkiler yapmaya başlamıştır. Ancak, STP

⁴ STP'nin net bir tanımı açıkça ortaya konmamıştır. Ancak, farklı araştırmacılarca, farklı formatlarda kullanıla gelmiştir. Bu tanımlamaların yoğunlaştığı alan, oligopol piyasalardaki karşılıklı davranışlar üzerinedir (Morasch,2000,s37). Buradan hareketle STP için yapılan birkaç farklı tanımı sunacak olursak; Krugman (1980) ve Brander (1995), oligopol varlığında firmaların stratejik ilişkilerinde ya da koşullarındaki bir değişikliğin ticaret politikası üzerine etkisi olarak tanımışlardır. Morasch (2000) çalışmasında STP'ni, oligopolistik firmaların uluslararası piyasalardaki davranışlarının ülkelerde uygulanan vergiler, teşvikler ve rant yaklaşımlarından etkilenmesi karşısında verilen bir tepki olarak ifade etmiştir. STP konusunda en önemli durum stratejik sektör seçimidir. Stratejik Sektör tanımlanması STP teorisyenleri için çok kritik noktalardan birisidir. Stratejik Sektör için aranan koşullar kısaca; rekabet gücü ve katma değeri yüksek, bir çok sektörle entegre olmayı başarmış, türev talep meydana getiren, yeni teknoloji kullanımı ve bunun dışsallaştırılmasında sürükleyici, gelişime açık, bulunduğu ülkenin içi ve dış ticaretinde lokomotif, endüstrideki yüksek kar oranının eş riskli diğer bir endüstridekinden yüksek olan, üretim faktörlerinin kullanımından yüksek fayda sağlayan sahip sektör olarak tanımlanabilir (Faustino ve Silva,2001,s.8; Krugman,1986,s.12; Seyidoğlu, 1996,s.116).

altında analizlerin yapılabilmesi için ülkelere özgü çok spesifik veri setlerinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veri setlerinin bütün ülkeler için günümüzde tam olarak oluşturulamaması analizlerin uygulama alanını daraltmıştır. Fakat yakın gelecekte veri setlerinin oluşturulması ve mevcutların revize edilmesi STP analizlerini de yaygınlaştıracaktır.

1.2.3. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri

1970'lerden itibaren gündeme gelmiş olan yeni dış ticaret teorileri⁵ çerçevesinde, GB kazanımları açısından dinamik etkilerin varlığı ortaya konulmaya çalışılmış ve bunlardan dolayı statik etki eleştirilmiştir. Çünkü, orta ve uzun dönemde piyasa yapısı, üretim yapısı ve teknolojinin değişim göstereceği, ayrıca, ekonomik etkilerde farklılıklar oluşacağı gibi görüşler yeni dış ticaret teorilerinde şekillenmiştir.

GB ile beraber küçük ülkeli piyasa yerine büyük ülkeli bir piyasanın varlığının ortaya çıkması beraberinde dinamik etkileri de getirmiş olur. Çünkü, birlik oluşumu sonrasında, hem ülke içi hem de ülkelerarası kaynak dağılımı ve üretim ölçekleri de yapısal değişime maruz kalır. İktisadi birleşme hareketleri üye ülkelerin iktisadi yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler yapar. Bunlar, zaman içinde oluşan, milli geliri, kalkınma hızını ve iktisadi refahı yakından ilgilendiren dinamik etkilerdir ve bu etkiler, GB'nin kaynak arzı, üretim organizasyonu, teknoloji gibi konularda ortaya çıkar.

⁵ Heckscher-Ohlin modelinin çıkarımları ilk kez 1953 yılında Leontief tarafından ABD'nin dış dünya ile olan ticareti üzerinde test edilmiştir. Varılan sonuçlara göre ABD'nin, teoriden beklenenin tersine, emek-yoğun mallar ihraç edip sermaye-yoğun mallar ithal ettiği görülmüştür. Bu sonuca "Leontief Paradoksu" adı verilmektedir. Diğer ülkeler üzerinde yapılan benzer testler de teoriyi tam olarak desteklememiştir. Tartışmalar halâ devam etmekle birlikte, bugüne kadar çelişkiyi tam olarak giderecek bir açıklama yapılamamıştır. Leontief paradoksunun yarattığı tartışmalar sonucunda özellikle 1970'lardan sonra dış ticareti açıklamak amacıyla çeşitli yeni görüş ve teoriler ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu görüş ve teoriler "Yeni Dış Ticaret Teorileri" olarak adlandırılmaktadır. Yeni Teknoloji Ticaret Teorisi ve Tercih Farklılıkları Teorisi örnek olarak verilebilir.

Birliğin kurulmasından sonra ülke ekonomilerinin kazanmış olduğu dinamizmin verdiği ivme sonucu daha derin etkiler ortaya çıkmakta, üçüncü ülkelerin, birliklerin ve dünya ekonomisinin refah seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Bu etkilere GB'nin dinamik etkileri denmektedir. Dış rekabetteki artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, teknolojik ilerlemenin hız kazanması, yatırım hacminin genişlemesi şeklinde de ifade edilebilecek olan dinamik etkiler sürekli ve kalkınma hızını etkilemektedir. Aşağıda bu etkiler kısaca incelenecektir. Bu süreçte istihdam, dış ticaret yapısı, istihdam düzeyi, gelir dağılımı, bütçe yapısı ve tüketim eğilimlerinde yeni yönler ortaya çıkar (Uyar,2001,s.7).

1.2.3.1. Dinamik Etkilerden Beklenen Olası Avantajlar ve Dezavantajlar

Dinamik etki iki şekilde ele alınabilir: Dinamik avantajlar ve dinamik dezavantajlar. Bunları maddeler halinde özetlersek (Dura ve Atik,2003,s.19; Filiztekin,2003,s.1-4);

Dinamik etkilerin olası avantajları;

- i) Yeni firmaların piyasalara girmesi sonucu rekabetin ve ürün kalitelerinin artırması.
- ii) Dış ticaret hacminin ve sermaye piyasalarının gelişmesiyle ulusal gelirde artışların sağlanması.
- iii) Sermaye piyasalarının gelişmesiyle yatırımlar için fon kaynaklarının artması.
- iv) Üçüncü ülkelerden yapılan pahalı ithalatın yerini birlik içinden daha ucuz ithalatın alması yanında ihracatta oluşacak artışlardan dolayı döviz rezervlerini artırıcı etki yapması
- v) Yeni yabancı yatırımcıların piyasalara girmesi ve yerli yatırımcılarında teknolojik açıdan kendilerini geliştirmeleri sanayileşme hızında ivme yakalanması.

vi) İleri teknoloji ve yeni üretim tekniklerinin kullanılması ile etkin ve verimli planlamalar kanalıyla içsel ölçek ekonomilerinin, sanayi dallarının büyümesiyle firma dışı tasarrufların artması, bilgi akışının hızlanması ve tüketicilerin daha düşük fiyatlardan kaliteli ürünler üretmesiyle dışsal ölçek ekonomilerinin oluşmasının sağlanması.

Dinamik etkilerin olası dezavantajları;

i) Birlik üyeleri arasındaki gelişmişlik farklılıklarından dolayı üretim faktörlerinin marjinal getirinin nispeten daha yüksek olduğu ülkeler kayması.

ii) GB'nin sağladığı avantajlardan dolayı bazı piyasalarda yeni oligopol yapıların oluşması.

iii) Rekabete hazır olmayan küçük ölçekli firmaların piyasalardan silinmesiyle istihdamın düşmesi.

1.2.4. Gümrük Birliklerine Sosyo-Ekonomik Sonuçları Açısından Yapılan Eleştiriler

GB anlaşmalarının en temel unsuru karşılıklılık ilkesidir. Bu ilkenin hayata geçirilmesinde en önemli etkenlerden birisi de birliğe dahil olmak isteyen ülkenin birliğin kurallarına uymadaki esnekliğidir. Bu esnekliğin sağlanmasında güçlü sosyoekonomik ve hukuksal altyapının varlığı önemli rol oynamaktadır. Bu bölümde genel olarak bu koşullar tartışılmıştır. Bu tartışmalardan çıkan eleştirel çıkarımlar şu şekilde özetlenebilir.

Ortak Ticaret Politikası (OTP) ve Ortak Rekabet Politikasının (ORP) bağlayıcılığına ve GB'nin diğer olası etkilerine yönelik eleştiriler (Çınar,2004,s.74; Uysal,1999,s.94; Uyar,2001,s.7; Koç,2002,s.18; Filiztekin,2003,s.1-4);

1. OTP'nın doğal bir sonucu olarak üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkilerde birliğin vergileri uygulanmaktadır. Bu uygulama birlik üyesi ülkenin STP'nı uygulamasına engel teşkil edebilir. Birlik öncesinde ülke stratejik olarak bazı ülkelere özel (düşük ya da yüksek) gümrük tarifeleri uygularken birlik sonrasında bu esnekliğini kaybedeceği iddia edilmektedir.

2. OTP, birliğe üye ülkeleri siyasal olarak bağlamaktadır. Ülkenin politik çatışma ya da çıkar ilişkisinde bulunduğu üçüncü ülkelere karşı, birliğin genel yargısına göre hareket etmesi söz konusudur. Bu durumun siyasal olarak ülkeyi bağımlı hale getirdiği düşünülmektedir.

3. Ülkenin üçüncü ülke ya da ekonomik birliklerle ikincil bir ortaklık ya da ticari anlaşmalar yapması birlik taahhütlerince engellenmektedir. Bu nedenle yeni piyasalara girmeme ya da yeni ekonomik çıkar kayıplarıyla karşı karşıya kalabilmektedir.

4. Ülkedeki bebek endüstri olarak bilinen ve yeni yeni şekillenmeye başlayan endüstri alanlarının hem OTP hem de ORP nedeniyle zarar göreceği savı ortaya atılmıştır. Bu endüstrilere stratejik anlam yüklemeye ve bunun gereği olarak da teşvikler konusunda gereklerin yerine getirilememesi söz konusudur.

5. Üçüncü ülkelerle birlik arasında yapılan imtiyazlı sözleşmelerde taraf olma yükümlülüğü söz konusudur. Bu nokta da bir takım çifte standartların görülebileceği yönünde endişeler vardır.

6. Oluşabilecek ticaret sapmalarından dolayı ülkenin refahında ciddi düşüşler söz konusu olacaktır. Yerli sanayinin üretim süreçlerindeki kayıpların doğal sonucu olarak işsizlikte artış, gelirden düşme ve dolayısıyla ekonomide daralma görülebilecektir.

7. GB ile beraber arkasında güçlü sermaye desteği olan yabancı firmaların yerli üreticiyi sarsacağı, bunun da bir çok üretim biriminin kapanmasına yol açacağı savunulmaktadır.

8. Maliyet-kalite farklılıklarından dolayı ithalatın artacağı bunun da ciddi cari işlem açıklarına yol açarak ekonomik krizlerin yaşanacağı kaygısı söz konusudur.

9. GB sosyal hayata etkisi açısından da ilginç eleştiriler vardır. Bunlardan birisi de GB ile kültür transferinin de gerçekleşeceği. Bu durumda baskın kültürün (gelişmiş ülkeleri ima etmektedir) etkisiyle bireylerin kendi kültürlerine zamanla yabancılaşacakları ve kendi kültürlerini bir anlamda “kültürsüzlük” olarak algılayacakları savunulmaktadır. Bunun da toplumda sosyal bunalıma yol açarak ruhsal çöküntülere neden olacağı vurgulanmıştır.

Bu nedenlerden dolayı, GB'nin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri birbirlerine yakın ülkelere oluşturulması gerektiği yoğun olarak tartışılan görüştür. Ancak bu yol ile yukarıda anılan kayıpların ya da olumsuzlukların yaşanmayacağı vurgulanmaktadır. Ancak bu görüşe de eleştiriler getirilmektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin birbirleri ile yapacakları bir GB dünya ticaretinde ciddi tehditler ve buna bağlı olarak da olumsuz sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Çünkü az gelişmiş ülke profillerine bakıldığında rekabet açısından hukuksal olarak büyük sıkıntılar söz konusudur. Fikri ve sınai hakların, çevrenin korunması, ucuz işgücü, buna bağlı olarak düşük maliyetli kalitesi üretim gibi sağlıksız gelişmelerin dünya ticaretine olumsuz etki edeceği tartışılmaktadır.

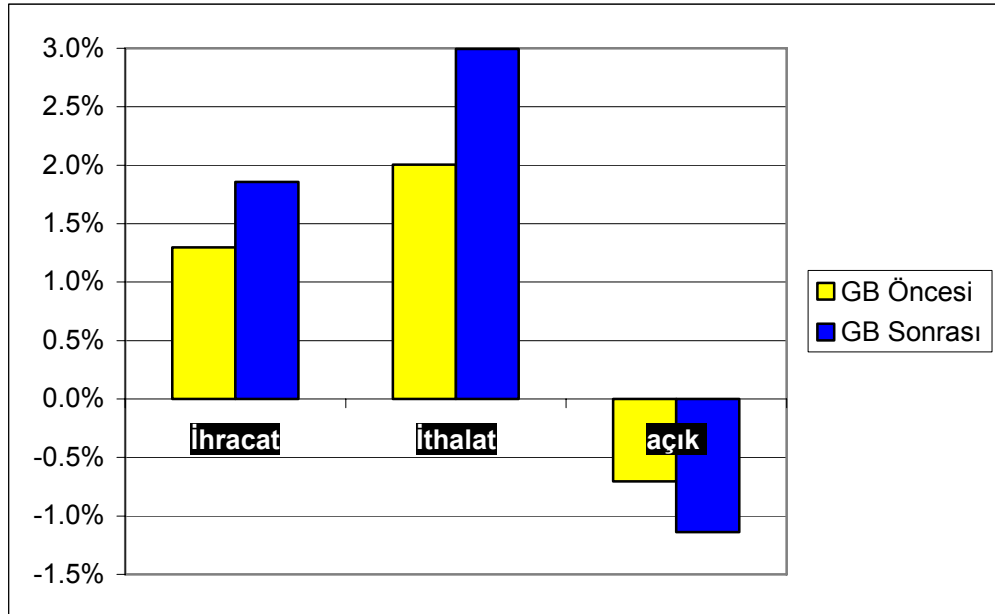
1.3. Türkiye ve AB Arasındaki Ekonomik İlişkiler: Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası

Bu başlık altında GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkileri çeşitli tablolar yardımıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır. Öncelikle GB öncesi ve sonrası dış

ticarete meydana gelen farklılıklar incelenecektir. Ayrıca, Türkiye ve AB arasındaki dış ticaret hacmi özetlenecektir. Son olarak da çalışmanın uygulama kısmında dikkate alınan seçilmiş AB ülkelerinin birliğe giriş öncesi ve sonrası dış ticaretlerinde gözlenen değişimler ülkelere ait bazı genel bilgilerle birlikte sunulacaktır.

1.3.1 Türkiye'nin Dış Ticaretinin Durumu

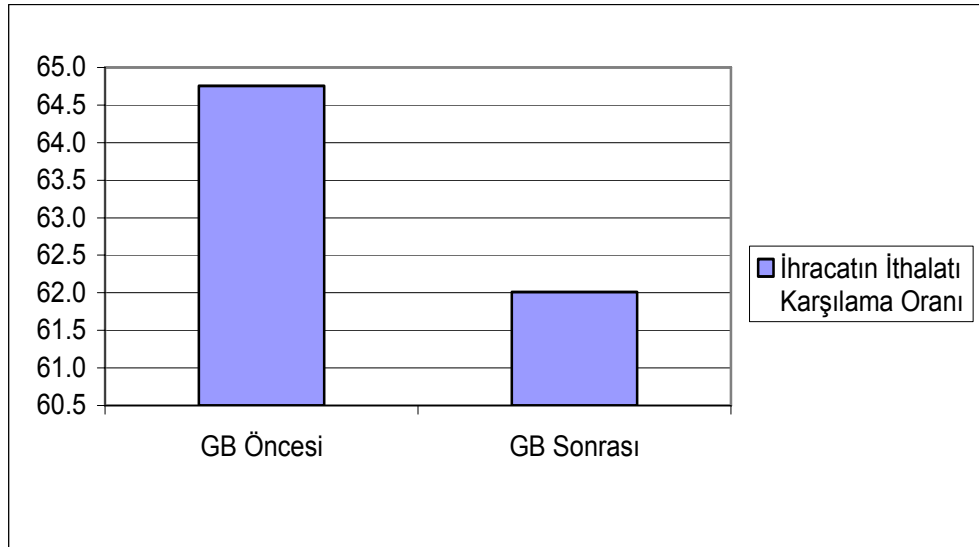
Daha önce de belirtildiği üzere ülkemizin dış ticaretinde yaşanan en önemli yapısal dönüşümlerden birisi, 1980 yılında yaşanan *İthal İkameci Büyüme Politikası*'ndan *İhracata Dayalı Büyüme Politikası*'na geçiş sürecidir. Bu keskin ayrımdan sonra dış ticaretimizde bir başka yapısal kırılım da AB ile 1996 yılında hayata geçirilen GB anlaşması oluşturmaktadır. Bu nedenle GB'nin toplam dış ticaretimizde yarattığı etkiyi GB öncesi ve sonrası olarak iki dönemde incelememiz gerekmektedir. Bunun için Şekil 1.2. ve 1.3.'de verilen bilgilerden yararlanacağız.

Şekil 1.2. GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSMH'ya Oranı (%): 1988-2003

Kaynak: IFS, 2005.

Şekil 1.2.'de dış ticaret politikalarımıza yön veren önemli unsurlardan GB Anlaşmasının dış ticaretimize olan etkisi sunulmuştur. 1988-2003 dönemi Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının GSMH'ya oranı GB öncesi ortalama ve GB sonrası ortalama olarak sunulmuştur. Görüldüğü üzere, her iki dönemde de hem ihracatta hem de ithalatta artış görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, GB'nin ticareti artırıcı bir etkiye bulunduğu söylenebilir. Toplam ihracatın GSMH'ya oranı GB öncesi %1.29, GB sonrası %1.85'dir İthalat ile ilgili oranlara baktığımızda ise GB öncesi için %2 ve GB sonrası için %3 oranları görülmektedir. Ayrıca dış ticaret açığının GSMH'ya oranı da bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile, GB öncesi % -0.7 olan bu oran GB sonrası %-1.13 olarak değişmiştir dolayısıyla dış ticaret açığı artmıştır. Dolar bazında bu açık, 0.81 milyar dolardan 1.71 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum, GB'nin ithalat üzerindeki arttırıcı etkisinin, ihracat üzerindeki arttırıcı etkisinden daha fazla olduğunun göstergesidir. Bunun sonucu olarak da dış ticaret açığında ciddi biçimde artma görülmektedir. Bu artışın altında yatan neden ise, Türkiye'nin AB'den yapılan ithalata uyguladığı tarifelerin sıfırlanması olduğu söylenebilir.

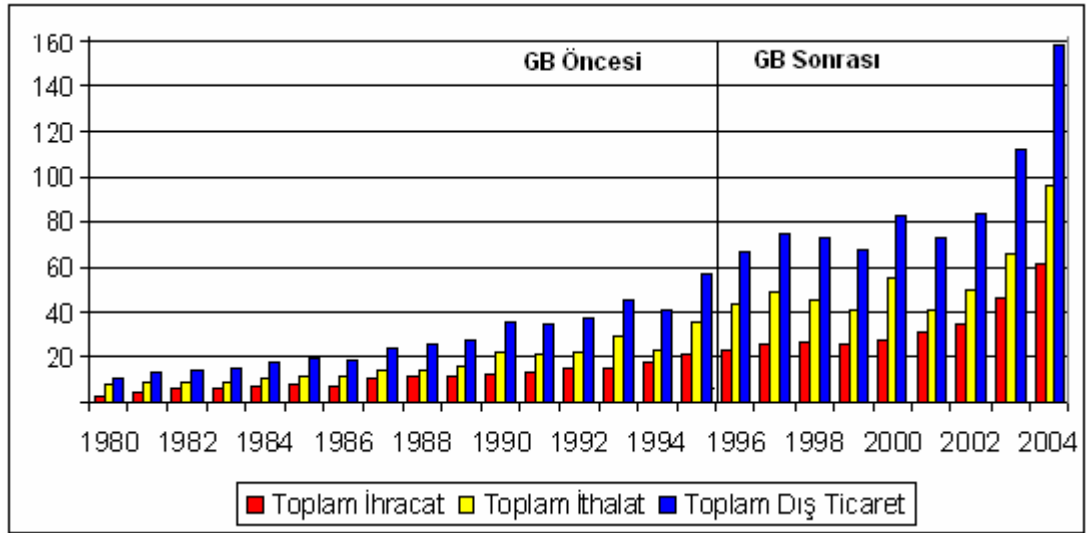

Şekil 1.3. GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%): 1988-2003

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.2. ile Şekil 1.3 eşanlı yorumlandığında, ihracatın ithalatı karşılama oranları yukarıda ortaya çıkan sonucu destekler niteliktedir. İhracatın ithalatı

karşılama oranında ciddi bir düşüş görülmektedir. GB sonrasında karşılama oranının düşmesi, gelecek dönemlerde dış ticaret açığının daha da artacağı kanısını uyandırmaktadır. GB öncesi % 64.86 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı GB sonrası % 62 düzeyine düşmüştür. Diğer bir ifade ile GB ile beraber ithalatımızda olan artış ihracatımızda olan artıştan çok daha fazla olmuştur. Her iki şeklin de aynı doğrultuda sunmuş olduğu bu tablo şaşırtıcı değildir. Çünkü, GB sonucu, AB'ye uygulanan gümrük vergilerinin ortadan kalkmasıyla ithalatta gerçekleşen artışı ortaya koymaktadır.

Şekil 1.4. Türkiye'nin Toplam Ticaretinin Seyri

Kaynak: IFS, 2005.

Şekil 1.4'de 1980-2004 dönemi Türkiye'nin toplam dış ticareti verilmiştir. Görüldüğü üzere, GB sonrasında toplam dış ticarete önemli artışlar gözlemiştir. Bu artışın kaynağının önemli bir kısmını ithalat üstlenmiştir. 2000 yılına kadar ihracata göre ithalat daha yüksek artış yaşanmış ancak 2001 kriz yılında önceki yıla göre ithalat düşmüş, ihracat ise artmıştır.

1.3.1.1. AB ile Olan Dış Ticaret Hacminde Değişimler

AB ile olan dış ticaretimizi incelerken, daha önce değindiğimiz yapısal dönüşümlere istinaden, 1980 ve öncesi, 1981-1995 dönemi ve 1996 ve sonrası olmak üzere üç dönem ayrımını kullanacağız. Bu bölümünde kullanılan verilerin oluşturulmasında yoğun olarak, ABGM (2003) çalışması ve DTM ile TÜİK'nin internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

i) 1980 ve Öncesi; İthal ikameci büyüme stratejisi uygulamaları nedeniyle Türk dış ticareti genel olarak oldukça küçük rakamlarla ifade edilmekteydi. Tablo 1.2.'de, 1980'e kadar ticaret hacmi 10 milyar doların altında seyrederken 1980 yılında 10,8 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Aynı yıl içinde AB ile olan toplam ticaret hacmimiz 3,7 milyar doları yakalamıştır.

Bütün dünyayı saran 1974 Petrol Krizi, ülkemiz dış ticaretini de etkilemiştir. Tablo 1.2'de, 1968-1974 döneminde dış ticaretimizin yaklaşık %50'lik bir kısmını oluşturan AB ile ticaret hacmimiz 1980'lerde %30'lara kadar gerilemiştir. Bunun altında yatan neden AB ile olan ticaretimizde petrol türevli ürünlerin bu ticaret ilişkisi içindeki payının yüksek oluşudur. Bu nedenle ithalat düşerken toplam ihracatımız içindeki AB'nin payını değişmemiştir. Bu iki farklı durum Türkiye'nin lehine bir tablo ortaya çıkarmış ve 1980 yılı, toplam dış ticaret açığı %21 seviyesinde gerçekleşerek tarihi bir düzeyde gerilemiştir. Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde GB sonrasında ticaretin, Türkiye'nin AB'ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen, ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibariyle bazı istisnalar dışında sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir (1972 ve 1974 yılında AB ile gerçekleştirilen ihracat rakamları dikkate alındığında söz konusu gümrük muafiyetinin etkisinin %100'ün üzerinde bir artış ile kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır).

Tablo 1.2. Türkiye-AB Dış Ticareti Gelişimi: 1968-2005

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti (Milyon \$)				Türkiye'nin AB ile olan Ticareti (Milyon \$)				AB'nin Türkiye'nin Toplam Ticaretindeki Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	K.O.	İhracat	İthalat	Hacim	K.O.	İhracat	İthalat	Hacim
1968	496	764	1260	64.9	226	393	619	57.5	45.6	51.4	49.1
1971	676	1171	1847	57.7	329	582	911	56.5	48.7	49.7	49.3
1972	885	1563	2448	56.6	428	851	1279	50.3	48.4	54.4	52.2
1974	1532	3778	5310	40.6	761	1748	2509	43.5	49.7	46.3	47.3
1980	2910	7909	10819	36.8	1300	2360	3660	55.1	44.7	29.8	33.8
1985	7958	11343	19301	70.2	3204	3895	7099	82.3	40.3	34.3	36.8
1993	15348	29429	44777	52.2	7289	10950	18239	66.6	47.5	37.2	40.7
1994	18105	23270	41375	77.8	8269	10279	18548	80.4	45.7	44.2	44.8
1995	21636	35707	57343	60.6	11078	16760	27838	66.1	51.2	46.9	48.5
1996	23224	43626	66850	53.2	11548	23138	34686	49.9	49.7	53	51.9
1997	26261	48559	74820	54.1	12248	24870	37118	49.2	46.6	51.2	49.6
1998	26974	45921	72895	58.7	13498	24075	37573	56.1	50	52.4	51.5
1999	26588	40692	67280	65.3	14333	21419	35752	66.9	53.9	52.6	53.1
2000	27485	54149	81634	50.8	14352	26388	40740	54.4	52.2	48.7	49.9
2001	31334	41399	72733	75.7	16118	18820	34938	85.6	51.4	45.5	48
2002	35081	50832	85913	69.0	18059	23124	41183	78.1	51.5	45.5	47.9
2003	47252	69339	116591	68.1	24484	31695	56179	77.2	51.8	45.7	48.2
2004*	63074	97361	160435	64.8	34417	45434	79851	75.8	54.6	46.7	49.8
2004**	29019	45311	74330	64.0	15828	21915	37743	72.2	54.5	48.4	50.8
2005**	34972	54980	89952	63.6	18414	23356	41770	78.8	52.7	42.5	46.4

* 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

K.O.; İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak:DTM, 2005

ii) 1981-1995 Dönemi; 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan İhracata Dayalı Büyüme Stratejileriyle beraber Türk dış ticareti yükselen bir eğim içine girmiştir. Bu süreçte AB ile olan ticaret, genel dış ticarete paralel olarak hareket etmiştir. Tablo 1.3.'de bu dönemin ortalarına doğru dış ticaret açığı %17 seviyelerine gerilediği görülmektedir. 1994'te yaşanan kriz nedeniyle toplam ihracat artışı %18 ithalat artışı da %-20,9 oranında oluşurken AB ile olan ihracat %13,6 artarken ithalat ise %-6,1 oranında düşmüştür. Dış ticaret açığının ithalatta yaşanan azalmalarla ilintili olarak yüksek düzeyde düştüğü görülmektedir.

Tablo 1.3. AB ile Olan Ticaret Hacmindeki Değişmeler: 1980-2005

Yıllar	Türkiye Toplamı	AB	Türkiye Toplamı	AB	Türkiye Toplamı	AB Toplamı
	İhracat Artışı (%)	İhracat Artışı (%)	İthalat Artışı (%)	İthalat Artışı (%)	Ticaret Artışı (%)	Ticaret Artışı (%)
1980	89.9	70.8	109.3	35.0	103.7	45.9
1985	173.5	146.5	43.4	65.0	78.4	94.0
1993	92.9	127.5	159.4	181.1	132.0	156.9
1994	18.0	13.6	-20.9	-21.3	-7.6	-9.0
1995	19.5	28.3	53.4	54.5	38.6	42.9
1996	7.3	4.3	22.2	37.2	16.6	24.2
1997	13.1	6.1	11.3	7.5	11.9	7.0
1998	2.7	10.2	-5.4	-3.2	-2.6	1.2
1999	-1.4	6.3	-11.4	-11.1	-7.7	-4.9
2000	4.5	1.1	34.0	24.3	22.3	15.0
2001	12.8	11.1	-24.0	-31.3	-11.6	-16.3
2002	15.1	14.5	24.5	27.6	20.4	21.5
2003	31.0	32.6	34.5	35.9	33.1	34.5
2004*	33.5	40.6	40.4	43.3	37.6	42.1
2005**	20.5	16.3	21.3	6.6	21.0	10.7

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

Kaynak:DTM(<http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm>) , 2005

iii)1996 ve Sonrası; GB sonrası dönemde AB'den yapılan ithalat iç ve dış makro ekonomik gelişmelere paralel olarak dalgalı bir seyir izlese de, artış oranı AB'ye yapılan ihracattaki artış oranından daha fazla olmuştur. Tablo 1.3'de görüldüğü üzere 1995-2000 yılları arasında AB'den yapılan ithalatın %57,8 oranında artmasına karşılık AB'ye yapılan ihracatımız %30,9 oranında artabilmiştir. 2001 yılında ise yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ticaret dengesinde ülkemiz lehine bir gelişme kaydedilmiştir. 2001 yılında AB'ye yapılan ihracatın %11,1 oranında artmasına karşılık, AB'den yapılan ithalat %31,3 oranında gerilemiştir. 2002 yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında ise, AB'nden yapılan ithalatın tekrar artışa geçtiği, bir önceki yıla göre %27,6 oranında artış göstererek 18,3 milyar dolar seviyesinden 23,2 milyar dolar seviyesine ulaştığı gözlenmektedir. Buna mukabil söz konusu dönemde AB'ye yapılan ihracat ise %13,7 oranında artış göstererek 16,1 milyar dolarlık seviyesinden yaklaşık 18 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ekonomide

yaşanan olumlu gelişmeler, 2003 yılında da devam etmiştir. 2003 yılının ilk yarısına ilişkin ticaret verileri değerlendirildiğinde, AB'ye yapılan ihracatın bir önceki yılın aynı dönemine göre %32,6, ithalatın ise %35,9 oranında artış gösterdiği gözlenmektedir (ABGM,2003,agws).

Tablo1.4'de 1990-2004 dönemine ait Türkiye ve AB arasındaki ticaretine ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre 1990-1995 dönemi için Türkiye'nin toplam ithalatının ortalama büyüme oranı (%8,31) toplam ihracatının ortalama büyüme oranından (%9,9) küçük olduğu görülmektedir. Aynı veriler 1996-2002 dönemi için değerlendirildiğinde de toplam ithalatının ortalama büyüme oranı (%1,26) toplam ihracatının ortalama büyüme oranından (%6,08) küçük olduğu görülmektedir. 2003-2004 dönemi için durum farklıdır. Burada toplam ithalatının ortalama büyüme oranı (%37,44) toplam ihracatının ortalama büyüme oranından (%32,2) büyük olduğu görülmektedir.

Ancak, AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı ile AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki paylarında bakıldığında; GB öncesi dönem olan 1990-1995'de ortalama olarak, AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı %46,62 iken bu ortalama GB sonrası dönem olan 1996-2002'de artış göstererek %49,65 olmuştur. İhracatla ilgili verilerde ise bunun tam tersi bir durum vardır. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki pay 1990-1995'de %51,96 iken sonraki dönemde %50,75'e gerilemiştir. GB sonrası için beklenen durum bu oranın artması idi.

Tablo 1.4. Türkiye'nin AB ile Ticaretindeki Ortalamalar: 1990-2004

Ortalamalar	Toplam İthalatın Büyüme Oranı (%)	AB'den İthalatın Büyüme Oranı (%)	AB'den İthalatın Toplam İthalat içindeki Payı	Toplam İhracatın Büyüme Oranı (%)	AB'den İhracatın Büyüme Oranı (%)	AB'ye İhracatın Toplam İhracat içindeki Payı
1990-1995	8.31	9.13	46.62	9.90	7.46	51.96
1996-2002	1.26	-1.76	49.65	6.08	7.24	50.75
2003-2004	37.44	39.54	47.46	32.20	36.56	54.70

Kaynak: Togan,2005,s.1236

İthalat artışının herhangi bir ekonomi için tek başına ele alınarak, cari işlemler dengesini oluşturan kalemlerin ise tümü dikkate alınmadan yapılan değerlendirmelerde eksik ve yanıltıcı sonuçlar çıkarılabilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadarının doğrudan GB'nden kaynaklandığını belirlemek de oldukça güçtür. GB öncesi de AB ile dış ticaret açığının yaklaşık olarak GB sonrası oluşan dış ticaret açığı oranında olduğu, ayrıca aynı dönemde gerekse dünyada gerek Türkiye'de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretinin yapısını etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından GB ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihracat ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda rol oynamıştır. Ayrıca 1998 yılında yaşanan Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk yaratmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin AB'ye ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının AB'deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olmuştur (Soğuk,2003,s.25)

İthalatımızın kompozisyonunda, GB sonrasında önemli değişiklik gözlenmediğini, büyük bölümünün girdi ve yatırım mallarından oluşmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak, AB'ye gerçekleştirilen ihracatın yapısı Tablo 1.5.'deki veriler ışığında incelendiğinde, yatırım mallarının ihracat içindeki payı GB öncesinde ortalama %2.8 iken GB sonrasında ortalama %5.7, ara mallarının ihracat içindeki payı GB öncesinde ortalama %32.1 iken GB sonrasında ortalama %33.2, tüketim mallarının ihracat içindeki payı GB öncesinde ortalama %64.9 iken GB sonrasında ortalama %60.8 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere yatırım ve ara mallarının ihracat içindeki payları ortalama olarak GB sonrasında artarken tüketim mallarının payı azalmıştır. İthalat açısından bakıldığında yatırım mallarının payı GB öncesinde ortalama %29 iken GB sonrasında ortalama %26.5, ara mallarının ithalat içindeki payı GB öncesinde ortalama %62.9 iken GB sonrasında ortalama %57.5, tüketim mallarının ithalat içindeki payı GB öncesinde ortalama %8 iken GB

sonrasında ortalama %15.3 olarak gerçekleşmiştir. Burada yatırım ve ara mallarının ithalat içindeki payları ortalama olarak GB sonrasında azalırken tüketim mallarının payı yaklaşık %50'lik artış sergilemiştir.

Tablo 1.5. Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinde Mal Gruplarının Payları

İhracata Konu Olan Mallar						
Yıllar	Yatırım Malı		Ara Malı		Tüketim Malı	
	Pay (%)	Değ.(%)	Pay (%)	Değ.(%)	Pay (%)	Değ.(%)
1994	2.9	-	32.5	-	64.6	-
1995	2.9	26.2	31.8	25.8	65.3	29.7
1996	3.4	24.5	32.3	5.6	64.3	2.7
1997	3.5	6.8	33.5	10.1	63.0	4.0
1998	3.6	15.6	34.2	12.4	62.2	8.8
1999	4.4	29.0	34.7	8.0	60.9	4.0
2000	4.6	5.5	35.9	4.5	59.5	-1.2
2001	6.0	44.1	35.7	10.5	58.1	8.4
2002	6.9	32.7	31.6	1.4	61.4	21.1
2003	8.0	63.0	30.4	27.4	61.0	31.8
2004*	11	81.8	31.3	45.0	57.4	32.4
2005**	13	62.9	31.3	29.1	55.1	15.8
İthalata Konu Olan Mallar						
Yıllar	Yatırım Malı		Ara Malı		Tüketim Malı	
	Pay (%)	Değ.(%)	Pay (%)	Değ.(%)	Pay (%)	Değ.(%)
1994	29.4	-	63.3	-	7.3	-
1995	28.7	50.5	62.5	52.5	8.8	87.5
1996	31.9	52.9	55.7	22.2	12.4	92.5
1997	29.5	-0.8	56.3	8.8	14.2	23.2
1998	29.8	-2.0	55.1	-5.3	15.0	2.5
1999	28.4	-15.5	55.2	-10.9	16.5	-2.7
2000	27.3	19.5	53.0	19.4	19.2	45.1
2001	23.6	-40.5	61.1	-20.9	14.2	-49.3
2002	23.0	24.2	61.8	29.1	13.7	23.2
2003	22.1	30.6	60.7	33.4	16.2	61.0
2004*	23.5	52.5	59.0	39.4	16.8	47.9
2005**	20.2	0.6	66.1	17.4	13.3	-7.4

*1 Mayıs 2004 sonrasında 25 üyeli AB

** Ocak-Şubat

Kaynak: DTM, 2005

Kısacası, GB sonrasında ithalatımızın, ihracatımızdan daha hızlı arttığı gözlenmekle birlikte, ithalatımızdaki artışın iç ve dış makro ekonomik gelişmelere bağlı bir seyir izlemiştir. İthalatımız ekonominin daraldığı dönemlerde düşmüş, canlandığı dönemlerde ise yükselmiştir. Bu durum, esasen, Türkiye'nin ithalatının

üretim ve ihracata dönük ara ve yatırım mallarından müteşekkil olmasının bir sonucudur.

Diğer taraftan, ihracatımızın GB sonrasında beklenen sıçramayı gerçekleştiremediği görülmektedir. Bu gelişmede, uluslararası piyasalarda yaşanan mali krizlerin (Asya ve Rusya Krizleri) etkisiyle, dış pazarların daralması ve rekabet koşullarının ağırlaşmasının önemli payı olduğu gibi, 1994'te Türkiye'de döviz kuru, faiz ve yatırımlar bakımından oluşan istikrarsızlıklar ile 1999 Marmara Depremi ardından Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanan olumsuz gelişmelerin de payı olmuştur. Bunlara rağmen, 2001 yılı başında uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" çerçevesinde uygulanan kur politikası, dış ticaret dengemizin iyileştirilmesi yönünde katkı sağlamıştır. Bu sayede AB ile ticaretimizde mevcut dengesizliğin de bir ölçüde giderilmesi mümkün olmuştur. Zira, 2001 yılına ait veriler AB ile ticaretimizde açığın gerileyerek 2 milyar dolar seviyesine düştüğünü göstermektedir. Bununla beraber, 2002 yılında AB ile ülkemiz arasındaki ticaret açığı yaklaşık 5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Diğer taraftan, ticarete bu tür gelişmeler İspanya ve Portekiz gibi Türkiye ile benzerlik arz eden ancak ekonomileri AB ile tamamlayıcı nitelikte olan ülkelerin AB'ye entegrasyonu sırasında da tecrübe edilmiştir. Ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler bu ülkelerde daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Söz konusu ülkelerin AB'ye üye oldukları dönemde ithalatlarında önemli artış gözlenirken ticaret dengesi ve ticaret hadleri bu ülkeler aleyhine gelişmiştir. Ayrıca bu ülkelerde ticaretin hızla Birlik içine yöneldiği gözlenmiştir. Portekiz'in ithalat ve ihracatında AB'nin payı, Birliğe katılmalarını takip eden 10 yıl içerisinde %75 seviyesine ulaşmıştır. İspanya'da ise AB'den yapılan ithalat 10 yıl içerisinde %505 AB'ye yapılan ihracat ise %404 oranında artmıştır (ABGM,2003,agws).

Burada belirtilmesinde yarar görülen bir diğer husus, Birliğe üye ülke ekonomilerinin birbirleri ile benzer özellik taşıması, birbirlerinin tamamlayıcısı yani karşılaştırmalı üstünlük yapıları itibari ile birbirinden farklı olmaları halinde statik etkilerin verimlilik ve refah açısından olumlu sonuçlar doğurmasının

beklendiğidir. Bu durumda, maliyet yapılarının dünya fiyatlarına yakın olması koşulu ile GB’nden elde edilen kazançlar artmaktadır.

Özetle, Türkiye ile AB arasındaki GB, Türk dış ticaretindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak, Türkiye’nin dünyanın önemli bir kısmına karşı ticari anlamda açılma sürecini hızlandırdığı ve gelecekteki dış ticari ilişkilerini şekillendirecek yeni bölgesel yapılanmaların kapısını aralamakta olduğu görülmektedir. Bu güne kadar yaşanan gelişmeler, yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan GB’nin, aynı zamanda ülkemizin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlattığını göstermektedir. Bu doğrultuda sektörlerimiz, dinamik yapıları ve üretimdeki esneklikleri sayesinde bu rekabet ortamına genelde uyum sağlayabilmişlerdir. Üstelik bunun AB’den herhangi bir mali yardım alınmadan başarılmış olması Türk ekonomisinin dinamizmini ve ekonominin rekabet gücünün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1.3.1.2. Gümrük Birliği’nin İmalat Sanayinin Yapısına Etkileri

GB’nin ortaya çıkardığı rekabet koşulları ve pazara giriş avantajları sonucu değişen üretim ölçekleri ve yapısına paralel olarak, gerek AB gerekse diğer ülkelere yönelik ihracatımızda ürün kompozisyonu da değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, tekstil ve demir çelik gibi geleneksel mal kompozisyonunun dışında beyaz eşya, otomotiv sanayi, elektrikli makine cihazlar gibi katma değeri yüksek ve istihdam açısından ekonomimiz içerisinde önemli yer tutan sektörlerin ihracatımız içindeki ağırlığı artmaya başlamış ve bu sektörlerde gerek Avrupa gerekse dünya pazarlarındaki rekabet gücümüz olumlu yönde gelişme göstermiştir. Fakat, tekstil ve giyim ürünlerindeki payımız sınırlı bir artış göstermiştir.

Türk dış ticaretinin yaklaşık %90’lık kısmını imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. İmalat sanayinde ticaretin oluşumu incelendiğinde; ihracat, düşük

beceri ve ücret düzeyine sahip tekstil ve giyim gibi ürünlerde yoğunlaşılırken ithalatta ise makineler, iletişim ekipmanları ve otomotiv ürünleri gibi beceri ve sermaye yoğun mallarda yoğunlaşmıştır (Togan,2004,s.1014).

Tablo 1.6. Belirli İmalat Sektörlerinde AB Payları

İHRACAT								
	Tekstil ve Giyim		Demir-Çelik		84,85,87. Fasıllar*		Sanayi Ürünleri	
	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)
1993	50,4	-	1,8	-	8,0	-	20,6	-
1994	48,1	8,3	3,4	120,1	9,1	28,5	19,4	6,6
1995	48,3	29,0	4,6	72,0	11,2	58,4	18,2	20,6
1996	49,0	5,7	3,6	-16,7	13,0	21,4	18,3	4,6
1997	48,4	4,8	5,1	48,0	12,7	3,0	17,2	0,0
1998	47,9	9,0	5,2	13,0	15,4	34,4	17,1	9,4
1999	44,3	-1,6	5,7	16,4	18,9	29,9	17,9	11,0
2000	44,6	1,7	6,3	10,9	19,7	5,9	18,8	6,6
2001	41,6	3,6	6,2	9,9	23,3	31,0	18,6	9,6
2002	41,3	13,8	5,1	-6,0	26,7	31,2	18,1	11,6
2003	39,1	25,4	5,9	53,0	29,0	44,2	17,9	31,4
2004*	30,5	20,0	7,5	80,9	33,7	63,4	20,9	33,8
2005**	31,8	7,4	7,6	106,0	33,0	38,5	20,8	16,9
İTHALAT								
	Tekstil ve Giyim		Demir-Çelik		84,85,87. Fasıllar*		Sanayi Ürünleri	
	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)	Pay (%)	P.Değ.(%)
1993	4,1	-	12,1	-	42,9	-	38,4	-
1994	4,6	-12,9	12,4	-19,4	40,1	-26,6	40,8	16,3
1995	4,9	65,4	11,0	36,8	39,2	51,2	40,2	52,0
1996	6,0	66,5	9,0	12,4	43,9	53,5	38,2	30,6
1997	6,5	16,8	7,5	-10,0	47,2	15,7	36,7	3,1
1998	5,9	-11,5	6,1	-21,7	48,6	-0,5	37,4	-1,2
1999	6,2	-7,5	4,4	-35,7	48,7	-10,8	38,4	-8,7
2000	5,3	7,1	5,0	41,3	51,5	31,3	36,4	17,9
2001	7,0	-9,3	5,5	-24,6	42,3	-43,5	43,5	17,9
2002	7,0	28,0	6,4	49,0	42,4	27,9	42,3	24,0
2003	5,7	10,2	7,6	60,9	44,1	41,4	40,8	31,0
2004**	4,5	18,9	6,7	26,1	48,3	57,0	39,1	36,4
2005***	5,0	6,1	8,5	39,8	44,8	9,7	40,3	4,7

***Makineler (84), Elektrikli ve elektronik ürünler(85), Motorlu taşıtlar ve parçaları (87)

**1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

***Ocak-Şubat

Kaynak: DTM, agws, 2005

Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret içinde bazı imalat sanayi sektörlerinin aldıkları paylar ve parasal değişimler Tablo 1.6’da sunulmuştur. Buaradaki bilgileri yorumlayacak olursak;

GB öncesinde AB tarafından uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılması için, bu entegrasyona en çok destek veren tekstil ve giyim sektöründe AB’li firmalarla fason çalışan bazı işletmelerin dışında beklenen ihracat artışı gerçekleşmemiş. Tablo 1.6’daki verilere göre, tekstil ve giyim sektörünün AB’ye olan ihracat içindeki payı yıllar içinde bir düşen paya sahiptir. Parasal değişim olarak bakıldığında 1999-2003 yılları arasında yükselen bir trend içinde %11.1’lik artış sağlamış fakat 2004 yılında 25 üyeli AB’ye olan ihracatta 2003 yılına göre %5.4’lük azalma sergilemiştir. GB öncesinde ortalama %48.9’luk paya sahipken GB sonrasında bu pay ortalama %43 olarak gerçekleşmiştir. İthalat açısından bakıldığında ise GB öncesinde ortalama %4.5’lik paya sahipken GB sonrasında bu pay ortalama %6 olarak gerçekleşmiştir. İthalat ve ihracat payları GB çerçevesinde karşılaştırıldığında sektörün ihracat payı düşerken ithalat içindeki payı artmıştır.

Demir-Çelik sektöründe ise ihracat içindeki payında GB öncesinde artan trend 1996 yılında kırılmış ancak 2001 yılına kadar hafifte olsa yükselişler göstermiştir. GB öncesinde ortalama %3.3 olan pay GB sonrasında ortalama %5.6 olarak gerçekleşmiştir. Parasal değişimler ise 1994’deki %120.1’lik düzeyi ileriki yıllarda yakalanamamıştır. İthalat açısından bakıldığında, GB öncesi ithalat içindeki pay ortalama %11.8 iken GB sonrası dönemde %6.5 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak ithalat ve ihracat payları GB çerçevesinde karşılaştırıldığında sektörün ihracat içindeki payı artarken ithalat içindeki payı azalmıştır.

Makineler, elektronikler, taşıtlar ve ekipmanları açısından bakıldığında AB’ye yapılan toplam ihracat içerisindeki payı sürekli olarak artmıştır. Bu oran 1993’te %8, 1995’te %11,2 ve 2004’te ise %33.7 olarak gerçekleşmiştir. GB öncesinde ortalama %9.4 olan pay GB sonrasında ortalama %21.3 olarak gerçekleşmiştir. İthalatta ise dalgalı bir yapı gözlenmektedir. İthalat içindeki payında

GB sonrasında 2000 yılına kadar artış gözlenmiştir. GB öncesinde ithalat içindeki payı ortalama %40.7 iken GB sonrasında ortalama %46.3 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak ithalat ve ihracat payları GB çerçevesinde karşılaştırıldığında sektörün ihracat içindeki payı önemli ölçüde artarken ithalat içindeki payı nispeten daha az artmıştır.

Sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı GB öncesinde ortalama %19.4 iken GB sonrasında %18.3 olarak gerçekleşmiştir. İthalat içindeki payı ise GB öncesinde %39.8 iken GB sonrasında küçük bir düşüşle %39.1 olarak gerçekleşmiştir. Hem ihracat hem ithalat için bakıldığında paylarında önemli bir değişim görülmemektedir.

Teknolojik gelişme ve Ar-Ge çalışmalarına gerekli ölçüde kaynak ayıramayan Türkiye için bu göstergeler, ilk aşamada Türk sanayi ürünlerinin AB ürünleri karşısında düşük rekabet düzeyini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeye paralel olarak rekabet hukuku ve standardizasyon alanlarında yürütülen uyum çalışmalarında kaydedilen ilerlemeler de sanayiciler üzerinde, ürün kalitesini yükseltmeleri açısından baskı unsuru oluşturmaktadır (Morgil,2003,s.20-21).

Tablo 1.7.AB ile Olan Sektörel İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%):1989-2003

Sektörler (ISIC Rev.3)	GB Öncesi (%)	GB Sonrası (%)
Gıda Ürünleri, İçkiler ve Tütün	127.18	153.60
Tekstil, Tekstil Ürünleri, Deri Giyim ve Ayakkabılar	637.63	408.02
Ağaç Ürünleri ve Mantarlar	60.41	56.64
Kağıt Hamuru, Kağıt, Kağıt Ürünleri, Basım-Yayın	18.27	22.02
Kimyasallar, Kauçuk, Plastikler ve Yakıt Ürünleri	30.71	22.82
Diğer Metal dışı Mineral Ürünler	194.63	274.03
Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler	86.28	71.46
Makine ve Ekipmanlar	14.62	26.94
Taşıma Ekipmanları	18.13	53.59
Diğer İmalat Sanayi Ürünleri; Geri Dönüşümlüler	55.29	122.57

Kaynak: TÜİK, 2004

GB anlaşması öncesi ve sonrası için imalat sanayi alt dallarındaki ihracatın ithalata karşılama oranları GB öncesi ve sonrası verilerin ortalamaları şeklinde Tablo 1.7.'de özetlenmiştir. GB sonrasında tekstil, tekstil ürünleri, deri giyim ve ayakkabılar, ağaç ürünleri ve mantarlar ve kimyasallar, kauçuk, plastikler ve yakıt ürünleri ile metal sanayilerinde ihracatın ithalatı karşılama oranları düşerken diğer sektörlerde ise bu oranların yükseldiği görülmektedir.

Lejour ve DeMooij (2005) çalışmalarında, Türkiye'nin bazı sektörlerdeki rekabet gücünün ölçümü konusunda Dimaranan and McDougall (2004) tarafından yapılan hesaplamaları genişletmişlerdir. Bununla ilgili bilgiler Tablo1.8.'de verilmiştir. Buna göre birinci kolonda Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ihracatında ilgili sektörün göreceli üstünlük oranları verilmiştir. Eğer sektör için hesaplanan rakam 100'den büyük ise Türkiye o sektördeki ihracatında uzmanlaştığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle diğer ülkelerle kıyaslandığında ilgili sektörde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğe (AKÜ) sahip olduğu ifade edilir. Bu endekse göre Türkiye, tarım, tekstil, giyim ve hizmetler sektörlerinde AKÜ'ye sahiptir. Tekstil, giyim, taşıma ve işletme hizmetlerinin ihracatı, Türkiye'nin toplam ihracatının %50'sinden fazlasını oluşturmakta ve diğer sektörlerle göre açıklığı görece daha yüksektir. Enerji, makine ve ekipmanlar ile diğer yarı imalat sanayi ise görece en küçük karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörlerdir.

Tablo 1.8. İhracat Payları ve Sektörlerin Açıklıkları: 2001

SEKTÖRLER	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler	Toplam İhracat içindeki Payı (%)	Üretimin Payı (%)
Tarım	225	4.5	7.9
Enerji	18	1.0	4.0
Gıda	82	2.9	7.3
Tekstil	534	13.4	63.5
Giyim	403	9.6	72.9
Kimyasallar ve Mineraller	63	7.3	24.9
Diğer İmalat Sanayi	52	3.0	15.8
Metaller	144	5.9	34.7
Makine ve Ekipmanlar	38	10.9	42.6
Taşıma Araçları	71	6.8	54.9
Taşıma Hizmetleri	129	10.3	21.5
Ticaret Hizmetleri	81	2.5	3.7
İşletme Hizmetleri	151	11.3	40.9
Diğer Hizmetler	125	5.9	11.3

Kaynak: Dimaranan and McDougall (2004) ve Lejour ve DeMooij (2005)

İlgili yıla ait sektörlerin toplam ihracat içindeki payına bakıldığında en yüksek payı gene en yüksek AKÜ endeksine sahip olan tekstil sektörü almaktadır. En düşük payı da en düşük AKÜ endeksine sahip olan enerji sektörü almıştır.

Tablo 1.9. Sektörel İhracat ve İthalat :1990-2003

İHRACAT	Sektörel Mal Grupları	Toplam İhracat 2003 (Milyon ABD\$)	Toplam İhracat (%)	İhracatın Büyüme Oranı 1990-2003 (%)	AB'ye İhracat 2003 (Milyon ABD\$)	AB'ye İhracat (%)	Sektörel İhracatın AB'ye İhracattaki Payı	AB'den İhracatın Büyüme Oranı 1990-2003 (%)
SITC								
	Tarımsal Ürünler							
0+1+4+22	Gıda	4735	10.03	2.01	1949	8.31	41.17	2.32
2-22-27-28	Tarımsal hammadde	522	1.11	2.56	220	0.94	42.24	0.41
	Maden Ürünleri							
27+28	Cevher ve diğer mineraller	572	1.21	4.23	246	1.05	42.95	2.56
3	Yakıt	980	2.08	7.93	211	0.9	21.53	-0.31
68	Demir-çelik dışında metaller	457	0.97	8.64	222	0.94	48.45	9.03
	İmalat Sanayi							
67	Demir-çelik dışında metaller	3342	7.08	5.12	939	4.00	28.09	16.52
	Kimyasallar							
51	Organik kimyasallar	171	0.36	1.53	107	0.46	62.55	4.28
57+58	Plastikler	545	1.15	9.20	112	0.48	20.50	5.40
52	Organik olmayan kimyasallar	230	0.49	5.99	80	0.34	34.68	5.38
54	İlaçlar	220	0.47	10.28	72	0.31	32.64	17.99
53+55+56+59	Diğer kimyasallar	726	1.54	10.19	65	0.28	8.97	4.00
6-65-67-68	Diğer yarı imalat sanayi	4143	8.77	12.52	1645	7.01	39.70	12.21
	Makine ve taşıt ekipmanları							
71-713	Güç üreten makineler	246	0.52	24.80	85	0.36	34.47	22.77
72+73+74	Elektriksiz makineler	1566	3.32	18.16	537	2.29	34.29	17.73
75+76+776	Ofis makineleri ve iletişim cihazları	1978	4.19	17.99	1569	6.68	79.30	17.27
77-776-7783	Elektrikli makineler ve aparatlar	2076	4.40	16.83	999	4.26	48.14	14.64
78-785-786 +7132+7783	Otomotiv ürünleri	4928	10.44	24.42	3139	13.38	63.70	29.30
79+785+786+7131+7133+7138+7139	Diğer taşıma ekipmanları	1542	3.27	20.70	853	3.63	55.31	23.07
65	Tekstil	5262	11.14	10.14	2340	9.97	44.48	7.50
84	Giyim	9962	21.10	7.21	7079	30.17	71.07	5.94
8-84-86-891	Diğer tüketim malları	2675	5.67	16.37	954	4.06	35.66	12.44
9+891	Diğer Ürünler	335	0.71	30.17	44	0.19	13.02	16.10
Toplam		47253	100	9.01	25899	100	54.81	8.56

Kaynak: Togan,2005,s.1233 (Hesaplamalar yazar tarafından yapıldığı için veriler 2003'e kadardır.)

İTHALAT	Sektörel Mal Grupları	Toplam İthalat 2003 (Milyon ABD\$)	Toplam İthalat (%)	İthalatın Büyüme Oranı 1990-2003 (%)	AB'ye İthalat 2003 (Milyon ABD\$)	AB'ye İthalat (%)	Sektörel İthalatın AB'ye İthalattaki Payı	AB'den İthalatın Büyüme Oranı 1990-2003 (%)
SITC								
	Tarımsal Ürünler							
0+1+4+22	Gıda	2789	4.03	3.29	548	1.85	19.65	1.70
2-22-27-28	Tarımsal hammadde	2471	3.57	6.42	894	3.01	36.19	6.76
	Maden Ürünleri							
27+28	Cevher ve diğer mineraller	2262	3.26	4.58	670	2.26	29.61	-0.05
3	Yakıt	11575	16.71	8.06	460	1.55	3.97	7.71
68	Demir-çelik dışında metaller	1411	2.04	9.55	308	1.04	21.80	4.23
	İmalat Sanayi							
67	Demir-çelik dışında metaller	3282	4.74	5.46	1232	4.15	37.53	1.91
	Kimyasallar							
51	Organik kimyasallar	2102	3.03	7.39	1059	3.57	50.39	6.83
57+58	Plastikler	2837	4.09	12.80	1645	5.54	58.00	11.57
52	Organik olmayan kimyasallar	543	0.78	2.82	178	0.60	32.78	0.99
54	İlaçlar	2302	3.32	17.09	1546	5.21	67.14	17.05
53+55+56+59	Diğer kimyasallar	2463	3.82	7.00	1560	5.26	59.03	7.65
6-65-67-68	Diğer yarı imalat sanayi	3489	5.04	8.27	2245	7.56	64.33	7.66
	Makine ve taşıt ekipmanları							
71-713	Güç üreten makineler	758	1.09	12.52	382	1.29	50.34	12.44
72+73+74	Elektriksiz makineler	7250	10.46	5.21	4.607	15.52	63.54	4.18
75+76+776	Ofis makineleri ve iletişim cihazları	4166	6.01	10.95	1618	5.45	38.83	12.15
77-776-7783	Elektrikli makineler ve aparatlar	2065	2.98	6.82	1175	3.96	56.93	5.75
78-785-786 +7132+7783	Otomotiv ürünleri	6209	8.96	11.67	5150	17.35	82.95	13.91
79+785+786+7131+7133+7138+7139	Diğer taşıma ekipmanları	1012	1.46	1.80	711	2.40	70.29	4.88
65	Tekstil	3441	4.97	13.03	1185	3.99	34.43	13.49
84	Giyim	422	0.61	24.93	204	0.69	48.26	21.68
8-84-86-891	Diğer tüketim malları	3540	5.11	10.07	1910	6.44	53.96	9.27
9+891	Diğer Ürünler	2714	3.92	27.10	391	1.32	14.42	18.75
Toplam		69340	100	8.27	33495	100	48.31	8.06

Kaynak: Togan,2005,s.1233 (Hesaplamalar yazar tarafından yapıldığı için veriler 2003'e kadardır.)

Tablo 1.9.'de SITC sınıflaması altında bazı sektörlere ait ihracat ve ithalat bilgileri verilmiştir. Buna göre, 2003 yılında toplam ihracat içinde en yüksek üç payı sırasıyla, giyim (%21), tekstil, (%11,1) ve otomotiv ürünleri (%10,4) almıştır. Aynı yılda toplam ithalat içinde en yüksek üç payı da sırasıyla, yakıtlar (16,7), elektriksiz makineler (%10,5) ve otomotiv ürünleri (%9) almıştır. Benzer biçimde AB'ye olan toplam ihracat içinde en yüksek üç payı sırasıyla, giyim (%30,2), otomotiv ürünleri (%13,4) ve tekstil (%10) alırken AB'den olan toplam ithalat içinde en yüksek üç payı da sırasıyla, otomotiv ürünleri (%17,4), elektriksiz makineler (%15,5) ve diğer yarı imalat sanayi malları almıştır. 1990-2003 dönemi itibarıyla, ihracattaki yıllık büyüme oranı en yüksek olanlar ise, sırasıyla; diğer ürünler (%30,17), güç üreten makineler (%24,8) ve otomotiv ürünleridir (%24,4). Aynı dönemde ithalatta yıllık büyüme oranı en yüksek olanlar ise, sırasıyla; diğer ürünler (%27,1), giyim (%24,9) ve ilaçlardır (%17,1). Benzer biçimde, aynı dönemde AB ile olan ihracatta yıllık büyüme oranı en yüksek olanlar, otomotiv ürünleri (%29,3), diğer taşıma ekipmanları (%23,1) ve güç üreten makineler (%22,8) iken ithalatta en yüksek büyüme oranları giyim (%21,7), diğer ürünler (%18,8) ve ilaçlar (%17,1) da görülmüştür.

Sektörel ihracatın AB'ye ihracattaki payına bakıldığında, sırasıyla en yüksek paylar; ofis makineleri ve iletişim ekipmanları (%79,3), giyim (%71,07) ve otomotiv ürünlerine (63,7) aittir. Sektörler arasında en düşük payları ise diğer kimyasallar, diğer ürünler ve plastikler aldığı görülmektedir. Sektörel ithalatın AB'den ithalatındaki payına bakıldığında, sırasıyla en yüksek paylar; otomotiv ürünleri (%83), diğer taşıma ekipmanları (%70,29) ve ilaçlar (%67,14) alanlarında görülmektedir. sektörler arasında en düşük paylar ise yakıtlar, diğer ürünler ve gıda alanlarında görülmektedir.

1.3.2. Seçilmiş AB Ülkelerinin Dış Ticaretlerinin Durumu ve Yapısal Dönüşümler

AB'nin temelleri, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla atılmıştır. İkinci Dünya Savaşının küllerinden doğan AB, Tablo 1.10.'da sunulduğu üzere, beş genişleme süreci yaşamıştır. Bu genişleme dönemleri yapısal bir dönüşümü ifade etmektedir.

Tablo 1.10. AB Genişleme Süreci

Yıllar	AB Genişleme Dönemleri	AB'ye katılan ülkeler
1957	Roma Anlaşması (AET)	Lüksembourg, Hollanda, Almanya, Fransa, Belçika, ve İtalya
1973	1. Genişleme Dönemi	Danimarka, İngiltere ve İrlanda
1981	2. Genişleme Dönemi	Yunanistan
1986	3. Genişleme Dönemi	Portekiz ve İspanya
1995	4. Genişleme Dönemi	Avusturya, İsveç, Finlandiya
2004	5. Genişleme Dönemi	Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya

AB'nin yaşadığı önemli yapısal değişimlerden birisi de, Ekonomik ve Parasal Birliğe (EPB) geçişidir. Diğer bir anlatımla, Maastricht Anlaşmasıyla beraber Avrupa Merkez Bankası (AMB)'nin kurulması ve ardından ortak para birimi olan Avro'ya geçilmesidir. Avro, 1999 tarihinde kaydi olarak 2002 tarihinden itibaren de fiziksel olarak piyasalarda kullanılmaya başlanmıştır. Buradaki temel amaç, Avro'nun kullanılmasıyla, AMB'nin Avrupa sınırları içinde fiyat istikrarını sağlaması ve bu yolla mal ve hizmet akımlarının karşılaşacağı olası tüm engellerin kaldırılmasıyla iktisadi verimliliği azamiye çıkartarak birlik içindeki refahı artırmaktır.

Dış ticaret açısından bakıldığında tek para sisteminin sonuçları şu şekilde özetlenebilir; farklı ulusal paraların varlığından dolayı ortaya çıkan kur riskleri, ülkelerarası mal ve hizmet ticaretlerinden beklenen iktisadi faydanın sağlanması konusunda sorunlar çıkardığı söylenebilir. Ülkelerin paraları arasındaki kurlar değişken olduğundan ve kur riskinin varlığından dolayı, mal ve hizmetlerin sınırlararası fiyatlarının, görece üretim maliyetlerini yansıtmadığı söylenebilir. Bu sorunlardan dolayı, tek para sisteminden beklenen etki, “iktisadi kayıp” olarak nitelendirilen kur riskinden kaynaklanan verimsizliği ortadan kaldırılmasıdır. Bir diğer beklenen etki de, bu sistemin sermaye piyasaları arasında tam olarak bütünleşme sağlamasıdır. “Tek ekonomi” olgusunu devamlı kılmak isteyen AB için bu sistem, birinci dereceden öncelikli olarak görülmektedir. Böylece, EPB'nin getireceği bu faydalar birlik içindeki mal, hizmet ve sermaye ticaretinin verim düzeyini artırmasıdır. Bu durum, refah üzerinde olumlu katkı yaparken, ilgili piyasalardaki bütünleşmeler birlik dışı ülkelerle olan rekabet dengesini de AB'nin lehine geliştirecektir (Kumcu,1998,s.12).

Bu olumlu sonuçların yanında bir takım olumsuz sonuçların da oluşması olasıdır. Bunlardan birisi de serbestçe belirlenen döviz kurunun ülkelerarası ayrımlar ya

da yalıtımlar sağlaması olarak ifade edilen kur izolasyon işlemleridir. Bu durum bir ülkede yaşanan iktisadi dengesizliğin ticaret yaptığı ülkeye sıçramasını önlediği öngörülmektedir. Bu bağlamda, EPB'ye giren AB ülkeleri kur izolasyonu işlevinden vazgeçmeyi kabul etmişlerdir. Örneğin, böylece, Portekiz'de oluşan iktisadi bir dengesizlik kolayca İtalya'yı etkileyebilecektir. Bu noktada, ilgili sorunun aşılması yönünde EPB'ye dahil olan ülkeler arasında sıkı iktisat politikaları işbirliği gerçekleştirilmiştir.

AB ülkelerinin dış ticaretinde önemli ülkeler ve payları Tablo 1.11.'de incelenmiştir. AB'nin diğer ekonomik birliklerle olan ticaretinde ithalat ve ihracat verilerine bakıldığında EFTA'nın (Avrupa Serbest Ticaret Birliği), DAEs (Dinamik Asya Ekonomileri), OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler) ve Cotonou Anlaşması taraflarına göre en yüksek payı aldığı görülmektedir. Ülkeler bazında ithalat ve ihracat verilerine bakıldığında ise en yüksek payı sırasıyla, ABD, Japonya ve İsviçre almaktadır. Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında ise sadece İsviçre ile yapılan ticarete pozitif denge sağlanmışken diğer bütün birliklerle birlikte, Norveç, Rusya, Çin ve Japonya için negatif denge görülmektedir. AB'nin, ABD ve Türkiye ile olan ticaretinde genelde pozitif denge temin edilmiştir.

Tablo 1.11. AB Ülkelerinin Dış Ticaretinde Önemli Ülkeler ve Payları:1992-2003

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
EU-15 hariç	İthalat	465.4	464.7	514.3	545.3	581	672.6	710.5	779.8	1033.3	1028.4	989.3	987.7
	İhracat	415.3	468.1	523.8	573.3	626.3	721.1	733.4	760.2	941.27	982.97	994.3	972.9
	Denge	-50.09	3.41	9.44	28.02	45.28	48.56	22.89	-19.64	-92.07	-45.38	5.01	-14.81
Türkiye	İthalat	6.88	6.85	7.9	9.24	10.18	11.87	13.62	15.07	17.55	20.23	22.05	23.98
	İhracat	8.75	12.41	9.27	13.39	18.32	22.38	22.19	20.58	29.95	20.26	24.34	28.13
	Denge	3.75	7.53	3.21	5.78	9.47	10.69	7.53	2.96	7.91	-4.56	-0.92	2.11
Norveç	İthalat	20.63	21.06	23.67	25.52	27.86	33.71	28.13	29.59	46.1	45.11	46.5	48.7
	İhracat	14.34	14.43	16.4	17.48	19.75	23.36	25.09	23.24	25.6	26.15	26.63	25.83
	Denge	-6.29	-6.63	-7.27	-8.04	-8.11	-10.35	-3.05	-6.35	-20.5	-18.95	-19.87	-22.87
İsviçre	İthalat	37.67	38.47	41.8	43.22	42.75	45.13	49.46	52.88	60.02	60.83	58.74	55.96
	İhracat	41.86	42.68	46.65	51.04	51.46	53.02	57.18	62.56	70.78	74.76	70.74	68.41
	Denge	4.19	4.21	4.85	7.82	8.71	7.89	7.72	9.67	10.76	13.93	12.01	12.45
EFTA	İthalat	59.25	60.38	66.38	69.93	72.04	80.48	79.45	84.54	108.62	108.56	107.9	107.3
	İhracat	56.98	57.87	63.76	69.78	72.67	78.07	84.23	87.84	99	103.3	99.47	96.54
	Denge	-2.27	-2.52	-2.62	-0.15	0.63	-2.4	4.78	3.3	-9.62	-5.26	-8.44	-10.72
Rusya Fed.	İthalat	10.85	17.62	21.35	21.49	23.4	27.04	23.17	25.98	45.72	47.77	47.73	51.84
	İhracat	7.11	13.16	14.35	16.13	19.13	25.54	21.17	14.73	19.92	27.96	30.46	33.07
	Denge	-3.74	-4.46	-7	-5.36	-4.26	-1.5	-2	-11.25	-25.81	-19.81	-17.26	-18.77
ABD	İthalat	92.79	90.6	99.87	103.7	113.1	137.9	152	160.6	199.02	195.8	175.5	151.2

	İhracat	79.34	91.4	103.4	103.3	114.9	141.4	161.6	183	232.47	239.94	242.1	220.5
	Denge	-13.45	0.79	3.54	-0.36	1.74	3.53	9.53	22.43	33.45	44.14	66.68	69.31
Çin*	İthalat	17.96	21.13	24.62	26.34	30.04	37.49	41.97	49.65	70.27	75.9	81.87	95.22
	İhracat	7.57	12.36	13.99	14.69	14.75	16.48	17.41	19.35	25.5	30.09	34.23	40.13
	Denge	-10.39	-8.77	-10.63	-11.65	-15.29	-21.01	-24.56	-30.3	-44.78	-45.81	-47.64	-55.09
Japonya	İthalat	56.34	52.2	53.78	54.3	52.56	59.88	66.04	71.91	87.13	76.28	68.54	66.78
	İhracat	22.2	24.66	29	32.9	35.77	36.1	31.57	35.37	44.94	44.92	42.69	40.06
	Denge	-34.14	-27.54	-24.78	-21.4	-16.79	-23.78	-34.47	-36.54	-42.2	-31.36	-25.85	-26.72
DAEs	İthalat	43.02	46	50.62	54.38	57.93	68.12	77.93	85.24	109.43	98.09	91.92	90.95
	İhracat	37.3	46.91	56.95	65.57	70.2	77.66	60.08	62	81.57	81.89	78.22	73.2
	Denge	-5.72	0.92	6.33	11.2	12.27	9.54	-17.85	-23.25	-27.86	-16.2	-13.7	-17.75
OPEC	İthalat	42.82	41.53	41.48	38.44	43.98	51.29	40.52	48.37	86.22	77.02	67.59	71.26
	İhracat	43.17	42.07	37.84	38.99	41.94	51.14	47.08	43.94	53.99	63.94	66.8	66.49
	Denge	0.35	0.54	-3.64	0.55	-2.04	-0.15	6.57	-4.43	-32.23	-13.08	-0.8	-4.77
Cotonou Anlaşması	İthalat	27.85	24.35	26.08	27.65	30.25	32.14	31.22	32.58	43.33	47.64	45.69	43.28
	İhracat	23.55	23.19	22.99	26.54	27.54	30.22	32.7	31.52	38.41	40.2	40.24	40.27
	Denge	-4.31	-1.17	-3.09	-1.11	-2.71	-1.92	1.48	-1.05	-4.92	-7.44	-5.45	-3.01

* Hong Kong hariç

EFTA : Avrupa Serbest Ticaret Birliği, (CH, IS, LI, NO)

DAEs : Dinamik Asya Ekonomileri, (HK, KR, MY, SG, TH, TW)

OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler

Cotonou Anlaşması: Afrika, Karayipler ve Pasifik Ülkeleri, (77 ülke)

Kaynak : EUROSTAT (bu tablo web sitesinden kaldırıldığı için veriler 2003'te kalmıştır) , 2004

AB'den yapılan ithalatlar ve ihracatlar açısından birlik ülkelerinin aldıkları paylar sırasıyla Tablo 1.12. ve Tablo 1.13.'da incelenmiştir. İthalatların yüzdelerinin rapor edildiği Tablo 1.12.'da ithalatta, ülke bazında en yüksek yüzdeye Portekiz'in ulaştığı görülürken ikinci en yüksek paya Almanya'nın sahip olduğu görülmektedir. En düşük payı ise, İngiltere almıştır.

Tablo 1.12. AB ülkelerinin İthalatlarının Yüzdesi:1992-2003

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
AB 15	64.5	62.4	62.8	64.1	63.8	62.3	63	62	59.1	59.5	60.4	60.2
Belçika	74.9	72.6	73.4	72.8	73.1	71.3	71.1	70.4	68.7	69.5	70.7	71.6
Danimarka	69.8	69.3	69.2	71.8	70.6	70.2	70.4	69.8	68.3	68.2	70.5	69.1
Almanya	62.3	59	59.3	60.4	60.3	59.2	59	57.8	54.9	55.3	55.2	55
Yunanistan	66.7	63	67.9	70.1	64.4	65	65.6	66.9	61	53.7	52.2	54.4
İspanya	63.3	65	66.4	68.5	69.3	66	70.7	68.7	66.4	67	67.3	66.1
Fransa	68.8	66.9	68	68.5	68	65.9	67.6	66.8	65.3	65.2	66.1	66.8
İrlanda	74.9	67.1	66	64.6	66.6	64	61.6	61.7	62.2	65.7	66.1	61.4
İtalya	63.3	59.6	60.7	60.9	61.1	61	62	61.5	56.7	57	57.6	56.9
Lüksemburg	na	na	na	na	na	na	na	81.7	82.7	79.2	79	75.5
Hollanda	62.7	64.3	61.6	63.2	61.6	58.6	58.1	55.1	51.1	51.7	52.9	52.3
Portekiz	76.6	74.5	73.5	74	76.3	76.3	78.1	78.1	75.1	75.1	77.9	76.7
İngiltere	55.6	53.3	54.5	54.6	54.2	53.7	53.4	53.2	49.5	50	52.6	53

na, veri yok

Kaynak : EUROSTAT (bu tablo web sitesinden kaldırıldığı için veriler 2003'te kalmıştır) , 2004

Tablo 1.13.'da ihracatta ülke bazında en yüksek paya Portekiz'in ulaştığı görülürken ikinci en yüksek paya Hollanda'nın sahip olduğu görülmektedir. En düşük pay ise, Yunanistan tarafından alınmıştır.

Tablo 1.13. AB ülkelerinin İhracatlarının Yüzdesi:1992-2003

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
AB 15	67	63.2	63.3	64	63.1	61.8	63.2	63.8	62.4	61.9	61.8	61.9
Belçika	79.7	76.8	75.8	77.1	76.7	74.6	76.3	76.4	74.4	75.4	72.9	74.7
Danimarka	68.1	66	64.9	66.6	66.6	66.4	66.5	67	66.9	65.7	65.9	66.6
Almanya	63.4	58.5	58	58.2	57.4	55.6	56.5	57.5	56.5	55.1	54.5	55.5
Yunanistan	69.3	58.9	57.1	60.1	54	50.9	53.8	53.9	47.3	41.1	43.8	46.5
İspanya	68.5	64.3	66.6	67.9	67.8	68.3	71.1	71.2	70.3	71.4	71.4	71.1
Fransa	65.3	62.2	63.4	63	62.5	62	62.4	62.5	61.8	60.8	61.4	62.3
İrlanda	77.6	72.4	73.5	74	71.2	68.9	69.3	66	63.2	63.1	65	61.4
İtalya	61.8	57.1	57.5	57.3	55.4	55	56.9	58.2	55.5	54.2	53.9	53.5
Lüksemburg	na	na	na	na	na	na	na	85.4	84.2	86	85.6	86.7
Hollanda	80.9	77.7	78.3	79.9	80	79.1	78.9	79.5	78.7	78.7	77.3	77.1
Portekiz	81.4	79.9	80	80.1	80.6	80.8	82	83.2	80.3	80.1	80.3	79.2
İngiltere	59.8	56.7	57.6	58.2	57.6	55.5	58	58.6	57.1	57.5	58.8	56.3

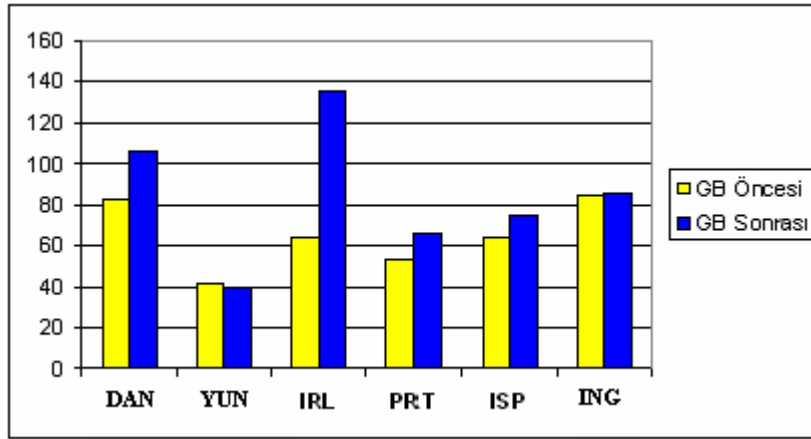
na, veri yok

Kaynak : EUROSTAT (bu tablo web sitesinden kaldırıldığı için veriler 2003'te kalmıştır) , 2004

1.3.2.1 Seçilmiş Bazı Ülkelerinin AB'ye Girişleri Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Yapıları

Bu başlık altında, AB'nin ilk 3 genişleme döneminde birliğe dahil olan İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın ekonomik panoraması çıkartılmış ve her birinin birliğe dahil olmaları öncesi ve sonrası dış ticaret yapıları incelenmiştir. Bu kısıt altında, GB'nin onların dış ticaretleri üzerine etkileri GB öncesi ve sonrası olarak incelenerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu analiz esnasında, akıllara "AB'ye üyelik ile GB farklı olgular mıdır?" sorusu gelebilir. Bu durum bir başka kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya yanıt vermeden önce Şekil.1.1 dikkate alınmalıdır. Bilindiği üzere AB, hem siyasal hem de ekonomik açıdan iktisadi birlikler piramidinin en tepesinde yer alan Tam Birlik kapsamındadır. Bu açıdan AB tam üye olmak, aynı zamanda iktisadi birlikler piramidinin aşamalarından birisi olan GB'ne de dahil olmak anlamındadır. Elbette bir ülkenin AB'ye tam üye olması aynı zamanda farklı fon ve diğer parasal yardımlardan faydalanması anlamına gelmektedir. Bu

noktada, Türkiye'nin AB tam üyeliğine girmeden GB'ne dahil olması, Türkiye'nin AB tarafından tam üyelere sağlanan farklı fon ve diğer parasal yardımlardan tam olarak faydalanamaması anlamına gelmektedir. Ancak, çalışmaya farklı bir boyut kazandıracağı düşüncesinden hareketle, ilgili ülkelerin AB üyeliğini aynı zamanda GB üyeliği olarak algılama mantığı burada işletilmiştir.

Şekil 1.5. Bazı AB Ülkelerinin GB Öncesi ve Sonrası İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Kaynak: IFS, 2005

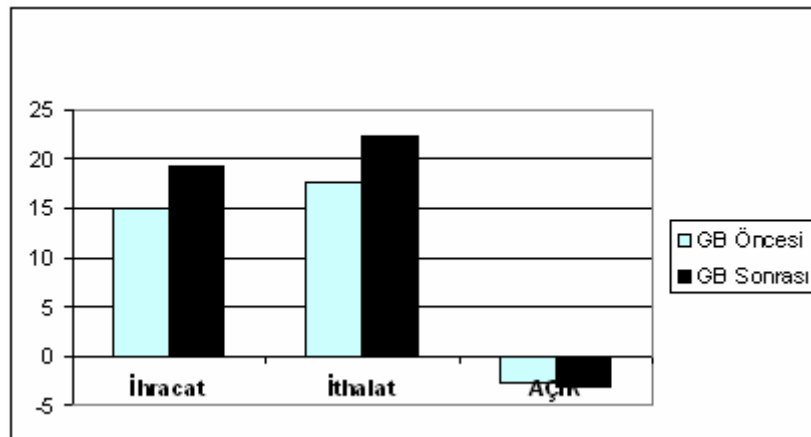
Ülkelerle ilgili açıklamalara geçilmezden önce Şekil 1.5'ye değinmekte yarar vardır. Çünkü burada sunulan bilgiler ilerde her ülke için kullanılacaktır. Şekil 1.5'de ilk 3 genişleme döneminde AB'ye üye olan Danimarka, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İngiltere'nin GB öncesi ve sonrası için ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmiştir. GB sonrası dönemde bu oran, diğer ülkelerle kıyasla, İrlanda ve Danimarka lehine ciddi bir büyüme göstermiştir. Sadece, Yunanistan için GB sonrasında bu oran, önceki döneme göre düşüş göstermiştir. Buna karşın İngilterede kayda değer değişme olmamıştır.

Ülkelerin ekonomik panoramaları ile ilgili bilgiler yoğun olarak, DPT'nin ve ilgili ülke resmi web sitelerinde bulunan ülke profilleri ile DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) ülke raporlarından alınırken, şekillerin oluşturulmasında kullanılan veriler ise IFS'den alınmıştır.

1.3.2.1.1.İngiltere

Dünya ticaretinde üst sıralarda bulunan İngiltere'nin son yıllarda ve özellikle 1995-2000 döneminde toplam ihracatı %21 oranında artarken, ithalatı %33 gibi yüksek sayılacak bir oranda artış kaydetmiş, buna göre sözü edilen dönemde ihracatı 153,7 milyar Sterlinden 186 milyar Sterline, ithalatı ise 165,4 milyar Sterlinden 220,3 milyar Sterline yükselmiştir. Sterlinin değer kazanmasıyla ihracat artışını sürdürmek zorlaşırken, bu gelişmenin ithalat artışını hızlandırdığı ve dış ticaret açığının da buna bağlı olarak önemli boyutlara yükseldiği gözlenmiştir. 2000 yılında ise ekonomideki olumlu gelişmeler yanında Sterlin'in değerinde ortaya çıkan nispi azalmanın da imalat sanayi başta olmak üzere ihracat performansını artış yönünde etkilediği görülmektedir. 2001 yılının ilk altı aylık döneminde açıklanan verilere göre işsizliğin ve enflasyonun son yirmi beş yılın en düşük seviyelerine indiği, buna göre işsiz sayısının 1.5 milyonun altına düştüğü, öte yandan 2001 Haziran ayında %2.2 olarak hesaplanan yıllık enflasyon haddinin hedef olarak belirlenmiş olan %2.5 oranından daha da aşağıya indiği anlaşılmaktadır. Böylece, İngiltere ekonomisinde 1992 yılının ikinci yarısından bu yana kesintisiz gerçekleştirdiği pozitif büyümeyi 2000 yılında da öngörülen düzeyde (%2.9) sürdürülmüş, ekonomide sürekli istihdam artışı sağlanarak, işsiz sayısı düşürülmüş, enflasyon belirlenen hedeflerin altında tutulmuş, ayrıca 2000 yılı yaz aylarında açıklanan üç yıllık toplam 43 milyar Sterlin tutarındaki ilave kamu harcamaları planına rağmen bütçe fazlası korunmuştur. Bunlara paralel olarak 2000 yılı ithalat ve ihracat artış hızında da çok büyük (sırasıyla %11,3 ve %11,9) yükselme kaydedilmiştir. Son yıllarda düzenli şekilde artış kaydeden Türkiye ve İngiltere arasındaki ticaret hacminin GB'nin yürürlüğe girmesinin ardından daha da hız kazandığı ve silah alımları hariç tutulduğu takdirde, ülkemizin İngiltere'nin Orta Doğu bölgesindeki birinci ortağı ve dünyadaki 19. ihracat pazarı haline geldiği gözlemlenmektedir. İngiltere'ye ihraç edilen en önemli kalemleri hazır giyim, tekstil, pamuk ipliği ve elektrikli makine ve cihazlar; İngiltere'den ithalatımızı ise ulaştırma araçları, metalürji ürünleri ve makine aksamı oluşturmaktadır. Türkiye ile İngiltere arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler son yıllarda büyük gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1997 yılında toplam 4.2 milyar doları bulmuştur. Bu rakam içinde Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatı 1.5, İngiltere'den ithalatı ise 2.7 milyar dolar civarındadır. 1998 yılında ise dış ticaret hacmimiz 4.3 milyar dolar olurken ihracatımız 1.7, ithalatımız ise 2.6 milyar dolar

olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ticaret hacmimiz 4 milyar dolardır. 2000 yılının ilk yedi aylık döneminde ticaret hacmimiz 2.6 milyar dolar olurken, bu rakam bir önceki yılın aynı dönemine göre %24'lük bir artışı ifade etmektedir. İngiltere'ye yönelik ihracatımız ağırlıklı olarak geleneksel ihraç ürünlerimizden oluşmaktadır. Bunların başlıcaları hazır giyim ve aksesuarlar, tekstil iplikleri, kumaşlar, meyve ve sebzeler, demir-çelik, elektrikli makineler ve parçalarıdır. İngiltere'ye ihracatımızın mal grupları itibariyle dağılımında ise en büyük pay tüketim mallarına aittir. İhracatımızın gruplanmasındaki sıralama yıllar itibariyle aynı kalmakta ancak, oranlarda bazı değişiklikler olmaktadır. Türkiye'nin İngiltere'den ithalatının yaklaşık yarısı ara mallar ithalatından kaynaklanmaktadır. Bunlar arasında en önemli kalemleri karayolu taşıtları, elektrikli makine ve cihazlar, sanayi makineleri ve parçaları ile diğer ulaşım araçları sayılabilir. İngiltere'nin toplam ihracatında Türkiye'nin payı GB'nin ilk yılı olan 1996'da en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ihracatında sürekli olarak ilk dört ülke arasında yer alan İngiltere, 1994 yılından itibaren yaklaşık % 10'luk bir paya sahiptir. AB'ye ihracatımızın yaklaşık %45'i tek başına bir tek ülkeye yani Almanya'ya yönelmektedir. AB'den gerçekleştirdiğimiz ithalatta ise İngiltere yine önemli ticari ortaklardan birisi olma özelliğini korumaya devam etmektedir. Almanya tek başına ithalatımızın %33'ünü karşılamaktadır. Daha sonra dönüşümlü olarak yer alan Fransa ve İtalya'yı İngiltere izlemektedir. İngiltere ithalatımızda 1998 yılı itibariyle 5. sırada, ihracatımızda ise 3. sırada yer almaktadır. 1999 yılında Türkiye'nin ihracatında İngiltere'nin payı %6.9, ithalatımız içindeki payı ise %5.4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl İngiltere'nin ihracatında Türkiye'nin payı % 1.0, ithalatındaki payı ise % 0.6 olmuştur.

Şekil 1.6. İngiltere: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.6.'de İngiltere'nin AB'ye tam üyeliği önce ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1948-1973 yılları arasında ortalama olarak ihracatın GSMH'ya oranı %14.9 iken GB sonrası dönem olan 1973-2003 yıllarında ise %19.2'ye yükselmiştir. Buna karşılık olarak 1948-1973 döneminde ithalatın GSMH'ya oranı %17.6 iken GB sonrasında %22.3 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise GB öncesinde %-2.7 iken sonrasında %-3.1 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi İhracatın ithalatı karşılama oranı GB öncesinde %84.7 iken sonrasında %86'ya yükselmiştir. Bu sonuçlar, İngiltere'nin AB'ye girmesinin dış ticaretinde ciddi bir değişime yol açmadığını göstermektedir.

1.3.2.1.2.Danimarka

Danimarka'nın doğal kaynaklarının yetersiz oluşu nedeniyle, ülke hammadde açısından büyük ölçüde ithalata bağımlı bulunmaktadır. Büyük miktarlara varan ithalatta gerekli dövizin karşılanması ihtiyacı, Danimarka'nın ihracat performansını geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Öte yandan, iç pazarın küçük oluşu, Danimarkalı üreticilerin ilk aşamada dış pazarlara yönelmesini gerektiren bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ekonomi politikaları ağırlıklı olarak ihracata yönlendirilmiş olup, ilgili Bakanlık ve mesleki kuruluşların çoğu ihracatın arttırılmasına yönelik programları izlemekte ve ayrı kuruluşlar bazında gerçekleştirilen bu faaliyetler bir üst birim tarafından koordine edilmektedir. Danimarka sanayi sektörü genel olarak yüksek teknolojiye dayalı, hammadde ve yarı mamul ithal ederek, küçük ölçekli, sınırlı bir alanı olan pazarlara yüksek teknoloji ürünleri satan firmalar şeklinde bulunmaktadır. Ülkedeki yüksek hayat standardı büyük ölçüde dış ticaret performansından kaynaklanmaktadır. Danimarka güçlü olduğu alanlarda rekabet gücünü sürekli geliştirerek dış ticaret hacmini 90 milyar doların üzerine çıkarmıştır. Danimarka, toplam üretiminin %18,7'si ihraç edilmesinin yanı sıra dış ticaret hacmi ise GSYİH'nin %59,7'sini teşkil etmektedir.

Danimarka'nın başlıca ticaret ortakları Almanya, İsveç ve İngiltere'dir. Danimarka geleneksel olarak İskandinav ülkeleri ve bilhassa İsveç ve Norveç ile ekonomik alanda dayanışma içindedir. Almanya tek başına Danimarka'nın en önemli

ihraç pazarı konumundadır ve toplam ihracatın %18,7'si bu ülkeye yöneliktir. Bu ülkeyi İsveç (%11,5), İngiltere (%8,8), Norveç (%5,4) ve Fransa (% 4,7) izlemektedir. AB ülkelerine yönelik ihracatı toplam ihracatının %70'ini oluşturmaktadır. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile diğer Baltık Cumhuriyetleri giderek Danimarka'nın dış ticaretinde daha fazla ağırlık kazanmaya başlamıştır. AB aday ülkelerine yönelik ihracatı toplam ihracatının %4,3'ünü oluşturmaktadır. AB ülkelerinden sonra en önemli ticari ortağı Asya ülkeleridir. Asya ülkelerinin toplam ihracat içindeki payları %9,7'dir. Tarım ve işlenmiş gıda sektörünün ihracattaki payı %15,9 civarındadır. Bunun dışındaki imalat sanayi ürünleri toplam ihracatın %73,8'ini oluşturmaktadır. Bu ürünler arasındaki başlıca ihraç kalemleri makine ve ulaşım araçları %27,5, kimyasal ürünler 12,8, tekstil ve hazır giyim %5,6, metal ve demir ürünleri %4,6 ve mobilyalar %3,7. Danimarka'nın ithalatında önde gelen ürünler ise makine ve cihazlar %24,2, gıda, içki ve tütün %10,9, kimyasal ürünler %10,5 ve ulaşım malzemeleri %8,2. İthalatta yatırım ve ara malların payı % 57,5'dir. Tüketim malları ithalatın % 28,2'sini, otomobil ve gemilerin de yer aldığı diğer ürünler %9,7'sini, yakıt ve enerji ise % 4,6'sını oluşturmaktadır. Danimarka'nın dış ticaret verileri incelendiğinde, Danimarka sürekli olarak dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. Dış ticaret hacmi dolar bazında 1997'de 91,0 milyar dolar, 1998'de 92,4 milyar dolar, 1999'da 93,4 milyar dolar, 2000 yılında 94,6 milyar dolar ve 2001 yılında ise 95,3 milyar dolar olmuştur. Danimarka'nın ihracatı (dolar bazında) 2001 yılında bir önceki yıla oranla % 0,1,7 artarak 50,9 milyar dolar (423,8 milyar Danimarka Kronu (DKr)) düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl Danimarka ithalatında ise dolar bazında %0,6 oranında artış gözlenmektedir (44,6 milyar dolar). Oysa, DKr bazında hem ihracat hem de ithalatta daha kayda değer artışlar olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim, DKr bazında ele alındığında ihracatta artış oranı %4,66 ithalatta ise %3,45'tir. Söz konusu farklılığın ana nedeni her iki yıl dolar kurlarında gözlenen artışlardır. İthalattaki ve ihracattaki bu gelişmelerle Danimarka'nın 2000 yılında 5,8 milyar dolar ticaret fazlası, 2001 yılında 6,3 milyar dolara yükseltmiştir.

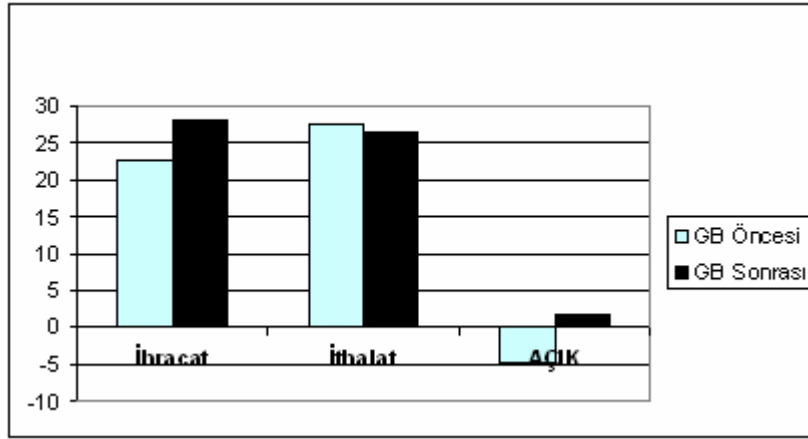
Türkiye-Danimarka arasındaki dış ticarete incelendiğinde ikili ticaret hacminin 1990 yılı sonrasında, genelde aynı düzeyde ve 200 milyon dolar civarında seyrettiği, bununla birlikte 1995 yılında önemli bir artış göstererek 322 milyon düzeyine yükseldiği görülmektedir. 1996 yılında ticaret hacmi yine bir önceki yıl seviyesinde

kalmış, 1998 yılında ise bu dönemdeki en yüksek düzeye ulaşarak 395,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1991-1998 yılları arasındaki dönemde Danimarka'ya ihracatımız 1993 yılı hariç düzenli olarak artmıştır. Bu ülkeye ihracatımızdaki en yüksek artış oranı % 45,5 ile 1995'te gerçekleşmiş, müteakip yıllarda da ihracat düzenli olarak (% 15-19 civarında) artmıştır. Danimarka'dan ithalatımız 1994 ve 1996 yılları hariç, düzenli olarak artma eğiliminde olmuş, en büyük artış % 95,9 ile 1995 yılında yaşanmıştır. 1997 ve 1998 yıllarında ithalatımızdaki artış oranı göreceli olarak % 1,4 ve % 7 gibi daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Bu verilere göre, GB'ni izleyen yıllarda Danimarka ile ticaretimizde ihracatın düşerek ithalatın artması yönündeki GB ile ilgili genel beklentilerin gerçekleşmediği ve aksine ihracatın düzenli olarak arttığı, ithalatın ise çok düşük oranlarda arttığı gözlenmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1991-1998 yılları arasındaki dönemde en yüksek ihracat ve ithalat artışı 1995 yılında gerçekleşmiş olup, bu durumun, 1996 yılında yürürlüğe giren GB'ne ilişkin beklentilerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin Danimarka ile olan dış ticaret dengesi incelendiğinde; 1997 yılına kadar olan dönemde Danimarka'dan ithalatımızın ihracatın üzerinde ve ticaret dengesinin ülkemiz aleyhine olduğu anlaşılmaktadır. Ticaret açığı 1993 (%51.8) ve 1995 (%-55.4) yıllarında yüksek miktarlara ulaşmıştır. Bununla birlikte, GB etkisiyle 2000 yılından itibaren bu eğilim tersine dönmüş ve ilk defa bu ülkeye karşı %21.9 oranında ticaret fazlası elde edilmiştir. Bu artış 2002'de %71.3, 2003'de %108.9, 2004'de %294 ve 2005 yılının il 10 ayında %264'lere kadar çıkmıştır.

Danimarka'ya ihracatımızda 2005 yılı itibarıyla ihracatta en yüksek parasal değere sırasıyla örme giyim eşyası, örülmemiş giyim eşyası ve otomotiv ve yan sanayi ithalatı ise kazan ve makineler, elektrikli makineler ile eczacılık ürünleri sektörleri almıştır. İhracatta tekstil ve konfeksiyon sektöründe yoğunlaşma dikkate değerdir. Bu grup Danimarka'ya yapılan toplam ihracatın yarısını oluşturmaktadır. İthalatta ise ilk üç grup ithalatın yarısını oluşturmaktadır.

Şekil 1.7. Danimarka: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.7.'de Danimarka'nın AB'ye tam üyeliği önce ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1950-1973 yılları arasında ortalama olarak ihracatın GSMH'ya oranı %22.6 iken GB sonrası dönem olan 1973-2003 yıllarında ise %27.9'a yükselmiştir. Buna karşılık, GB öncesinde ithalatın GSMH'ya oranı %27.4'den GB sonrasında %26.3 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise, GB öncesinde %-4.7 iken sonrasında %1.7 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı GB öncesinde %82.6 iken sonrasında %106.5'e yükselmiştir. GB sonrası dönemde dış ticaret fazlasını yakalamıştır. Bu sonuçlar göre, Danimarka'nın AB'ye girmesinin dış ticaret dengesine etkisi olumlu olmuştur.

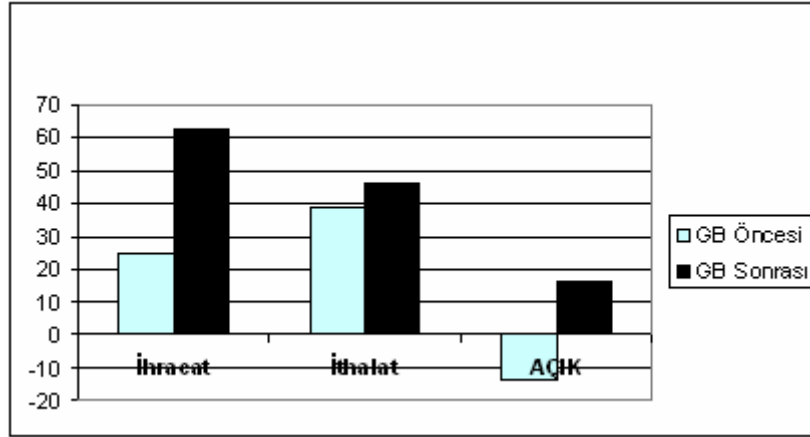
1.3.2.1.3. İrlanda

Küçük ve açık bir ekonomi olarak İrlanda ekonomisinin Uluslararası Ticarete bağımlılığı, bir çok AB ülkesinden daha fazladır. Dolayısıyla, ekonomik gelişmesi ihracattaki başarısı ile doğru orantılıdır. İhracatın GSMH'ya oranı %70'dir. İhracatın devamlılığı ve artması ise, devamlı ve güvenli hammadde ve imalat sanayinin gereksinimi olan parça ve ekipmanların tedarik edilmesine bağlıdır. Dış ticarete ve dolayısıyla ihracatta diğer bir hedef, İngiltere'ye bağımlılığı azaltarak, dış pazarları çeşitlendirmektir. Bu hedefe ulaşmakta yabancı sermayeli şirketler önemli rol oynuyorsa da, yerli sermayeli şirketlerin İngiltere ve Kuzey İrlanda'ya bağımlılığı devam etmektedir. İhracatçı firmaların Avrupa pazarlarında daha etkin olabilmesi için benimsenen strateji ise, maliyetlerin düşürülmesi ve siparişlerin zamanında teslim

edilmesi şeklinde formüle edilmektedir. Diğer bir deyişle, firmaların uluslararası rekabet gücünün artırılması için politikalar uygulanmaktadır. Teşebbüsler için diğer AB ülkelerine oranla, gelir ve kurumlar vergilerinin daha düşük tutulması, maliyetleri doğrudan etkileyen enerji, sigorta ve haberleşme hizmetlerinde sağlanan indirimler, istikrarlı para ve ekonomik ortam, bu politikaların başlıcalarıdır. Bu politikaların diğer bir sonucu da, İrlanda'yı yabancı sermaye için cazip hale getirmesidir. Bu cazibeden yararlanmak üzere özellikle bilgi işlem, makine ve programları, kimya ve ilaç sanayi konuları ile iştigal eden ABD firmaları ve uluslararası banka ve mali kuruluşlar İrlanda'da (yoğun olarak Dublin'de) firma kurmuşlar veya şube açmışlardır. Bu gelişmede istihdamın ve ihracatın artmasını sağlamıştır. Avrupa pazarları dışında, Merkezi ve Doğu Avrupa, Kuzey ve Latin Amerika, Asya ve Pasifik bölgeleri de hedeflenen alternatif yeni pazarlardır.

Yukarıda kısaca özetlenen iç politikalara ek olarak, İrlanda, uluslararası ticarete serbestliği savunmakta, Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi'nin (TAFTA) kurulmasına da destek vermektedir. Dış ticaretinin yaklaşık üçte ikisini AB ülkelerine gerçekleştiren İrlanda'nın diğer önemli ticaret ortakları ABD, Japonya, İsviçre ve Çin'dir. 2003 yılında AB içine ihracatında ilk üç ülke İngiltere, Belçika ve Almanya olurken, AB dışı ihracatındaki ilk üç ülkeyi ABD, İsviçre ve Japonya oluşturmaktadır. Bu grupta, ABD, Hong Kong ve Meksika'ya yapılan ihracatta önemli artışlar kaydedilirken, İsviçre ve Uzakdoğu ülkelerine (Japonya, Malezya, Filipinler, vb.) yönelik ihracatta ise düşüşler söz konusudur.

Türkiye-İrlanda dış ticareti son 10 yıllık dönemde önemli gelişme göstermekle birlikte mevcut durum potansiyeli yansıtmaktan uzaktır. Dış ticaret dengesi giderek artan oranda Türkiye aleyhine açık vermektedir. İrlanda Hükümeti'nin Türkiye'ye yönelik ilgisindeki artışa bağlı olarak iki ülke ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda genişlemesi beklenmektedir. 2003 yılında İrlanda'nın toplam ihracatımızdaki payı %0.6, toplam ithalatımızdaki payı ise %0.7 olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasında seramik, otomotiv yan sanayi, tekstil, gıda, elektronik aletler alanlarında işbirliği mevcuttur. Özellikle son yıllarda Türkiye'den bu ülkeye otomotiv yan sanayi ihracatında önemli artışlar kaydedilmiştir. (Türkmen,2005,s.4).

Şekil 1.8. İrlanda: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.8.'da İrlanda'nın AB'ye tam üyeliği önce ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1948-1973 yılları arasında ihracatın GSMH'ya oranı ortalama olarak %24.6 iken GB sonrası dönem olan 1948-2003 yıllarında ise, %62.3'e yükselmiştir. Buna karşılık, GB öncesinde ithalatın GSMH'ya oranı %38.4'den GB sonrasında %46.1 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise, GB öncesinde %-13.8 iken sonrasında %16.2 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı GB öncesinde %64 iken sonrasında %135'e yükselmiştir. GB sonrası dönemde dış ticaret fazlası yakalanmıştır. Bu sonuçlara göre, İrlanda'nın AB'ye girmesinin onun dış dengesinde ciddi bir değişime yol açmıştır. Danimarka da olduğu gibi İrlanda'nın AB'ye girmesinin dış ticaret dengesine etkisi olumlu olmuştur.

1.3.2.1.4. Yunanistan

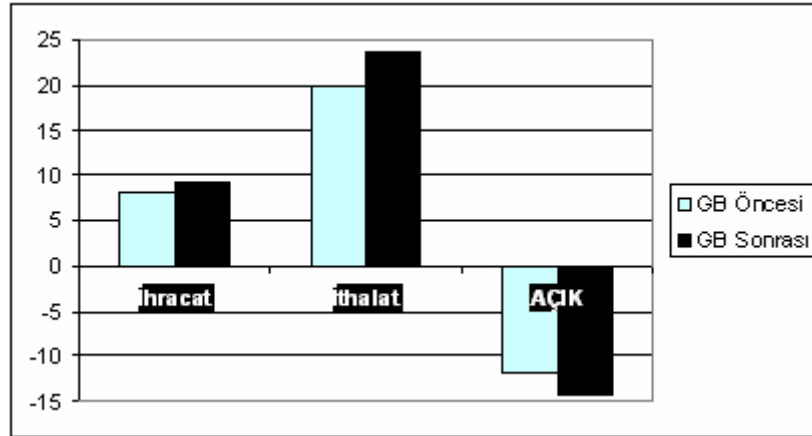
Yunanistan'ın toplam dış ticaret hacmi 40 milyar dolar civarındadır. Ancak 30-31 milyar dolar civarında değişen ithalatına karşın 10 milyar civarındaki ihracatı, 20 milyarı aşan dış ticaret açığını doğurmuştur. Yunanistan'da tekstil, ayakkabı, gıda, türün ve içkiler gibi tüketim mallarına yönelik imalat sektörleri toplam içinde büyük yer tutmaktadır. Tekstil sektöründe rekabet gücü olduğu halde özellikle iç giyim ürünlerini bazı Uzakdoğu ülkelerinden ithal etmektedir (Bilen, 2004a,s.3).

İhracatındaki en önemli ürünler Tekstil, metal ve ürünleri, alüminyum, pamuk, tütün, çimento, zeytinyağı, turunçgiller, konservedir. Başlıca ithal ettiği ürünler, Petrol ve ürünleri, tekstil, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, demir-çelik, et ve canlı hayvan, süt ürünleri, kimyasal maddeler, elektrikli cihazlardır. Ekonomide ve ihracatta problemler, rekabet yetersizliği, ticari açıdan görüş eksikliği, teknolojik açık, ağır vergilendirme, esnek olmayan emek piyasası, yetersiz mali reformlar, sosyal güvenlik çıkmazı, yetersiz piyasa düzenlemeleri ve kontrolleri, şeklinde sıralanabilirken önceliklerini, yüksek kalkınma oranının gerçekleşmesi ile işsizliğin düşürülmesine vermektedirler.

AB verilerine göre, 2000 yılında Yunanistan'ın AB'den 20 milyar Avro'luk ithalatına karşın ihracatının AB üyeleri arasında en düşük nokta 4.7 milyar ile bir önceki yıla göre %24'e düşmüştür. Yunanistan'ın AB'ye ihracatının Portekiz'in 1/3'ü, Finlandiya'nın 1/5'i Belçika'nın 1/22'i olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ihracat Portekiz'de GDP'nin 1/4 ve Finlandiya'da 1/3 iken Yunanistan'da 1/14 olduğu belirtilmektedir.

Türkiye-Yunanistan ticari ve ekonomik ilişkileri'ne bakıldığında, siyasi sebeplerden dolayı komşu iki ülke arasındaki ticaretin istenilen ölçüde gerçekleşmediği görülmektedir. 1994'te 273 milyon dolar olan ticaret hacmi 1995'te 410 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1996'da %13'lük artışla 522 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. GB'nin de etkisiyle dış ticaret hacmi genel olarak artan seyir izlemiş ve 2000'de 868 milyon dolara ulaşmıştır. 2001'de Türkiye'nin yaşadığı krizlerin etkisiyle hacim 742 milyon dolara düşerken 2002'den itibaren hızlı artış trendine girerek, 897 ve 2003 yılında 1.334 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Bilen, 2004a,s.6). 2004 yılında bu miktar 1.765 milyon dolara yükselirken 2005 yılının ilk 4 ayında 606.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sektörel olarak 2004 yılı verileri itibarıyla Yunanistan-Türkiye dış ticaretine bakıldığında, ihracatta ilk üç sırayı otomotiv ve yan sanayi, demir ve çelik ile kazanlar ve makineler alırken ithalatta ilk üç sırayı pamuk, plastikler ve mineral yakıtlar almıştır.

Şekil 1.9. Yunanistan: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.9.'de Yunanistan'ın AB'ye tam üyeliği önce ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1969-1981 yılları arasında ortalama olarak ihracatın GSMH'ya oranı %8.2 iken GB sonrası dönemde ise, %9.3'e yükselmiştir. Buna karşılık, GB öncesinde ithalatın GSMH'ya oranı %20'den GB sonrasında %23.6 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise, GB öncesinde %-11.8 iken sonrasında %-14.3 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı GB öncesinde %41 iken sonrasında %39.3'e gerilemiştir. GB sonrası dönemde dış ticaret açığı artmış ve buna bağlı olarak da ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. Bu sonuçlara göre, Yunanistan'ın AB'ye girmesi onun dış dengesinde olumlu sonuçlar doğurmamış aksine kötülemiştir.

1.3.2.1.5. Portekiz

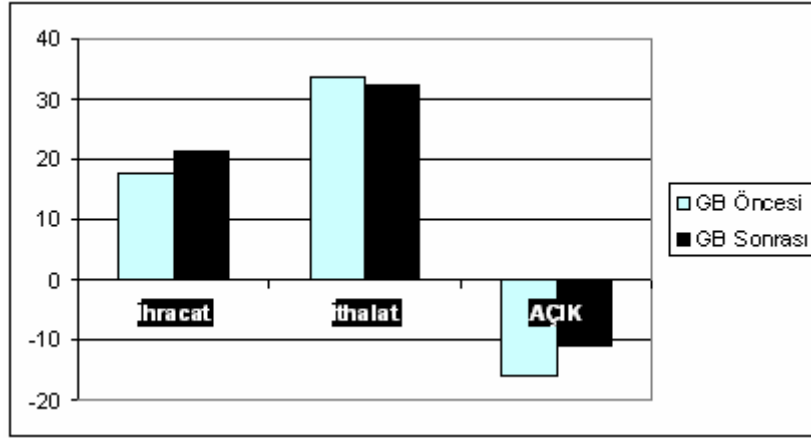
Portekiz, 1986 yılında AB'ye katılmasıyla birlikte istikrarlı ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Bu istikrarın sağlanmasında, alt yapı gelişmeleri için AB fonlarından yararlanması ve dış ticaret akımındaki artışlar etkili olmuştur. EPB sürecinde gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve mali açığı azaltıcı politika uygulamalarında gösterdiği performans ve 1999'da APB'ne katılmış olması da istikrarlı ekonomik yapısının sürdürülebilir olmasında etkili olmuştur.

Portekiz ekonomisi, tekstil, giyim, ayakkabı, mantar ve ağaç ürünleri, şarap, porselen ve diğer toprak katkılı eşyalar ile cam ve züccaciye gibi geleneksel imalat yapısı üzerine kuruludur. Bunlara ek olarak, Avrupa'nın otomotiv sektörü ve döküm sanayinde yükselen role sahiptir (BEEA,2005,agws).

Son 10 yıl içinde kamuya ait işletmeler başarılı bir şekilde özelleştirilmiş ve ekonominin anahtar sektörlerinde (finans ve telekomünikasyon sektörleri de dahil) liberalleşme sağlanmıştır. Portekiz, AB üyesi diğer 11 ülke ile beraber ortak hareket ederek 1 Ocak 2002'de Avro para birimine geçiş yapmıştır. Portekiz'deki eğitim sisteminin zayıf oluşu, daha fazla verimlilik ve büyüme oranlarına ulaşılmasının önünde engel teşkil etmektedir. AB'nin en küçük ve gelir seviyesi en düşük ülkelerinden biri olan Portekiz'de AB'nin genişlemesinin yaratacağı siyasi ve mali sonuçlar kaygı uyandırmakla birlikte genişlemeye karşı açık bir karşıtlık gözlenmemiştir. AB üyeliği için gerekli şartlardan biri olarak ekonomide liberalizm benimsenmiş, dikta döneminde devletleştirilen kuruluşların çoğu 1974'ten sonra tekrar özelleştirilmiştir. Devletin ekonomik yükümlülükleri azaltılmış ve ekonomiyi hızlandıracak reformlar yapılmıştır. Vergi sisteminin basitleştirilmesi, finans sektörünün ve kredi sisteminin liberalleştirilmesi, iş kanunundaki değişiklikler, insan kaynakları ve altyapı birimlerine yapılan yatırımlar bu dönemde gerçekleştirilen başlıca reform ve ilerlemelerdir. AB'ye 1986 yılında katılmasından sonra ekonomik istikrar, yeni pazar olanakları, AB'den yapılan teknik ve mali yardımlar ve artan yabancı yatırımlar sayesinde Portekiz ekonomisinin büyümesi hız kazanmış ve siyasal istikrarın yolu da açılmıştır. Üyeliği sonrasındaki 5 yıl boyunca Portekiz ekonomisi, AB ortalamasının üzerinde büyüme hızı gerçekleştirmiştir. AB üyeliği ile birlikte ekonomik yapısında da değişim olmuş ve hizmetler sektörünün payı önemli ölçüde artmıştır. Portekiz'de kişi başına düşen gelir, diğer AB ülkelerine göre oldukça düşüktür. AB'ye girdikten sonra yüksek bir performans sergileyen Portekiz, diğer Avrupa ülkeleriyle olan kişi başına düşen gelir farkını azaltmışsa da halen AB içinde Yunanistan'dan sonra ikinci en düşük kişi başına düşen gelire sahip ülkedir. Sınırların kalkmasıyla beraber Portekiz, düşük işçi ücretleri nedeniyle yabancı yatırımlar için cazip bir ülke olmuştur. Ancak son yıllarda, Portekiz bu avantajını eski Doğu Avrupa ülkeleri nedeniyle kaybetmektedir. 1992-1993'teki ekonomik krizi takip eden yıllarda, yatırımlar ve iç talebin artması sonucu 2000 yılına kadar Portekiz ekonomisi yıllık ortalama %3.6 oranında büyümüştür. 2000 yılında ise

artan bütçe açığı, politik istikrarsızlık, iç talebin düşmesi ve ihracatın azalmasına bağlı olarak ekonomide durgunluk yaşanmıştır. 2001-2002 döneminde iç tüketim ve ihracatta gelişme olmaması durgunluğun devam etmesine neden olmuştur. 2001 yılındaki yüksek bütçe açığı nedeniyle özelleştirmeye hız verilmiştir. İzlenen sıkı mali politikalar sonucunda bütçe açığı, 2002'de %2.7'ye gerilemiştir. Büyüme oranı 2002'de %0.5 olarak gerçekleşen Portekiz ekonomisinde, 2003'te dış talebin artmasıyla Avro alanı ortalamasının gerisinde olmakla birlikte ılımlı bir iyileşme gerçekleşmiştir. Ancak, iş çevreleri ve tüketicilerdeki güvensizlik nedeniyle ekonomideki durgunluk 2003 yılının ilk aylarında da sürmüştür. 2003 yılında özelleştirme sürecinin yavaşlamasından dolayı bütçe açığının GSYİH'nın %3.4'ü düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2004 yılı için tahmin edilen büyüme hızı % 2.2'dir.

Türkiye-Portekiz ticari ve ekonomik ilişkilerine bakıldığında GB'nin etkisiyle 1996 yılından itibaren Portekiz ile dış ticaretimizde önemli artış kaydedilmiştir. Portekiz'e ihracatımız 1996-97 döneminde %31.1, 1997-98 döneminde %57.9, 1998-99 döneminde ise % 10 artmıştır. Portekiz'den ithalatımızda 1996-97 döneminde %16.3 artış, 1997-98 ve 1998-99 dönemlerinde sırasıyla %19.2 ve % 12 düşüş gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise ihracatımızın % 8.2, ithalatımızın ise %28.7 artış gösterdiği görülmektedir. Portekiz'e ihracatımızda önemli yer tutan kalemler sırasıyla makineler, dokumacılık ürünleri, demir-çelik, kimyasallar, metal dışı mineral ürünler ve gıdadır. 1996-99 döneminde özellikle demir-çelik, dokumacılık ürünleri, büro makineleri ve haberleşme cihazları, gemi ve çimento ihracatımızda dikkate değer artış görülmüştür. 2000 yılında Portekiz'e makine ve ulaşım araçları ihracatımız yaklaşık %67.4 artış kaydetmiş, dokumacılık ürünleri ihracatımız ise % 16.7 gerilemiştir. Portekiz'den ithalatımızda başlıca kalemler ise kimyasallar, makineler, petrol ürünleri ve dokumaya elverişli liflerdir. 1996 yılından bu yana kimyasal ithalatımızda artış, makine ve ulaşım araçları ithalatımızda ise gerileme gözlenmektedir. 2002 yılı itibariyle Portekiz, ihracatımızda % 0.6'lık pay ile 21. sırada yer almaktadır. Portekiz'in ithalatımızdaki payı ise % 0.2'dir. Türkiye'nin Portekiz'in dış ticaretindeki yerine bakıldığında ise 1999 yılı itibariyle toplam ihracatındaki payının % 0.25 toplam ithalattaki payının ise % 0.51 olduğu görülmektedir (Bilen,2004b,s.4-6).

Şekil 1.10. Portekiz: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.10.'de Portekiz'in AB'ye tam üyeliği önce ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1974-1986 yılları arasında ortalama olarak ihracatın GSMH'ya oranı %17.7 iken GB sonrası dönem olan 1986-2003 yıllarında ise, %21.3'e yükselmiştir. Buna karşılık, GB öncesinde ithalatın GSMH'ya oranı %33.4'den GB sonrasında %32.5 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise GB öncesinde %-15.6 iken sonrasında %-11.2 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı da GB öncesinde %53 iken sonrasında %65.7'e yükselmiştir. GB sonrası dönemde dış ticaret açığında %4.4'lük azalma görülürken ihracatın ithalatı karşılama oranı 12 puan yükselmiştir. Buna göre, Portekiz'in AB'ye girmesinin dış ticaret dengesine etkisi olumlu olmuştur.

1.3.2.1.6. İspanya

İspanya 1986 yılında AB üyesi olmuş ve bu tarihten sonra OTP'nı uygulamaya başlamıştır. İspanya'nın dış ticaretine bakıldığında, ihracatının genelde istikrarlı bir şekilde artış gösterdiği 1995 yılındaki 92,1 milyar dolar olan ihracatı 1999 yılında 110 milyar seviyesine ulaştığı, ithalatının ise 115,4 milyar dolardan 144,7 milyar dolara çıkmış olduğu görülmektedir.

İspanya'nın ithalatı önemli ölçüde yüksek teknoloji ürünleri ile bazı hammaddelerde yoğunlaşmış bulunmaktadır. İspanya'nın ihracatında ise en önemli yeri otomotiv ve yan sanayi oluşturmaktadır. AB çerçevesinde gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları sayesinde otomotiv sektörü lokomotif görevi kazanmıştır. Ayrıca, makine sanayi de İspanyol ekonomisindeki önemini artırarak belli bir üretim kapasitesine ulaşmış ve ihracat içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bununla birlikte, geleneksel ihraç ürünleri sayılan meyve, sebze ve demir çelik gibi maddelerin göreceli önemi azalmakla birlikte ihracat gelirlerine katkılarını sürdürmektedir.

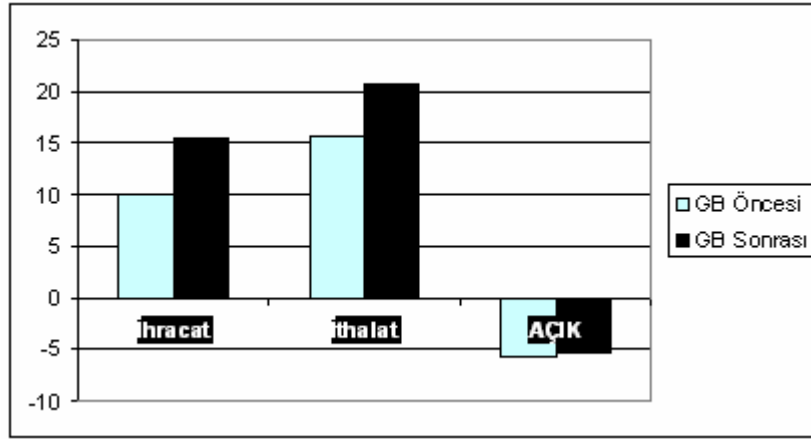
Başta gelen İspanyol sanayi sektörleri arasında gıda, otomobil üretimi, kimyacılık ve metal üretimi sayılabılır. Endüstriyel malzemelerin üretimi ve ihracatı yüksek oranlı teknolojik içeriğe sahip sektörlerle doğru hızla yönelmektedir. Bunun bir kanıtı olarak, üretim endüstrisi ihracatının yarısından fazlasının orta-yüksek yoğunluklu teknolojiye ait olmasını gösterebiliriz. 2004 yılı endüstriyel ürün ihracatı, kaydedilen toplam ihracatın %81,8'iydi. Başta gelen ihracat sektörleri arasında otomobil, yarı işlenmiş mamuller ve ekipmanlar gelmektedir. GSYİH'ya ve istihdama en büyük katkı hizmet sektöründen gelmektedir. 2004 yılında İspanya, yabancı turistler tarafından en çok tercih edilen ikinci ülkeydi. 2004'de ülkeye gelen toplam ziyaretçi sayısı 53,6 milyona ulaştı.

İspanya'nın ticari partnerlerine bakıldığında en büyük paya sahip ülkelerin Fransa, Almanya, Portekiz, İtalya, İngiltere olduğu görülmektedir. AB'ye gerçekleştirilen ihracat 1999 yılında % 6,6 oranında büyümüştür. Latin Amerika ülkelerine yapılan ihracatta ise 1999 yılında % 2,1 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1999 yılında İrlanda yönelik ihracat %30,3 oranında artmıştır. 1999 yılı itibari ile İspanya'nın ithalatının % 25'in üzerinde artış gösterdiği ülkeler, İsveç, Yunanistan, Türkiye, Rusya ve Belçika Lüksemburg olarak sıralanabilir. İspanya'nın ithalatının % 67,7'si AB'ye mensup ülkelere yapılmaktadır.

İspanya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi önemli artış göstermekle birlikte ticaret dengesi ülkemiz aleyhine açık vermektedir. 1996 yılında GB'ne girmemizin de etkisiyle ithalatımızda % 67,3 artış görülmüş ve İspanya ile ticaretimizde 628 milyon dolar düzeyinde bir açık gerçekleşmiştir. 1998 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre % 18,3, ithalatımız ise % 6,3 oranında artmıştır. 1999 yılında ihracatımızda % 46,8

artış, ithalatımızda ise % 1 azalma kaydedilmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 60'a yükselmiştir. Aynı yıl İspanya'nın toplam ihracatımız ve ithalatımız içindeki payı sırasıyla % 2.8 ve % 3.1'dir. 2000 yılında ihracatımız % 8.9 azalırken, ithalatımızda % 32 artış gözlenmiştir. Bu gelişme sonucunda 982 milyon Dolar düzeyinde ve son 10 yıllık dönemin en yüksek ticaret açığı gerçekleşmiş; ihracatın ithalatı karşılama oranı % 41'e gerilemiştir. 2001 yılının Ocak-Şubat dönemi bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında ihracatımız % 16.7 artarken, ithalatımızda % 3.8 düşüş kaydedilmiştir. 2001 yılında İspanya'dan ithalatımızdaki düşüş trendinin artarak sürmesi beklenmektedir. İspanya'dan gerçekleştirdiğimiz ithalatta geçmiş yıllara oranla dikkat çekici unsur, makine ithalatımızdaki artıştır. Yatırım yapan sektörlerimiz, üretim makineleri alımında İtalya'dan sonra İspanya'ya yönelmişlerdir. İspanya'dan ithalatımızın yaklaşık 1/3'lük kısmını motorlu kara taşıtları oluşturmaktadır. İthalatımızdaki diğer kalemler ise ara madde ve hammadde ağırlıklıdır.

İspanya'ya ihracatımızda en önemli kalemlerden olan dokumacılık ürünleri ve hazır giyim 1996 yılından bu yana istikrarlı bir artış gösterirken, 1996-97 döneminde % 86.5, 1997-98 döneminde % 82.6, 1998-99 döneminde % 77 artan makina ve ulaşım araçları ihracatımız 1999-2000 döneminde % 27.2 azalmıştır. İspanya'ya demir ve çelik ihracatımız düzenli olarak artarken, inşaat malzemeleri ihracatımız ise istikrarsız bir çizgi izleyip son dönemde % 28 azalmıştır. Kimyasallar ihracatımız 1997-98 döneminde gösterdiği % 9.5'lik düşüş dışında 1996 yılından bu yana sürekli artış göstermiştir. 1996- 97 döneminde fazla değişim göstermeyen meyve ve sebze ürünleri ihracatımız ise sonraki dönemlerde sürekli olarak azalmıştır. İspanya'dan makine ve ulaşım araçları ile kimyasallar ithalatımız 1996'dan bu yana inişli çıkışlı bir seyir izlerken son dönemde söz konusu mal gruplarının ithalatında artış kaydedilmiştir. Benzeri eğilimi İspanya'dan ithal ettiğimiz diğer önemli kalemler olan demir dışı metaller, demir- çelik, canlı hayvan ve gıda maddeleri ile deri, kösele ve ham postlar ithalatında da görmek mümkündür. Ancak, bunlardan demir-çelik ithalatı ile deri kösele ve ham postlar ithalatımızda 1999-2000 döneminde sırasıyla % 120'ye ve % 200'e varan artışlar kaydedilmiştir. 2003 yılı itibarıyla otomotive taşıtlar sektörü de Türkiye'nin İspanya'ya hem ihracatı hem de ithalatında çok önemli paya sahiptir

Şekil 1.11. İspanya: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın GSYİH'ya Oranı

Kaynak: IFS, 2005

Şekil 1.11'de İspanya'nın AB'ye tam üyeliği öncesi ve sonrası dış ticaret yapısı gösterilmiştir. GB öncesi dönem olan 1974-1986 yılları arasında ortalama olarak ihracatın GSMH'ya oranı %10 iken GB sonrası dönem olan 1986-2003 yıllarında ise, %15.5'e yükselmiştir. Buna karşılık, GB öncesinde ithalatın GSMH'ya oranı %15.7'den GB sonrasında %20.7 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığına bakıldığında ise GB öncesinde %-5.6 iken sonrasında %-5.2 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1.5'de gösterildiği gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı da GB öncesinde %64 iken sonrasında %74.8'e yükselmiştir. GB sonrası dönemde dış ticaret açığında hafif azalma görülürken ihracatın ithalatı karşılama oranı 10 puan yükselmiştir. Bu sonuçlara göre, İspanya'nın AB'ye girmesinin dış ticaret dengesine etkisi olumlu olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE AMPİRİK ÇALIŞMALARIN ÖZETİ

2.1. Gümrük Birliği ve Etkileri Üzerine Literatür Taraması

GB ve etkileri üzerine iktisat literatüründe yapılmış çalışmalar yayınlanma yılları itibarıyla aşağıdaki Tablo 2.1’de özetlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmaların dönemleri, kullandıkları yöntemler, modeller ve değişken tanımlamaları ile sonuçları verilmiştir.

Tablo 2.14. Gümrük Birliği ve Etkileri Üzerine Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Alan	Değişkenler	GB’nin Etkisi
Seki (2005)	Türkiye	1985-2003	OLS (Zaman Serisi)	Dış Ticaret Genel (İthalat ve ihracat)	XNGDP _t : Net ihracatın GSMH’ya oranı (%). Y _{t-1} : GSMH’daki yıllık değişim (%). I _t : Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH’daki payı (%). E _t : Reel Döviz Kuru. D96: Kukla değişkeni.	Dış ticaret üzerinde yapısal bir etki var.
Model ; $XNGDP_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 I_t + \beta_3 E_t + \beta_4 D96 + u_t$						
Sonuç: Modelde kullanılan D96 kukla değişkeninin modelde anlamlı olduğunu ve açıklama gücü bulunduğunu gösterir. Buradan hareketle, “GB’nin Türkiye’nin net ihracatını etkilediği” sonucuna ulaşılmıştır. GB sonrasında ticaretin, Türkiye’nin AB’ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmıştır. Ticaret hacmindeki bir artışın yanı sıra “net ihracatta da bir düşme” gözlenmiştir. Genel olarak, GB ile birlikte Türkiye’nin dış ticaretinde yapısal değişimlerin olduğunu ifade edilmiştir. Bu değişimler, ticaret hacminin artması ve özellikle GB’nin ilk yıllarında ithalatın ihracattan daha hızlı artması nedeniyle net ihracatın da azalması şeklinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.						
Mihçi ve Akkoyunlu-Wigley (2002) (2004)	Türkiye	1994-1998	OLS (Panel Veri)	Sektörel	Sermaye Hasıla Oranı (KQ) Katma Değer (VA) İthalat ve İhracat Oranı (M, X) Fiyat-Maliyet Marjı (PCM)	Refah Etkisi; Dolaylı olarak artmıştır

ticaret hacmini artırmıştır. Buna ek olarak ticaret üzerindeki gelir etkisi GB dönemi boyunca düşmüştür. Bununla birlikte, Türkiye'den AB'ye ihracat, GB döneminde reel döviz kuru dalgalanmalarına duyarlı iken ithalat için böyle bir durumun olmadığı not edilmiştir.

TÜSİAD (2003)	Türkiye	1996-2003	Dış Tic ve Mevzuat alanlarında olumlu etki
Sonuç: TÜSİAD'ın GB Alt Çalışma Grubu tarafından hazırlanan bu raporda GB'nin tamamlamasının altıncı yılında Türk ekonomik yapısı, ticaret politikaları ve dış ticaretine yansımaları incelenmiştir. Çalışmada GB'nin kapsamı ve politika uyumları, tarımsal alanın bu kapsamdaki konumu, AB üyeliğine olan katkısı ve uyum sürecindeki avantajlar ya da dezavantajlar, dış ticarete ve ödemeler dengesine olan etkisi, GB sürecindeki eksiklikler tartışılmıştır. Bu tartışmalar ışığında aşağıdaki sonuçlar rapor edilmiştir. <i>Genel Kapsam altında;</i> • Dünyanın en büyük ve en derin ekonomik bütünleşme modeli olan AB ile GB'ne giren Türkiye, AB'ye üyelik için gereken mevzuat uyumunun anlamlı bir kısmını gerçekleştirdiği, Türkiye'nin GB bağlamında üstlenmek durumunda olduğu yükümlülükler yalnızca teknik bir mevzuat uyumunun ötesine geçerek ekonomik, hukuki ve idari yapılanmada, yönetim ve iş yapma anlayışında köklü bir değişikliği beraberinde getirdiği, • GB, Türkiye'nin liberal ekonomi kurallarına, dünyadaki pek çok gelişmekte olan ülkeden daha önce, büyük bir hızla uyum sağlamasına sebep olduğu, • GB, kapsamına giren mal grupları itibarıyla, taraflar arasında malların serbest dolaşımını öngörülmediği, Bu nedenle Türkiye, GB uyumu kapsamında sadece, üçüncü ülkelere karşı OGT'ye uyumu gerçekleştirmek ve gümrük ve eş etkili vergileri AB üyesi ülkelere karşı sıfırlamakla kalmadığı malların serbest dolaşımını sağlayacak diğer alanlarda politika uyumunu gerçekleştirmek durumunda da olduğu belirtilmiştir. <i>Dış Ticaret altında;</i> • GB sonucunda üçüncü ülkeler aleyhine bir ticaret sapması oluşmadığı, • GB ile birlikte Türkiye'nin diğer ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları sayesinde bu ülkelerle olan ticaret hacmi de olumlu bir gelişme gösterdiği, • GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini artırıcı etkisi olmuş, iddia edildiği gibi GB sonucu Türkiye'nin dış ticaret açığı büyümemiş ve kamu gelirleri azalmadığı, • Türkiye'nin AB ile ticaretinde, GB sonrası dönemde sektörel ticari yapısı olumsuz etkilenmediği gibi, Türk sanayine katma değeri daha yüksek yatırım ve ara mallarında da AB pazarında ihracat imkanı yaratıldığı, • GB sonrası ihracat performansında yıllar itibarıyla bir artış ve sektörler arasında yaygınlaşma görüldüğü, • GB daha fazla teknoloji içeren sektörlerin ihracatını daha fazla artırmış ve bu sektörlerle rekabet gücü kazandırdığı, • AB'ye yapılan ihracat, Asya (1997) ve Rusya (1998) krizlerinde ve 1999 yılında, AB-dışı pazarlardaki daralmayı ikame ettiği ve bu ikame etkisinin kalıcı olduğu ifade edilmiştir. <i>Mevzuat Uyumu altında;</i> • GB'nin ticaretin gelişmesinin yanı sıra en önemli katkısının; rekabet hukuku ile rekabet ortamını geliştirmesi, tüketici haklarının korunması, uluslararası normlara uyumdaki etkisi ve uluslararası ticaret hukukunun özellikle fikri ve sınai mülkiyet haklarına yönelik uygulamaların yerleşmesinde olduğu, Böylelikle Türkiye'de iyi çalışan piyasa ekonomisinin tesisi için gerekli ortam yaratıldığı, • Rekabet alanında ise sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmadığı, dış pazarlara açık ve rekabet gücü daha yüksek bir ekonomik alt yapının oluşması yönünde ilerleme kaydedilmiştir. • GB, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini hızlandırmak yönünde gerek mevzuat gerekse idari kapasitenin geliştirilmesi açısından son derece yararlı olduğu, AB'ye tam üyelik yolunda Türkiye'nin kararlılığını gösterdiği, • GB sonrası beklendiği gibi yabancı sermaye girişinde artış olmaması, GB dışında, Türkiye'nin ekonomik ve politik olarak sermayeyi çekecek ortamı sağlayamamış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. <i>Genel Sonuç olarak da;</i> • Halihazırda GB'nin işleyişi ile ilgili sorunların, Türkiye'nin özellikle teknik mevzuatın hayata geçirilmesi ve rekabet hukuku alanında tekellerle ilgili yerine getirmesi gereken yükümlülüklerinin mevcut olduğu ve GB döneminde AB de Türkiye'ye yeterince mali ve teknik yardım sağlanmadığı. • Bu noktada Türkiye açısından yapılması gereken, istikrarın sağlanamamasından kaynaklanan sorunlar ve ardarda yaşanan krizleri GB ile açıklamak yerine, büyük oranda GB nedeniyle AB norm ve standartlarına ulaşma yolunda kaydedilen mesafenin iyi kullanılması, özellikle adaylık süreci çerçevesinde Ulusal Program'da yer alan hedeflere yönelik olarak eksiklikleri giderilerek ve en kısa sürede gerekli adımları atılarak AB tam üyeliğine doğru hızla ilerleme zorunluluğu vurgulanmıştır.			

Soğuk (2003)	Türkiye	genel	Türkiye, beklenenin aksine bir gelir kaybına uğramamış, hatta belirli oranlarda gelir artışı ile karşılaşmıştır			
Sonuç: GB'nin tamamlanması ile Türk dış ticaretinde Avrupa Birliği lehine ithalat artışı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin tercihli ticaret rejimine uyum zorunluluğu temel argüman olarak alınmaktadır. Ayrıca ilk aşamada Türkiye'nin gümrük duvarlarını sıfırlaması ile belirli bir kamu gelir kaybına maruz kalacağı iddia edilmekte ve ilerleyen dönemde Avrupa Birliği'nden gelen mallarla rekabet edemeyen firmaların kapanması ya da pazar kaybına uğraması ile işsizliğin artacağı üzerinde durulmaktadır. Türkiye'nin 1971 yılından itibaren sanayi ürünlerini sıfır gümrükle AB ülkelerine ihraç imkanı elde etmesi ve bu imkanın yıllar boyunca yarattığı değişim ile ekonomiye katkısının göz ardı edilmesi eksik ve yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır. Avrupa Birliği'nin tercihli ticaret politikasına uyum zorunluluğu, Türkiye'nin kendi dış ticaret stratejisi çerçevesinde serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştirmesini engellemektedir. Ancak Avrupa Birliği'nin Dünya Ticaret Örgütü kuralları çerçevesinde, DTÖ bünyesinde yer alan, dinamik pazarlara sahip ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmaları, doğru müzakere edildiğinde Türkiye'nin kaybettiği pazarlar olarak değerlendirilen özellikle güney ve kuzey doğu komşularından çok daha güvenli pazarlar sunacaktır. GB ile Avrupa Birliği ülkelerine gümrük duvarlarını kaldıran Türkiye, beklenenin aksine bir gelir kaybına uğramamış, hatta belirli oranlarda gelir artışı ile karşılaşmıştır. GB'nin işsizliğe yol açacağı hususundaki eleştiriler Türkiye'de istihdam üzerine yeterli araştırma gerçekleştirilmemesi nedeniyle bilimsel verilere dayanmamaktadır. Ancak süreç tüm boyutları ile değerlendirildiğinde ancak orta ve uzun vadede yeni pazarlar, yüksek teknolojiye dayanan üretim ile nitelikli işgücü yaratarak istihdam üzerinde dengeleyici bir etki yapacağını söylemek mümkündür						
De Santis (2000) Ve (2003)	Türkiye	1985-1990 ve 2000-2001	HGDM	Sektörel	L,Y,K,U, w,pe,pwe, VER,	Refah Etkisi; (+) Tarıma Etki; (+)
Sonuç: Çalışmalarında GB'nin etkilerini Türkiye için tek ülkeli GDM altında ithalat tarifeleri ve işbirlikli Gönüllü İhracat Kısıtları (Voluntary Export Restraints) açısından sektörel ve bölgesel bazda sınamıştır. Buradaki ticaret modeli statik, çoklu-sektör, çoklu-hanehalkı, çoklu-işgücü kompozisyonundan oluşmaktadır. 20 sektörün üretim teknolojileri ayrıştırılabilir CES (<i>Constant Elasticity of Substitution</i>) fonksiyonlarıdır. İthal talebi ve ihraç arzı fonksiyonları Armington tarzı fonksiyonlardır ve küçük ülke varsayımı altındadır. Hane halkı 20 şehir ve 19 kırsal olarak gelirlerine göre sınıflandırılmıştır. Her bir tüketici grubunun tercihleri <i>Cobb-Douglas</i> fayda fonksiyonunca belirlenmektedir. Tam rekabet ve sabit getiri varsayımları altında analiz, işgücü piyasası için alternatif hipotezlerle 1990 girdi-çıkı tablosuna dayanılarak biçimlenmiştir. Buradaki alternatif hipotezler a) tam istihdam ve esnek reel ücret b) eksik istihdam ve sabit reel ücretler c) eksik istihdam ve esnek reel ücret. Buradaki sınama gelir dağılımı ve istihdam üzerine olan etkiler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Türk İşgücü piyasası, tekstil, dokuma ve giyim, deri ve kürk sektörleri için kabul edilen varsayım sonuçları, kimya sanayi ve nakliyat alanında anlaşmaların olduğunu gösterirken diğer sektörlerde rekabetçi üstünlüğün arttığını göstermiştir. Üstelik, anlaşmalar kaynakların yeniden dağılımı imalat endüstrisinin lehine geliştirmektedir. Buda imalat endüstrisinde ticaret hacmini yükseltirken ticaret yoğunluğuna neden olmamaktadır. Ayrıca bütçe açığını sabit tutmak için dolaylı vergiler %41.7-%46.7 artışa yol açmıştır. Toplamda refah (+)%0.5-0.6 oranlarında artmıştır. Senaryoya bağlı olarak tarımın katma değeri %3.5'den %5'e yükselmiştir. Dolayısıyla GB'nin imalat sanayini kapsamasına rağmen tarım GB'den etkilenmiştir. Ayrıca, refah kazancı tüketici gelirinin %0.3-0.6'sına eşit, kırsaldan şehre doğru göç akımı 148.000 çalışanın imalat sanayi genişlemesine bağlı olarak bunların %16'si tekstil, %65'i giyim, %24'ü deri sektörüne istihdam edildiği bulunmuştur.						
Mardas ve Moutos (2002)	Türkiye, Almanya ve Yunanistan	1989-1995 ve 1996	Balassa İndeks	Sektörel	H, L, Ph,W, Y,Q,A C,K ve SI, X	İhracat Pazar Payı; TR lehine GR aleyhine GR lehine

Sonuç: Çalışmalarında, AB ve Türkiye arasındaki GB'nin etkilerini ortaya çıkartmak ve bir GB içeriğindeki dikey farklılaştırılmış ürünlerde ticaret teorisini uygulamak için hem teorik hem de analitik olarak incelemişlerdir. Bu incelemeyi yaparken üç ülke karşılıklı olarak incelenmiştir. Bunlar Türkiye, Yunanistan ve Almanya'dır. Almanya, mutlak teknolojik üstünlüğe sahip iken Türkiye çok düşük teknolojik üstünlüğe sahip olduğu varsayılmıştır. Dikey endüstri içi ticaret tanımlanması altında Karşılaştırmalı üstünlük (KÜ) konusunda Almanya, farklılaştırılmış yüksek kalite ürün çeşidinde ihracat alanında KÜ'ye sahip iken Türkiye düşük kalite ürün çeşidinde ihracat alanında KÜ'ye sahip ve Yunanistan da orta kalite ürün çeşidinde ihracat alanında KÜ'ye sahip oldukları varsayılmıştır. Kurulan model varsayımları; iki mal ve üç ülke var, birinci mal ticaret dışı homojen mal diğeri de üç ülkenin ticaret kaleminde yer alan dikey farklılaştırılmış ürünü içermektedir. Ayrıca Balassa Endeks (1995) yöntemi kullanılarak 14 sektörde 1985-1994 ve 1996 olmak üzere iki seri ihracat davranışları üç ülke için çalışılmıştır. Teorik analiz sonucu, AB v Türkiye arasındaki GB, Alman üreticilerin pazar paylarını etkilememiş, sabit tutmuştur. Türk üreticilerinin, Almanya ve Yunanistan'daki pazar paylarını ise arttırmıştır. Benzer olarak Yunanlı üreticilerin Türkiye'deki pazar payları da yükselmiştir. Almanya kendi tüketicisinin düşük kalite Türk ürün çeşitlerinin düşük fiyattan kullanımını sağlamıştır. Buna karşın, kendi piyasasında olduğu kadar Alman piyasasında da pazar kaybına uğramıştır. Bundan dolayı Türkiye ile AB arasındaki GB umutları konusunda Almanya kadar hevesli görünmediğini ortaya koymuşlardır. Böylece, Türkiye'nin GB'ne girmesinin faydaları Yunanistan ve Almanya arasında eşitsiz dağılmıştır. Özellikle, Yunanistan kayıplara katlanırken, Almanya, mutlak olarak fayda sağlamıştır.

Bekmez (2002)	Türkiye AB AB-dışı	-	HGDM	Sektörel	PQ,PV,PN, V, N, K, L,CC,M, DC,MEU,E, MRW,PMRWP,MEU,E EU,ERW,YHTAX,FI,P T,GREVER, TARIFF	Dış Tic., AB ve özel sektör lehine(+), Kamu Geliri ve GSYİH aleyhine(-)
----------------------	--------------------	---	------	----------	---	---

Model(ler); Çoklu HGDM

Sonuç: Köse (1996) ve Yeldan (1997)'in kullandıkları Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (HGDM)'lerinin genişletilmiş bir versiyonu kullanılmıştır. Kullanılan model, Türkiye'nin AB'ye tam katılımının etkileri ve bir GB senaryosuyla sonuçların karşılaştırılmasını göstermektedir. Model, tarım, imalat ve hizmet sektörlerini kapsamakta ve iki önemli özelliğe sahiptir. Birincisi, Türk İmalat Sektöründeki aksak rekabet yapısını ikinci olarak da üretim süreçlerindeki farklılaştırılmış faktörleri dikkate almaktadır. Analiz sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır; Türkiye'nin AB'ye katılımı AB'nin bütçesi ve finansal yapısına olduğu kadar Türkiye'nin de bütçesine anlamlı etki yapacaktır. Buradan hareketle çalışmanın odaklandığı nokta bütünleşmeden elde edilecek kazançların nasıl en çoklanacağı üzerinedir. Tek ülkeli, çoklu sektör HGDM çerçevesinde Türk ekonomisi iki tarım, onsekiz imalat ve iki hizmet alt sektörlerine ayrılmıştır. Burada ithalat ve ihracat, AB ve ROW olarak ayrıştırılmıştır. Simülasyon sonucunda Türkiye'nin ithalat ve ihracatı, tarife indirim politikaları altında AB lehine değişim göstermiştir. Türkiye ile AB-dışı ticaret, AB'ye üye olmayan ülkelerle yapılan tercihli ticaret anlaşmalarından dolayı artışa geçmiştir. GB senaryosu altında GSYİH'da %2'lik düşüş ve kamu gelirlerinde %8'lik düşüş simülasyonu sonucu kamu tüketimi %20 düşerken özel gelir, tüketim ve tasarrufun arttığı gözlemlenmiştir. Vergi simülasyonu altında, tarife indirimlerinden dolayı uğranan gelir kaybını telafi etmek için vergilerin %22.8 oranında artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu oran Harrison vd (1996)'nin elde ettiklerinden daha yüksektir ve sonuçta, GB gelirlerinin vergi oranını aşması için tam üyelik gereklidir. Tam üyelik söz konusu olmadığında ise GB gelirleri ancak vergi oranını karşılamaktadır. Tam üyelik senaryosu altında Türk Ekonomisi bazı bireysel sektörler dışında kazanç elde edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

İKV (2002)	Türkiye		GB'nin Türk sanayine ve Türk ekonomisine yönelik yasal teknik altyapıya önemli faydaları olduğu bildirilmiştir.
-------------------	---------	--	---

Sonuç: Kitapçıkta yer alan değerlendirmeler doğrultusunda; Türkiye'nin GB ve Ticaret Politikası alanında AB müktesebatına uyumunun tatmin edici düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, malların serbest dolaşımı, gümrükler, tüketici ve halk sağlığı gibi alanlarda da önemli mesafe katedildiği ortaya çıkmaktadır. Ancak gerek Katılım Ortaklığı Belgesi'nde gerek Ulusal Program'da yer alan öncelikler baz alındığında, uyumun henüz tamamlanmış olmadığı, GB ilişkisinin, yukarıda sayılan alanların yanı sıra, dış ilişkiler ve rekabet politikaları gibi konularda da daha yüksek seviyeli bir uyumu gerektirdiği görülmektedir. GB'nin Türk sanayine ve Türk ekonomisine yönelik yasal teknik altyapıya önemli faydaları olduğu söylenebilir. Türk firmaları gerek AB gerek uluslararası piyasalar karşısındaki rekabet gücünü kanıtlamış, GB'nin kapsadığı alanlardaki Türk mevzuatı büyük ölçüde uluslararası norm ve standartlarla uyumlaşmıştır. Temelde karar

alma mekanizmasında yer alınmayan bir Birliğin aldığı kararlara ve öngördüğü uygulamalara GB'nin kapsadığı alanlar itibariyle uygun davranılması gereğinden kaynaklanan çeşitli sorunlar da bulunmakla birlikte, bu tip sorunların çözümüne yönelik mekanizmaların 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda bulunduğu şeklinde yorum getirilmiştir.					
Bayar (2001)	Türkiye, AB, EFTA, MENA	Teorik	GB'nin refah üzerinde küçük de olsa olumlu etkide bulunmuş		
Sonuç: Çalışmada, AB-Akdeniz Anlaşmaları (Avro-Mediterranean Agreements) çerçevesinde ticaretin serbestleşmesi sonucu vergi ve tarife gelir kayıplarının mali yapıya olan etkilerini çeşitli çalışmalara ve istatistiksel tablolara dayanarak incelemiştir. Bu incelemede AB ile Türkiye arasındaki GB anlaşmasının mali yapıya etkilerine de değinmiştir. GB girilmesi sonucu olarak Türkiye'nin, AB ve EFTA üyesi ülkelere endüstriyel ürün ithalatı için uygulanan ağırlıklandırılmış koruma oranları %5.9'dan %0'a, benzer ürünler için üçüncü ülkelere yönelik olarak da %10.8'den %6'ya düşürülmüştür. Uruguay Görüşmeleri çerçevesinde üçüncü ülkeler için Türkiye'nin ortalama oranları %3.5'e çekilmiştir. GB'nin refah üzerinde küçük de olsa olumlu etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Bu etkinin uzun dönemde de oluşabilmesi için ekonomik yapının köklü ve istikrarlı bir dönüşüm içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.					
Necat (2001)	Türkiye	1989-1998	Nedensellik	sektörel	Genişletici etki (+)
Sonuç: çalışmasında, Tekstil ve Hazır Giyim sektörünü ele almıştır. Bunun için tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. 1989-1998 dönemi itibarıyla yapılan bu analizde ilgili dönem 1996 öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmiştir. Bu yolla performans karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, GB süreci sektörde yatırımları uyararak artırmıştır. Buna bağlı olarak işyeri sayısında da artış görülmüştür. Buna bağlı olarak istihdamı da artırmıştır. Ücretler konusunda ciddi bir yükselme görülmemiş ancak işgücü maliyetleri açısından önemli farklılık görülmüştür. GB ayrıca çalışma saatlerinin de artmasına yol açmıştır. İthal girdi miktarı ve hammadde ve mamul ithalat birim fiyatları da GB'ye bağlı olarak artmıştır. İhracat miktarında da GB sonrasında kesin bir artış gözlenmiştir. Genel bir çıkarsama altında GB sektördeki büyüklük göstergelerini bariz biçimde genişletmiştir.					
Uyar (2001)	Türkiye	1991-2000	Statik ve Dinamik Etkiler	Sanayi malları ithalatında görülen büyük artış ticaret hadlerinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıkmıştır	
Sonuç: Çalışmada GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler, dinamik ve statik etkiler çerçevesinde incelenmiştir. Bunun içinde GB'nin uygulanmaya başlandığı yıllarda Türkiye için; üçüncü ülkeler aleyhine yüksek oranlı ticaret sapması olacağı ve özellikle Türk firmalarının açılan yüksek rekabete dayanamayacağı varsayımı dikkate alınmıştır. Statik etkiler açısından Türkiye ekonomisi için GB'nin sonuçları değerlendirildiğinde, statik etkiler açısından, ticaret yaratıcı etkinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını görülmüştür. Ticaret saptırıcı etkinin ise ortaya çıktığını net ifade etmenin doğru olmadığı vurgulanmıştır. Çünkü Türkiye'nin dış ticaret hacminin yarısını hala AB ülkeleri oluştururken, üçüncü ülkelerle olan ticaret hacminde önemli farklılıklar gözlenmemiştir. Tüketim, sermaye ve ara mallara ilişkin ithalat rakamlarında görülen artış tüketim etkisine işaret edilirken, özellikle sanayi malları ithalatında görülen büyük artış ticaret hadlerinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını belirtilmiştir. Dinamik etkiler açısından ise olumlu sonuçların ortaya çıkması için geçen süre henüz yeterli değildir. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin sermaye yapıları ve pazar payları, büyük çaplı Ar-Ge harcamalarıyla oluşacak teknoloji hamlesine, üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkacak dışsal ekonomi ile ölçek ekonomisi etkisine ve uluslararası alanda çok büyük rekabet sağlayacak tekniklere olanak verecek seviyede olmadığı ifade edilmiştir. Yabancı sermayede de bu güne kadar beklenen patlama yaşanmamıştır. Çalışmada ele alınan GB'nin dinamik ve statik refah etkileri sonucunda, GB çerçevesinde özellikle rekabet alanında sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmamış, üçüncü ülkeler aleyhine büyük oranlı bir ticaret sapması oluşmamıştır. Bunun yanında son gelişmeler GB'nin potansiyel olumlu etkilerinin hayli geniş kapsamlı olduğunu ve yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir. Genel değerlendirmeye göre, statik etkiler açısından GB'nin Türkiye'nin lehine ya da aleyhine olduğunu kesin olarak söylemek güçtür. GB ile Türk üreticisinin, güçlü AB üreticisi karşısında rekabet edemeyip iflas edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin GB'den zarar edeceği tezi doğrulanmamıştır. Dinamik etkiler göz önünde bulundurulduğunda, GB'nin uzun dönemde Türkiye lehine olacağı söylenebilir. Çünkü doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi konumu, uzun vadede GB'yi Türkiye'nin lehine çevirebilecektir. GB'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomileri etkisi,					

oranını yaklaşık olarak %10.22'den %1.34'e indirmesi gelişmeleri vurgulanmıştır. Diğer taraftan AB'nin ABD, Kanada ve Japonya'ya karşı ortak gümrük tarifelerine uyum sürecinde Türkiye'nin bu üç ülkeye karşı nominal korunma oranını 1994'teki %22.14'ten 2001 itibarıyla %6.92'ye indirilmesi söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bu iki gruba uygulanan koruma oranları arasındaki fark %5.58'dir. AB ile olan GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini çalışarak geleceğe yönelik olasılıklar üzerinde durmuştur. Makalede Baldwin (1994)'ni takiben AB üyeliği için sekiz koşul özetlenmiştir.

1. AB’de üretim faktörleri, hizmetler ve mal hareketliliği serbesttir,
2. AB’nin OGT ve ticaret politikaları aynen üçüncü ülkelere karşı uygulanır,
3. Ticari kanunlarda uyumluluk,
4. AB’nin Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum,
5. EPB’ne katılım, 6. Hukuksal normların ortak uygulanması,
7. açık kamu alımları (şeffaflık),
8. bölgeler arası dezavantajları yapısal harcamalar kanalıyla kaldırma.

Bunlardan sadece birinci koşulda kısmen olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bütçe disipliniyi sağlamaya çalıştığından bahsedilmektedir. Bütçe disiplini sağlandığında sonraki kararın EPB'ne giriş yolu olan Maastricht kriterinin sağlanması konusuna değinmiştir.

Hamour (1999)	Türkiye	1987 - 1997	İstatistiksel analiz	sektörel	Kapasite Kullanım Oranı (KO)	Kapasite kullanım oranlarını artırıcı etki
--------------------------	---------	-------------------	-------------------------	----------	---------------------------------	---

Sonuç: Hamour (1999) çalışmasında GB ve beraberindeki ticari serbestleşmenin etkilerini Tük tekstil ve giyim sanayi için incelemiştir. 1990'ların ortalarında özel sektör lehine yapısal düzenlemeler GB anlaşması için düzenlenmiştir. Kapasite kullanımı da uluslararası rekabet etkisine karşı kontrol altına alınmıştır. Bunun sonucu olarak özellikle 1995-1996 döneminde tahmin edilen AB'nin yoğun talebine karşı özel firmalar tedarikçi olmuşlardır. Çalışmanın genel sonucu olarak; sektörün bütününde kamu kemsinden ziyade özel kesim yüksek üretim ve etkinliğe ulaşmıştır. Özel kesim lehine yenilikçi ve tutarlı uyarlamalar sağlanmış, kapasite kullanım oranı yükselmiş, dış ticarete sektörün payı mutlak ve nispi olarak artmıştır. Bu noktalarda GB süreci teşvik edici rol oynamıştır.

Acet ve Şahin (1998)	Türkiye	1990-1996	-	sektörel	-	Rekabetten etkilenme olumsuz
----------------------	---------	-----------	---	----------	---	------------------------------

Sonuç: Türk İlaç Sektörünün, istatistiksel tablolar yardımıyla GB sürecinde nasıl etkileneceği üzerine yorum yapılmıştır. Bu noktada elde edilen çıkarımda ise GB ile sektör için ne gibi yeniliklerin yapılması gerektiği konuları değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, GB'nin Türk ilaç endüstrisi üzerine etkilerinin özellikle ruhsatlandırma, patent ve fiyatlandırma konularında olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanlarda hukuki çerçevenin AB ve dünya normlarına uydurulması gerektiği vurgulanmıştır. İlaç ihtiyacının %90'ından fazla yerli üretimle karşılanan bu sektörde temel sıkıntının AB ile rekabet konusunda olacağı vurgulanmıştır. Bu rekabetten kazançlı çıkmak için ilacın fiyatlandırılmasına ilişkin yürürlükte bulunan Kararnamenin yeniden gözden geçirilerek, ilaç üreticisi ve ithalatçı firmaların zor durumda kalmasını önleyici tedbirler içerecek şekilde düzenlenmesi gerektiği çıkarımı yapılmıştır.

Demir ve Temur (1998)	Türkiye	1990-1997				Dinamik etkiler açısından uzun dönemde olumlu etki
-----------------------------	---------	-----------	--	--	--	--

Sonuç: Çalışmada, GB'nin Türk ekonomisi üzerine etkileri statik ve dinamik etkiler çerçevesinde ele alınmıştır. İlk iki yıllık değerlendirmeye göre, statik etkiler açısından GB'nin Türkiye'nin lehine ya da aleyhine olduğunu kesin olarak belirlenemeyeceği vurgusu yapılmıştır. Bunun nedeni olarak da, ticaret artırıcı etki ile üretim ve tüketim etkilerindeki olumlu gelişmenin; ekonominin 5 Nisan 1994 depresyonundan gelişme aşamasına geçmesi ve yüksek devalüasyondan mı, yoksa GB'nden mi kaynaklandığı, en azından hangisinden ne kadar kaynaklandığı konusunun belli olmadığı gösterilmektedir. Ayrıca, tarifelerin kaldırılmasıyla kamunun önemli gelir kaybına uğrayacağı beklenmesine rağmen, bu gerçekleşmemiştir. Hatta, GB ile ulusal ekonomik performansın artması kamu gelirlerini artırmış da olabilir. GB'nde Türk üreticisinin güçlü AB üreticisi karşısında rekabet edemeyip iflas edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin GB'nden büyük zarar göreceği tezini doğrulamamıştır. Diğer yandan, dinamik etkiler dikkate alınarak GB'nin uzun vadede Türkiye'nin lehine olacağı söylenebilir. Çünkü doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi

konumu, uzun vadede GB'ni Türkiye'nin lehine çevirebilecektir. GB'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomiler etkisi, rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi Türkiye'ye bu şansı verebilecek güçte olduğu bildirilmiştir. Ancak Türkiye'nin, GB'nden umulan yararı sağlayabilmesi için; Ar-Ge'ye, ileri teknoloji istihdamına, ileri teknolojiye sahip yabancı firmalarla ortak üretime, bilgi akışına ve eğitime gereken önemi vermesi zorunludur. Türkiye, özelleştirmeyi sürdürerek hantal ve politik müdahalelerle irrasyonel yönetime zorlanan kamu işletmeciliğinden kurtulması gerektiği öne sürülmüştür. Özel kesimin verimliliğini ve rekabet gücünü artıracak altyapı yatırımlarının bir an önce uygulamaya konması gerekliliği vurgulanmıştır.					
Sayan ve Demir (1998)	Türkiye	-	Girdi-Çıktı Analizi (IO Modellemesi)	Sektörel	Tarım sektörü olumsuz etkilenmekte
Sonuç: Bu makalede öncelikle sektörler arasındaki bağımlılığı ölçen bir yöntem sunulmakta ve sonra da bir uygulama olarak tarım ve tarım dışı sektörler üzerinde GB'nin etkileri incelenmektedir. Makalede tarım sektörünün GB anlaşması çerçevesinde diğer sektörlerle göre Özel ve farklı bir konumunun olmasına rağmen tarım dışı sektör ile olan bağımlılığı sebebi ile GB'nden etkilendiği gösterilmektedir Çalışmada sunulan analiz altında, sektörlerce yapılan üretim faaliyetleri benzerlik göstermekte, ulusal girdi-çıktı matrisi sektörlerin daha geniş grupları (bloklar)'nın her birine göre alt matrislere bölünebilmektedir. Analizlerinde, diğer sektörlerden yalıtılmamış olan tarım sektörünü de içeren TÜİK tarafından yayınlanmış 64 sektörlü Türkiye'nin IO İşlem Matrisi'nin toplanmış versiyonu şeklinde 32 sektör kullanılmıştır. Analiz sonucunda tarım sektörü GB anlaşmasına dahil edilmediği halde tarım dışı sektörlerde olduğu kadar tarım sektörü de bu anlaşmadan etkilendiği bulunmuştur. Makalede tarım sektörünün GB anlaşması çerçevesinde diğer sektörlerle göre Özel ve farklı bir konumunun olmasına rağmen tarım dışı sektör ile olan bağımlılığı sebebi ile GB'nden etkilendiği gösterilmektedir.					
Shelton (1998)	Orta Amerika Ortak Pazarı [OAOP] (Kostarika El Salvador Guatemala Honduras Nikaragua)	1965-1990	Kısmi Denge Analizi ve OLS (Zaman Serisi)	Sektörel	X_{ij}: OAOP'dan ithal edilen mal miktarı P_{mij}: İthal fiyatı Y: OAOP dışındaki J ülkesinin geliri CV: Telif edici değişim EV: Eşit değişim CV_{TD}: CV yöntemi ile ölçülen ticaret saptırıcı etkinin neden olduğu kayıptır. CV_{TC}: CV yöntemi ile ölçülen ticaret yaratıcı etki EV_{TC}: EV yöntemi ile ölçülen ticaret yaratıcı etki EV_{TD}: EV yöntemi ile ölçülen ticaret saptırıcı etki NWE_{CV}: CV ile net refah etkisi NWE_{EV}: EV ile net refah etkisi Gümrük Birliğinin net bir refah kazancı yaratmakta
Model: $\ln X_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln P_{mij} + \beta \ln Y_j$ Eşitlikler: a) $NWE_{CV} = CV_{TC} - CV_{TD}$ b) $NWE_{EV} = EV_{TC} - EV_{TD}$					
Sonuç: 1965-1990 yılları arasında logaritmik lineer talep eğrisi verilerin kullanıldığı (OLS) tarafından uygulandı. İlk güvenilir tahminler regresyon parametreleri için elde edildi. Bu parametreler CVtc'nin refah değişikliği için yapılan tahminleri ifade etmek için kullanıldı. CVtc ve CVtd için bu formül, çeşitli OAOP üye ülkelerin birlik öncesi gelir düzeylerini hesaplamak için 1965-1960 yıllarında her bir üye ülkenin ortalama nominal gayri safi yurtiçi hasılası kullanılmıştır. OAOP üye ülkeleri arasında çeşitli mal gruplarında ticaret saptırıcı etkinin refah üzerindeki etkisi bulunmuştur. Küçük de olsa net refah kaybı gayri safi yurtiçi hasıla oranları ile ifade edilmiştir. Bu kazanç ve kayıplar birleştirildiğinde Gümrük Birliğinin net bir refah kazancı					

sahiptir. Sektörlerden 4'ü tam rekabetçi diğer 5 sektör işbiriksiz olarak modellenmiştir. Ülkeler bu sektörlerde Armington sistemle bağlanmışlardır. Dolayısıyla, ticari mallar ülkelerin coğrafi konumları nedeniyle farklılaştırılmıştır. Model varsayımları ise eksik rekabet ve ölçeğe göre artan getiri, endüstri yapısı kısa dönemde sabit, oligopolistik firmalar arasındaki rekabetçi oyun statik Cournot-Nash dengesi altında, her bir ülke nihai talep kararları rekabet tarafından belirlenmekte ve hane halkı sonsuz yaşam ve fayda ençoklaması özelliklerine sahip varsayımları altında GB'nin dinamik etkileri analiz edilmiştir. Avrupa oranlarıyla, üçüncü ülkelerden ithalat üzerindeki oranlar uyumlu hale getirilmiş ve Avrupa ithalatları üzerindeki tarifeler sıfır olarak ayarlanmasıyla GB, modelde işbiriksiz özellikte ele alınmıştır. Türkiye'nin ATP'ye katılması, tarife uyarlamalarına ek olarak, "Genişletilmiş AB" (AB+TR) içindeki Türk ve Avrupa firmaları başlangıç fiyat-farklılaştırmasından tek fiyatlama stratejisine yöneldiklerini içerir. Türk kimya sanayisi için yapılan kısmi denge analizi sonucunda, yurt içi piyasada yabancı etkisi kimya sanayinin tekel gücünü kırmaktadır. Firmaların, Türkiye'nin AB ile GB gitmesiyle %28.7'si piyasadan çıkma zorunda bırakılırken, Türkiye'nin ATP bağlanmasıyla bu oran %0.9 olacaktır. Genel denge analizi sonucu GB durumunda refah % (-)0.832 iken ATP durumunda % (+)0.897 olduğunu göstermiştir. Genel bir yorumla, yapılan analiz sonu GB anlaşmasının net etkileri Türkiye için arzu edilmez olarak ifade edilmiştir. Ancak AB ile tam bütünleşme sağlanırsa GB'nin refah etkisi pozitif olacağı belirtilmiştir.

Togan (1997)	Türkiye	1994 ve 2001	HGDM	Bazı sektörel katma değerlerde düşme Dış ticaret dengesine olumsuz etki
-------------------------	---------	--------------------	------	--

Sonuç: Togan çalışmasında 1990 girdi-çıkı tablosu kullanarak GB'nin kaynak dağılımı üzerine olan etkisini analiz etmiştir. GB'nin oluşumundan önceki dönem olarak 1994 ve Türkiye'nin AB ile olan tüm tercihli anlaşmaların uyarlandığı varsayımı ve GB'nin oluşumundan sonraki dönem olarak da 2001 yılları için etkin koruma oranlarını hesaplamıştır. Bu iki farklı koruma oranı, GB'nin katma değer üzerinde etki ettiğini vermektedir. Buna göre, işlenmiş tütün, alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, petrol arıtımı, ahşap mobilya, ayakkabı, plastik ürünler, çimento, motorlu araçlar ve yün ürünlerin katma değerlerinde bir düşüş gözlemlenmiştir. Dolayısıyla GB'ne uyum sürecinde on hassas sektör olarak sunulmuştur. Öte yandan, öğütülmüş hububat ürünleri, giyim ve tarımda ise katma değerlerin arttığını gözlemlenmiştir. Bir diğer tahmin sonucu da GB'ne bağlı olarak ithal vergi geliri yıllık ortalama 2.454 milyar \$ düştüğünü göstermektedir. Togan'a göre üçüncü ülkelerden gelen yoğun rekabet ortamının işsizliği azaltarak istihdam düzeyini de düşüreceğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra, rekabete politikalarıyla ticaret yasasının bütünleştirilmesi, devlet yardımları, sınai ve fikri haklar, teknik engeller ve gümrük işleminde etkinliğin yükseltilmesi ek mali kaynaklara ihtiyaç doğuracaktır. Oluşan ithal vergi kayıpları alternatif veri gelirlerinde bir artışla telafi edilemez ise kamu sektörü borçlanma gereği yükselecek ve faiz ve enflasyon oranlarını yukarı doğru tetikleyecektir. Fakat, ithal olunabilirlerin fiyatının yerli ürünlerin fiyatına oranı, Türkiye ve dünyanın geri kalanı arasındaki enflasyon farkının düşmesinden başka döviz kurunda devalüasyon koşuluna bağlı olarak düşecektir. Bu süreç de ithalat eğilimi artacaktır. Diğer taraftan, ihracatın temel belirleyicilerinden birisi de ihraç edilebilir ürünlerin fiyatının yerli üretim mallara olan oranıdır. Türkiye ve dünyanın geri kalanı arasındaki enflasyon farkının düşmesinden başka döviz kurunda devalüasyon koşuluna bağlı olarak yurt içi fiyatlar artması nispi fiyatları ve dolayısıyla da ihracatı düşürecektir. Togan'a göre bu durumda, dış ticaret denge açığı sürdürülemez olacaktır.

Köse (1996)	Türkiye AB AB-dışı	HGDM			Refah Etkisi; (-)
Sonuç: Çalışmanın HGDM kullanmıştır. Bu model şunları içermektedir. 26 üretim sektörü, işgücünün iki kategorisi, ithal talebi, ayrıştırılmış ithalat; AB'den ve AB dışından. Model geleneksel GDM literatürünün yapısal özellikleri ve Walrasyan bir sentezle sunulmuştur. Endüstride, mark-up fiyatlamasının dahil edilerek tekeli rekabet yapısı tesis edilmiştir. Analiz sonucu, endüstrinin piyasa davranışlarında kamu sektörü dengeleme ve uyarlamalarındaki farklılıklar, ulusal ekonomi üzerinde GB etkilerinin oluşumunu da etkilemektedir. Bundan dolayı, harcanabilir kamu gelirindeki kaybın oluşumunda GB'nin etkisi %16'dır. Bu süreç de, ulusal ekonomi aşırı derece küçük (%0.1) ve tam rekabetçi olduğunda ulusal gelir üzerindeki etkisi olumlu olacaktır. GB'nin aktif hale getirilmesiyle, dış ticaretteki değişimler, toplam ihracatta %2 ve toplam ithalatta %1.6 oranında olacaktır. Tam rekabet yapısı altında GB etkisi sonucu ulusal gelir %0.01 oranında düşecektir.					
Krueger vd. (1995)	Türkiye AB AB-dışı	1992	HGDM	Sektörel	Üretim Maliyetleri; Azaltıcı etki(+) Refah Etkisi; (+)
Sonuç: AB ile GB'ne girilmesiyle Türk sanayisi ve mali yapısı üzerinde olası etkilerin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bunun için 1992 baz alınarak statik GDM kullanılmıştır. Modelde üç bölge incelenmiştir; Türkiye, AB ülkeleri ve diğer ülkeler. Modelde hem ithal hem de ihraç talebi için CES fonksiyonu dikkate alınmıştır. Çalışmada nominal ve etkin koruma oranları, “En çok Etkilenmiş Endüstriler” (MII- Most Impacted Industries)’in tanımlanmasında kullanılmıştır. Nominal koruma oranı, basitçe, ticari mallar üzerine hükümetçe belirlenen koruma seviyesi, etkin koruma oranı ise katma değer üzerindeki koruma oranı olarak tanımlanmıştır. Etkin koruma oranları 1990 girdi-çıkıtı tablosu kullanılarak hesaplanmıştır. Analizin gerisindeki düşünce, koruma oranları, tarife indirim miktarından büyük ve korumaya konu olan ithal edilmiş girdi paylarından küçüktürler. TEKEL ürünleri MII kapsamındadır. Hem ticaret yoğunlaştıran hem de ticaret yaratan TEKEL ürünleri dışında en korumasız sektör motorlu araçlardır. Elektriksiz makineler ve ekipmanları, kağıt hamuru ve kağıt, elektrikli aygıtlar ve ev araçları, araba lastikleri ve borular ile gıda işlem endüstrisinin bir kısmı da rekabet açısından korumasızdırlar. Büyük kazanç getirenler de tekstil ve giyim sanayidir. İşlenmiş gıda, cam ve cam ürünler, çimento, gıda ürünleri ve toprak ürünleri de maliyet düşüklüğü nedeniyle kazançlı endüstri kollarıdır. Ara malları maliyetlerindeki yoğun azalmalar petrol rafineleri için %28, kimyasal bazlı ve gıda ürünleri için %15, cam ve cam üretimlerinde %13, halı ve kilim üretiminde ise %9 düzeyindedir. Simülasyon sonucunda, tarife gelirleri, GSYİH’nın %1.5’inden %0.48 olacağı bulunmuştur. KDV, tarife gelirlerindeki azalmayı telafi etmek için kullanıldığında, KDV gelirleri GSYİH’nın %11.2’sinden %12.6’sına çıkmaktadır. Dolayısıyla hükümet geliri GSYİH’nın %0.5’i oranında artmış olacaktır.					

Harrison, Rutherford ve Tarr (1993)	Türkiye ve AT	1985	HGDM	Sektörel	Refah Etkisi; AT durumunda (-) ODT durumunda (+)
Sonuç: Çalışmada, 1985 girdi-çıkı tablosu kullanılarak küçük açık ekonominin dstatih genel denge modeli kullanılmıştır. Modelde GB, Avrupa Topluluğu (AT)’nın Ortak Dış Tarife(ODT) ile Türk tarife yapısının uyumlaştırılması olarak alınmıştır. Modelin genel yapısında; ölçeğe göre sabit getiri altında faaliyet gösteren 40 firmanın rekabetçi davranışlarıyla şekillenen üretim söz konusudur. Yurt içi mallar ve ihracat arasındaki karşılıklı ticaret ilişkileri, dönüşüm sınırının sabit esnekliğinde sunulmuş ve yurt içi üretim ve ithalat arasındaki üretim farklılığı varsayımı, Armington fonksiyonunda gösterilmiştir. Modelin bu yapısı tarife yapısının uyumlaştırma politikası çalışmasına olanak sağlamıştır. Türkiye'nin AT'den ithalatı üzerine konan harçlar indirilmiş ve sıfır gümrük tarifesi uyumu yorumlanmıştır. Buna karşılık AT'nin ithalatlarında Türkiye gümrük resim ve harçlarından muaf tutulmuştur. Analiz sonucunda, ODT durumunda Türkiye'nin refahı GSYİH'nın %0.007 oranında artarken, AT durumunda bu oran GSYİH'nın %(-)0.024 düşmüştür. Genel olarak tarife uyarlamalarının Türk ekonomisine küçük de olsa faydalı etki yaptığını iddia etmişlerdir. Serbestleşme politikasının başarılı olması için, Türkiye açısından önemli olan nokta tarife uyarlama politikalarıyla harmanlanmış bir ihracat teşvik politikalarının azaltılması olarak belirtilmişlerdir. Ticaret politikasında bir başarı elde etmek içinde hem tarifelerin hem de ihracat teşviklerinin indirilmesine bağlamışlardır.					
Chaffee (1975)	-	-	HGDM	-	Toplam İşgücü Miktarı (L), k Ülkesi Çıktısı (x_k), k Ülkesi Tüketimi (y_k), Fiyatlar (P), Refah Etkisi, $[U_{cue}/U_{tariff}]$ >1 ise (+) <1 ise (-)
Sonuç: Çalışma, Viner'in ticaret yoğunluğu ve ticaret yaratıcı içeriği kullanılarak GB'nin iyi ve kötü etkilerinin tespitine ilişkin teorik bir çatı geliştirmiştir. Bu çatı HGDM çerçevesinde tesis edilirken iki durum dikkate alınmıştır. Birincisi “tarife durumu” olarak adlandırılmıştır. Buradaki varsayım, fark gözetilmemiş tarife sistemi altında üç üretim söz konusudur. Bunlar ev sahibi ülke ihracat için bir mal, ithalat için bir mal ve üçüncü mal da tarife engelleri gerisinde yerli tüketim için üretilmiştir. İkinci durum da “GB durumu”dur. GB oluşturulurken, ilgili ülke GB ortaklarından ticaret dışı mal ithal etmektedir. Modelde çözümleme için Ricardian üretim kısıt ve Mill-Graham fayda fonksiyonu kullanılmıştır. Çözümleme sonucunda üç ülkenin her biri için refah seviyelerinin karşılaştırılmasına olanak veren her bir durum için dokuz parametrik talep fonksiyonu, fayda fonksiyonları oranlamasıyla hesaplanmıştır. $[U_{cu case}/U_{tariff case}]$. Sonuç olarak eğer oran “1”den büyükse, ülke GB durumundan kazanç elde etmiş, şayet oran “1”den küçük ise refah kaybı söz konusudur.					

2.2. Çalışmaların Genel Bir Değerlendirilmesi

Çalışmaların çoğu ampirik nitelik taşımaktadır. Bu çalışmaların analizlerinde şu yöntemler çoğunlukla kullanılmıştır; zaman serileri ve panel veri ekonometrisi, hesaplanabilir genel denge modelleri, nedensellik testleri, girdi-çıkı analizleri.

Türkiye ekonomisi için GB'nin sonuçları literatür tablosundaki bilgilere göre genel olarak değerlendirildiğinde, statik etkiler açısından, ikinci bölümde ele alınan

istatistiksel veriler, ticaret yaratıcı etkinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını göstermektedir. Ticaret saptırıcı etkinin ise ortaya çıktığını söylemek güçtür. Çünkü Türkiye'nin dış ticaret hacminin yarısını hala AB ülkeleri oluştururken, üçüncü ülkelerle olan ticaret hacminde önemli farklılıklar gözlenmemiştir. Tüketim, sermaye ve ara mallara ilişkin ithalat rakamlarında görülen artış tüketim etkisine işaret ederken, özellikle sanayi malları ithalatında görülen büyük artış ticaret hadlerinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını göstermektedir. Dinamik etkiler açısından ise olumlu sonuçların ortaya çıkması için geçen süre henüz yeterli değildir. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin sermaye yapıları ve pazar payları, büyük çaplı Ar-Ge harcamalarıyla oluşacak teknoloji hamlesine, üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkacak dışsal ekonomi ile ölçek ekonomisi etkisine ve uluslararası alanda çok büyük rekabet sağlayacak tekniklere olanak verecek seviyede değildir. Yabancı sermayede de bu güne kadar beklenen patlama yaşanmamıştır.

GB sonrasında dış ticaretimize etkileri değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken nokta sürecin 1996 yılı sonrası gerek Türkiye ekonomisi gerek dünya ekonomisindeki gelişmelerden bağımsız ele alınamaması gerektiğidir. GB Türk dış ticaretindeki değişimleri tek başına belirleyen bir süreç değildir. Bu çerçevede öncelikle 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile meydana gelen devalüasyonun yarattığı sorunların ve 1997 yılında dünya ekonomisinde ortaya çıkan Asya, ve ardından da Rusya krizlerinin değerlendirmelerde dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca 1998 Mart ayı itibarıyla Türkiye ekonomisinde yaşanan ciddi durgunluğun, 1999 yılında gerçekleştirilen genel seçimler, Ağustos ve Kasım aylarında yaşanan deprem felaketleriyle sürmesi de, bu dönemde Türkiye- AB dış ticaretinin yapısını etkilemiştir. Son olarak Türkiye'nin kronik enflasyon sorununa çözüm bulmak temel amacıyla 2000 yılında uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programının Kasım 2000, Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlerle hedeflerinden sapmasıyla oluşan istikrarsızlık ve devalüasyon, 2001 yılı ilk yarısındaki dış ticaret rakamlarında belirleyici olmuştur (Soğuk, 2003, s.4).

Ayrıca, üzerinde durulması gereken bir diğer husus da 1971'den buyana AB'nin, Türkiye'ye uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlamış olmasıdır. Türkiye ise, daha öncede değinildiği gibi vergileri GB anlaşmasına kadar kademe kademe düşürmüş ve anlaşma

sonrasında gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Bu nedenle, ileriki bölümlerde değinileceği üzere, Türkiye'nin ihracatında ciddi artışlar görülmemiş, fakat ithalatta 1996 sonrası artan bir seyir hakim olmuştur.

AB'nin tercihli ticaret politikasına uyum zorunluluğu, Türkiye'nin kendi dış ticaret stratejisi çerçevesinde serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştirmesini engellemektedir. Fakat, AB ile tam entegrasyon sürecinin, AB'nin kendi i  modeline uygun olarak ekonomik entegrasyon ile başlatılması Türkiye'nin 1963 Ortaklık Anlaşması'nda üzerinde ısrarlı olduğu bir tercihtir. Ekonomik entegrasyon çerçevesinde, Birliğin ticaret politikasına uyum sağlamak gümrük duvarlarının kaldırılmasının doğal sonucudur. Ayrıca, AB'nin DT  kuralları çerçevesinde ve bünyesinde yer alan, dinamik pazarlara sahip ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmaları, doğru müzakere edildiğinde Türkiye'nin kaybettiği pazarlar olarak değerlendirilen özelikle güney ve kuzey doğu komşularından çok daha güvenli pazarlar sunacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ DİŞ TİCARETİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde, Türkiye ile 1995 yılı öncesinde AB'ne üye olmuş ülkeler arasındaki dış ticaretin yapısında GB'nin etkilerinin tespiti amacıyla panel veri yöntemi analizi yapılmıştır. Bu bölüm, üç kısımda oluşmaktadır. Birinci kısmında, analizde kullanılan panel veri yöntemi hakkında teorik bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda, uygulamalarda kullanılan modeller için bir literatür taraması yapılmıştır. Böylece model seçiminde esas alınan ölçütler tespit edilmiştir. Ayrıca, kullanılan verilerin tanımlamaları yapılarak bir model seçimi ve örneklem konularında takım kısıtlara değinilmiştir. Uygulama kısmında ise toplam dış ticaret ve imalat sanayi alt sektörlerine ait veriler kullanılarak iki temel uygulama grubu geliştirilmiştir. İlk grupta toplam ihracat ve ithalat verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. İkinci grupta ise imalat sanayi alt sektörlerine yönelik sektör ve ülke etkileriyle genişletilmiş iki farklı analiz yapılmıştır.

3.1. Uygulamada Kullanılan Ekonometrik Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar

Panel veri, ülkeler, firmalar, hane halkları ya da bireylere ait yatay ve dikey (zaman) kesitlerindeki çeşitli gözlemlerinin havuzlanması (Pooling) olarak ifade edilebilir (Baltagi,2001,s.1). Anlaşıldığı üzere *panel veri analizi* de, yatay ve dikey kesitlerin bir araya getirilmesiyle, hem yatay hem de zaman boyutu olan serilerden oluşturulan veri setleri kullanılarak ilişkilerin tahmin edilmesini olarak tanımlanabilir.

Geçtiğimiz yirmi yılı aşkın sürede, resmi istatistiklerde görülen en önemli gelişmelerden birisi, yukarıda bahsedilen gözlemler için panel verinin kullanılabilirliğinin yükselmiş olmasıdır. Bu tip veri setleri çeşitli yollardan elde

edilebilmektedir. Bunlar (Trivellato, 1999, s.339); (i) İdari kayıtlar yoluyla, (ii) tek kesit incelemeleri sayesinde (Geçmişe dönük yeterli uzun dönem veri toplanmasıyla), (iii) panel inceleme sayesinde, (iv) üstte bahsedilenlerin tutarlı harmanlanmasıyla.

Analizin yatay boyutunda yer alan gözlemler, zaman boyutunun devreye girmesi, bir tekrar süreciyle karşılaşmamıza neden olur. Bu durum bize, analizin varyans analizi ile varyans analizi modellerinin üzerine kurulduğunu göstermektedir (Pazarlıoğlu, 2001, s.7).

Panel veri analizinde hem yatay hem de dikey kesitlerin içselleştirilmesi bu iki boyutun kendilerine özgü avantaj ve dezavantajlarının da bir harmanını ortaya çıkartmaktadır. Bu bilgi altında, Baltagi (2001), Hsiao (1985,1986), Klevmarken (1989) ve Solon (1989)'un katkılarını harmanlayarak panel veri analizinin kullanılmasının analitik faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Baltagi,2001,s.5-7; Trivellato,1999,s.341; Duncan vd. 1993, s.220, Erkan, 1999,s.81);

1. *Bireysel farklılıklar için bir kontrolleme sağlaması.* Panel veri yönteminde, ülkelerin, firmaların, hane halkı ve bireylerin (vd.) homojen olmayıp birbirlerinden farklı olabileceğini varsayar. Bu farklılıklar içinde farklı modellemeler yapılabilmektedir. Bu yolla, farklılıkların yol açtığı özel etkiler, analiz sonucunda elde edilebilmektedir. Bu özelliğiyle yatay kesit ya da dikey kesit analizlerden ayrılmaktadır.

2. *Daha çok aydınlatıcı veri, kolay elde edilebilirlik, yüksek serbestlik derecesi ve etkinlik ile değişkenler arasında daha az çoklu doğrusal bağlantı vermesi.* Panel veri yöntemi kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirdiğinden gözlem sayısı daha fazladır. Bu da serbestlik derecesini yükselterek genellikle daha güvenilir tahminlerin yapılmasını sağlar

3. *Dinamik uyum çalışmalarında en iyi sonuçları verebilmesi.*

4. *Ölçüm etkilerini ve tanımlamaları en iyi biçimde verebilmesi.* Bunlar tam yatay kesitte ya da tam zaman serisi verilerinde basitçe saptanamazlar.

5. *Panel veri modellerinin, çok karmaşık davranışların test edilmesi ve modellenmesinde, tam yatay kesitte ya da tam zaman serisi modellerinden daha güçlü olması.*

6. *Firmalar, hane halkları ve bireyler gibi mikro ölçekteki birimlerle ilgili verilerin toplanması, bir araya getirilmesi, analiz edilmesi, değişimlerin yorumlanması ve yansızlığın sağlanması açısından da çok elverişli olması.*

7. *Brüt değişimlerin ölçülmesi; durumlar arası hareketliliğin ya da gruplar arası sınırların belirlenmesi analizi için temel teşkil eder (örneğin, işgücü piyasası çalışmalarındaki, istihdam, işsizlik ve çalışmayan işgücü gibi).*

8. *Verilen bir olgunun karakteristiklerinin sürekliliği ve geçiciliği arasında bir ayrım sağlaması. (buna en iyi örnek yoksulluk çalışmalarıdır).*

9. *Yaşam koşulları, refah bağımlılığı, yoksulluk gibi olguların nesillerarası modellemesini yapan çalışmalara katkı sağlaması.*

10. *Değişkenler arası ilişkiler incelenirken, genelde bireysel düzeydeki regresyon tipi modelle, çok önemli yararlar sağlaması.*

11. *Sadece kesit ya da zaman serisi analizleriyle ortaya konamayacak etkilerin elde edilmesini sağlar.*

12. *Kısa zaman serisi ve/veya yetersiz kesit gözleminin var olduğu durumlarda da ekonometrik analiz yapılmasına imkan verir.*

Anılan bu faydalarının yanında, kullanımı üzerine de bazı kısıtları söz konudur. Bunlar (Baltagi,2001,s.7-8,12; Trivellato,1999,s.343);

1. *Veri toplama ve yönetim problemlerinin olması durumları.*

2. *Ölçüm hatalarının çarpıklığının ortaya çıkma durumları.*

3. *Seçicilik problemleri*; kendiliğinden seçicilik, aşınma, tepki

4. *Kısa zaman serisi boyutunun varlığında*; zaman boyutunun kısa, yatay boyutunun da büyük olması durumunda özellikle sabit etkiler modelinde sonuçların gücünü zayıflatır. Bunun yanında zaman boyutun varlığı korelasyon sorununun ortaya çıkmasına da yol açabilir.

3.1.1. Panel Veri Modelleri

Modelin hem zaman hem de kesit veriler uyarlamasında tahmin yöntemi olarak havuzlanmış regresyon ile tahmini aşamasında kullanılabilecek üç yöntem vardır. Bu yöntemler:

1. Ortak Sabit Yöntemi
2. Sabit Etkiler Yöntemi
3. Tesadüfi Etkiler Yöntemi

Modelin teorik yapısına baktığımız zaman, genel olarak bir modelin havuzlanmış regresyonda kullanılabilmesi için şu temel halde bulunması gerekir.

$$y_{ijt} = \alpha_{ijt} + \beta_{ij}x_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (3.1.)$$

Yukarıdaki modelde y_{ijt} bağımlı değişken, $i, j = 1, 2, 3, \dots, N$ kesitsel birimleri için x_{ijt} ve β_{ij} sırasıyla sabit olmayan bağımsız değişkenler ve parametrelerdir. Her bir kesit birim $t = 1, 2, \dots, T$ dönemleri için gözlenmiştir. ε_{ijt} , t dönemlerindeki i 'nci bireyler için bağımsız ve normal dağılımlı hata terimidir [$\varepsilon_{ijt} \sim i.i.d.(0, \sigma^2)$]. Bu panelde, herhangi bir yıla ait değerler panelin kesit boyutunu, ekonomik birimlerin yıllar itibari ile aldıkları değerler ise zaman boyutunu ifade etmektedir. Yani her ekonomik birime karşılık gelen bir zaman serisi vardır.

Yukarıda değindiğimiz yöntemler arasındaki temel fark sabit terimlerden kaynaklanmaktadır. Ortak sabit yönteminde havuzlanmış regresyonun elemanları için aynı sabit terim mevcuttur. Sabit etkiler yönteminde her bir havuzlanmış elemanı için

ayrı bir sabit terim mevcuttur. Tesadüfi etkiler yönteminde ise tesadüfi etkiler sabit terimlere havuzlanmış elemanlarının tesadüfi değişkenleriymiş gibi davranır.

Bu üç yöntemin farklılıklarını modeller çerçevesinde inceleyecek olursak (Hübler,2005; Arısoy, 2005 ; Samsar, 2003; Yaffee, 2003; Greene, 2003; Roy, 2002; Baltagi, 2001; Pazarlıoğlu, 2001; Erkan,1999);

3.1.1.1. Ortak Sabit Modeli

Ortak sabit yönteminde, ortak sabit tahmin edicisi her bir kesit birim için aynı sabiti tahmin ederek α 'nın kesit birimler için aynı olmasına neden olur.

$$y_{ijt} = \alpha + \beta'x_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (3.2.)$$

$$i,j = 1,...,N \text{ ve } t = 1,...,T$$

3.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli

Bazı panel modeller sabit eğimlere fakat gruplara (cross-sectional unit) göre de farklı kesişimlere (intercepts) sahip olurlar. Zamansal bir etkiler (temporal effects) olmamasına rağmen, bu tip modellerde ülkeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Kesişim, grup spesifik ve ülkeden ülkeye farklılıklar varsa bu tür modellere *Sabit Etkiler Modelleri* denir. Modelin genel formülasyonu, birimler arasındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarda yakalanabildiğini varsaymaktadır. Bu amaçla panel verisi modeli kukla değişken yardımıyla tahmin edilmektedir.

$$y_{ijt} = \alpha_{ij} + \beta'x_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (3.3.)$$

$$i,j = 1,...,N \text{ ve } t = 1,...,T$$

Sabit etkiler yönteminde, sabit etkiler tahmin edicisi her bir kesit birim için farklı sabitler tahmin ederek α_{ij} 'nin kesit birimler için farklı olmasına neden olurlar. Buradaki modelimiz, Kukla Değişkenli En Küçük Kareler (Least Squares Dummy Variables-LSDV) yöntemi ile tahmin edilmektedir ve aynı zamanda da bu adla

anılmaktadır. Ancak, ardışık bağımlılık (autocorrelation) içeren modellerin analizinde Tahmini Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Estimated Generalized Least Squares-EGLS) yöntemi daha uygundur. Değişen varyans sorununun giderilmesinde de White test kullanılmaktadır. Sabit etkiler modellerinde gruba bağlı (groupwise) değişen varyans probleminde OLS yöntemi ile tahmin etkin olmayabilir. Aynı şekilde, otokorelasyon varlığında da bu iki tahmin yöntemi kullanılabilir (Yaffe,2003,s.9; Roy,2002,s.190, Eviews5.1 User's Guide,2004,s.832-855).

Ülke Kuklalı LSDV Modeller; Bu modellerde (i-1) kukla değişkenleri, özel ülke belirteçleri olarak kullanılır. Bundan dolayı da LSDV modeli olarak anılırlar. Buna göre;

$$Y_{it} = a_1 + a_2grup_1 + a_3grup_2 + \beta_2X_{2it} + \beta_3X_{3it} + e_{it} \quad (3.4)$$

gibi bir model yazılabilir.

Zaman Kuklalı LSDV Modeller; Diğer bir Sabit Etkiler Modelleri ise sabit eğime sahipken diğer yandan da zaman göre farklı kesişimlere sahiptirler. Bu tür modellerin artıkları (residuals), bir otokorelasyona sahip olabilirler. Bu durumda, değişkenler, ülkeler boyunca homojen olurlar. Yani değişkenler, benzer bölge ya da alanlara odaklanmış olurlar. Örneğin teknolojik değişimler ya da ulusal politikalar, değişkenlerinin analizi esnasında grup spesifik karakteristiklerin zamansal değişimlerinden etkilenmesine sebep olur. Bunun aşılması içinde (t-1) zaman kuklalarıyla zaman etkisi modele katılmış olur. buna göre de;

$$Y_{it} = \delta_1 + \delta_2Yıl1998 + \delta_31999+...+ \delta_{14}2005 + \beta_2X_{2it} + \beta_3X_{3it} + e_{it} \quad (3.5)$$

Hem Ülke Hem Zaman Kuklalı LSDV Modeller; Bir diğer modelde eğitim katsayılarının sabit ve zamanda da olduğu gibi ülkeler üstünde de kesişimler çeşitli olabilir. Bu modellerde hem zaman (t-1) hem de ülke (i-1) kuklaları kullanılır. Bu durumda da model;

$$Y_{it} = a_1 + a_2grup_1 + a_3grup_2 + \delta_1 + \delta_2Yıl1998 + \delta_31999+...+ \delta_{14}2005 + \beta_2X_{2it} + \beta_3X_{3it} + e_{it} \quad (3.6)$$

Ülke Kuklalı ve Değişen Kovaryanslı LSDV Modeller; Bu modellerde, farklı eğim ve kesişimler vardır. Bu tip modellerde eğimler ve kesişimler ülkelere göre farklıdır. Bu durumda sadece ülke kuklaları değil aynı zamanda onların zaman-değişen kovaryanslarıyla birlikte kesişimleri de alınır. Bu durumda;

$$Y_{it} = a_1 + a_2\text{ülke}_1 + a_3\text{ülke}_2 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 Z_{3it} + \beta_4.\text{ülke}_1. X_{2it} + \beta_5.\text{ülke}_2. X_{2it} + \beta_6.\text{ülke}_1. Z_{3it} + \beta_7.\text{ülke}_2. Z_{3it} + e_{it} \quad (3.7)$$

şeklinde yazılır.

3.1.1.3. Tesadüfi Etkiler Modeli

Örneklemdaki bireyler tesadüfi olarak çekilmişlerse ya da birey ana kütesinden temsilci olarak alındıklarında daha kullanışlı olan bir diğer model ele alınmaktadır. Burada, bireyler tesadüfi olarak seçildiklerinde, gözlenen bireysel farklılıklar tesadüfidir. Belirtilen farklılıklara *Tesadüfi Etkiler* denilmektedir. Tesadüfi etkiler örnekleme sürecinin bir sonucudur. Burada,

$$y_{ijt} = \alpha_{ij} + \beta x_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (3.8)$$

$$i, j = 1, \dots, N \quad \text{ve} \quad t = 1, \dots, T$$

Tesadüfî etkiler modelinde $\alpha_{ij} = \alpha + u_{ij}$ şeklinde tanımlanmıştır. α_{ij} , ortak sabit α ile zamandan bağımsız kesit veri tesadüfî değişkeni u_{ij} 'nin toplamından oluşmaktadır. Tesadüfî hata, u_{ij} , tüm zaman boyunca sabittir. Bundan dolayı da $E[u_i^2 | x] = \sigma_i^2$. Ayrıca, α_{ij} ile hata terimi ε_{ijt} arasında korelasyon yoktur.

3.1.2. Panel Veri Seti Yapısı

Panel veri setleri genelde ardıl bloklar ya da yatay veri kesiti şeklinde yerleştirilir. Bizim çalışmamızda kullandığımız panel veri seti ardıl biçimde

sıralanmıştır. Dikey boyutta (zaman serisi) tarih, sektöre sıralaması ve ülkeler dizilirken yatay boyuta ise bağımlı ve bağımsız değişkenlerimiz sıralanmıştır. Bunun gösterimi de Tablo 3.1.'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Panel Veri Seti Gösterimi

Ülkeler	Sektör	Yıllar	M	Y	P
BEL	1	1988	X	X	X
BEL	2	1989	X	X	X
BEL	3	1990	X	X	X
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
BEL	16	2004	X	X	X
NDL	1	1988	X	X	X
NDL	2	1989	X	X	X
NDL	3	1990	X	X	X
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
NDL	16	2004	X	X	X
UK	1	1988	X	X	X
UK	2	1989	X	X	X
UK	3	1990	X	X	X
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
UK	16	2004	X	X	X

Değişken sayılarından farklı olarak, bu veri yapısı değişkenlere iki boyut verir. Birincisi ülke i durumunda, gözlemin yatay kesit birimine sahip olmaktadır, ikincisi, yıl durumunda, t, zamansal referansa sahip olmaktadır. Hata terimi de iki boyuta sahiptir. Birisi, ülke için diğeri de zaman için.

Şayet veri setinde kayıp gözlem yoksa, yani bütün ülkeler için veri seti boyutları aynı ise, bu veri seti *dengeli panel* (balanced panel) olarak adlandırılır. Fakat, şayet kayıp gözlemler varsa, veri seti boyutu tüm gözlemler için aynı değilse bu veri seti de *dengesiz panel* (unbalanced panel) olarak adlandırılır.

3.2. Modellerin Seçimi İçin Literatür Özeti ve Veri Tanımlamaları

Ülke seçim kriterimiz varsayımı altında kullandığımız örneklem, ana kütlenin tamamını kapsamaktadır. Aynı şekilde, uygulamaya konu olan imalat sanayi sektörleri de örneklemden tesadüfi olarak değil, ana kütlenin tamamından oluştuğu için çalışmada tek yönlü sabit etkiler modeli tercih edilmiştir (Neyaptı, Taşkın, ve Üngör, 2003, s.8.;2004 ; Yiğit ve Kutan, 2004, s.12; Baltagi,2001,s.12; Grene, 2003, s.293). Bütün bu ön bilgilerden dolayı uygulamamızdaki ithalat ve ihracat gelir-esneklik ve akım modelleri sabit etkiler modeli çerçevesinde analize tabi tutulacaktır.

3.2.1. İthalat ve İhracat Modelleri Seçimi

Bu başlık altında iktisat yazınında kullanılan dış ticaret modelleri geniş bir literatür taramasıyla tablolştırılmıştır. Daha sonra analizde kullanılan modeller, modellerde kullanılan değişkenler ve veri setleri açıklanmıştır. Bu sistematik yöntem sayesinde model, değişken ve veri setleri seçiminde literatüre katkı açısından farklılık yakalanmaya çalışılmıştır.

3.2.1.1. Modeller İçin Literatür Desteği

İktisat yazınında kullanılan dış ticaret modelleri ve değişken yapılarının özelliklerinin tespiti amacıyla bir literatür taraması yapılması uygun görülmüştür. Böylece, dış ticaret literatüründe kullanılan modellerin birbirleriyle karşılaştırmaları yapılmış ve farkları ortaya konulmuştur. Bu bilgiler Tablo.3.2 ve 3.3’de sunulmuştur.

Tablo 3.2. İthalat ve İhracat Modelleri Seçimi İçin Literatür Özeti

Yazar(lar)	Model(ler)	Değişken Hesaplamaları
Yücel vd. (2004)	$LXQ = \alpha_0 + \alpha_1 LY + \alpha_2 LULC + \alpha_3 LPX + \alpha_4 \Sigma_{123} D + \alpha_4 DT + \mu$ $LMQ = \beta_0 + \beta_1 LY + \beta_2 LRER + \beta_3 \Sigma_{123} D + \beta_4 DU + \beta_5 DT + \mu$	LXQ; ihracat LMQ; İthalat LY; Reel GSYİH LRER; Reel Döviz Kuru LPX; İhracat Fiyatı LULC; Birim İşgücü Maliyeti D; Kukla Değişkenler
Vergil (2002)	$\ln X = \lambda_0 + \lambda_1 \ln Y^f + \lambda_2 \ln P + \lambda_3 \ln V + \mu$	X; Reel İhracat Y ^f ; reel GSYİH P; Reel Döviz Kuru V; Döviz Kuru Oynaklığı
Coşar (2002)	$\log E = \alpha + \beta_1 \log I + \beta_2 \log R + \nu$	E; Türkiye'nin İhracatı I; Ülke i, GSYİH hacim endeksi R; Ülke i, reel döviz kuru
Kotan ve Saygılı (1999)	$\ln Mt = b_0 + b_1 \ln Y_t + b_2 \ln EX_t + b_3 \ln CPI_t + b_4 n Rest$	M; Toplam Nominal İthalat Miktarı Y; GSYİH X; Toplam Nominal İhracat Miktarı dlnEX; Nominal Amortisman (değer kaybı) dlnCPI; Enflasyon Oranı RES; Toplam Ulusal Rezervler
Şahinbeyoğlu ve Ulaşan (1999)	$rx_{s,t} = \alpha + \beta_1 d_1 + \beta_2 d_2 + \beta_3 d_3 + \psi t + \delta reer_t + \gamma ryd_t + \varepsilon_t$ $rx_{d,t} = \alpha + \beta_1 d_1 + \beta_2 d_2 + \beta_3 d_3 + \psi t + \delta reer_t + \gamma ryf_t + \eta_t$	rx _s ; Reel İhracat Arzı ryd; Reel Yurtiçi Gelir reer; Reel Efektif Kur rx _d ; Reel İhracat Talebi d ₁₂₃ ; Kukla Değişkenler
Mody ve Yılmaz (1997)	$\Delta \log E_d = \gamma + \alpha_0 \Delta \log (P_x/P_w) + \dots + \beta \Delta \log Y_w$	E _d ; İhracat Talebi P _x ; İhraç Fiyat Endeksi P _w ; Dünya Fiyat Endeksi Y _w ; Dünya geliriyle ilişkilendirilmiş GSYİH
Thomakos ve Ulubaşoğlu (2002)	$q^m = \beta_0 + \beta_1 p^m + \beta_2 p^d + \beta_3 e + \beta_4 \Sigma d_{1234} + u$	Q; İthalat Miktarı P ^m ; İthalat fiyatı P ^d ; Yurtiçi Fiyat (ihr.değerlerinin İhr. miktarına Oranlanması) E; Harcamalar D; Kukla Değişkenler
İslam ve Hassan (2004)	$\ln MR = a + b \ln y + c \ln P + d \ln Z + \ln u$	MR; Reel Toplam İthalat Miktarı y; Reel GSYİH Z; Döviz Kurunun GSYİH'ya Oranı P; Dış Fiyatların İç Fiyatlara Oranı (TÜFE)
Dutta ve Ahmed (2004)	$LRIMPORT = a_0 + a_1 LRIMPRICE + a_2 LRGDP + a_3 D + u$	RIMPORT; Reel İthalat Miktarı, RIMPRICE; İthalat Fiyatları (TÜFE ile deflete edilmiş) RGDP; GSYİH D; Kukla Değişken
Cantavella vd. (2004)	$X^h = a_0 + a_1 PR_{1,t} + \dots + a_p PR_{p,t} + a_{p+1} Y_{1,t} + \dots + a_{p+q} Y_{q,t} + \mu$	X; AB ihraç talebi NAFTA ve MERCOSUR'dan PR; Nispi Fiyatlar (İhracat Birim değer Endks/TEFE) Y; GSYİH
Ghani (2004)	$\ln EX = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y + \alpha_2 \ln RXP + \mu$ $\ln IM = \beta_0 + \beta_1 \ln Y + \beta_2 \ln RMP + \mu$	IM; Reel İthalat EX; Reel İhracat Y.; Yabancı GSYİH Y; Reel GSYİH RXP; İhr.Bir.Değeri /

		ağırlıklandırılmış İhr.Bir. RMP; İthalat birim değeri/GSYİH deflatörü
Ho (2004)	$IM = \beta_0 + \beta_1 RMP + u$ $IM = \alpha_0 + \alpha_1 RMP + \alpha_2 FCE + \alpha_3 GFCF + \alpha_4 EX + u_2$	IM; Reel İthalat RMP; İthalat Fiyatı/GSYİHdeflatör FCE; Nihai Tüketim Malı Harcama GFCF; Reel Brüt Sabit Sermaye Bir. EX; Reel İhracat
Konno ve Fukushige (2003)	$IM = f(GDP, PX, PD, PM, ER)$	IM; İthalat Miktarı GDP; Reel GSYİH PX; İhracat Fiyatları PD; Üretici Fiyat Endeksi PM; İthalat Fiyatları ER; Nominal Kur
Cheong (2003); Alias ve Cheong (2000)	$LnM = b_0 + b_1 LnFCE + b_2 LnEIG$ $+ b_3 LnEX + b_4 LnRP + u$	M; İthalat Hacmi FCE; Nihai Tüketim Harcamaları EIG; Yatırım Malları Harcaması EX; İhracat R; İthalat Fiyatı/GSYİHdeflatör
Cerra ve Saxena (2002)	$X^S = \alpha + \beta_1 P + \beta_2 E + \beta_3 P^{dom} + \beta_4 C + \beta_5 Y^{dom} + \mu$	X^S ; İhracat Hacmi P; İhracat Fiyatı E; Nominal döviz kuru P^{dom} ; TÜFE C; Yurt Krediler Y^{dom} ; Sanayi Üretimi
Osman ve Evans (2002)	$lnX_{it}^d = \alpha_0 + \alpha_1 ln(PX_{it} / PW_{it}) + \alpha_2 lnYW_t$	X_{it}^d ; İhracat Miktarı PX_{it} ; Ticari Malın Birim Fiyatı PW_{it} ; İthalatçı ülkeler Dünya Fiyat Endeksi YW_t ; İthalatçı Ülkelerin Geliri (reel GSYİH)
Erman ve Shilpi (2001)	$M = \beta_0 + \beta_1 Z + \beta_2 P + \beta_3 F + \beta_4 f + \beta_5 lnP_{ij} + \beta_6 H + \beta_7 D1$	P; İthalat Fiyatı/TÜFE F; Yabancı Döviz Rezervi /TÜFE f; Döviz elde edilebilirliği /İthalat Fiyatı Z; Reel Harcama (GDP+M-EX) H; TEFE ile deflete edilmiş (GDP- EX) D; Kukla Değişken
Aristotelous (2001)	$lnX_{ij} = \beta_0 + \beta_1 lnY_i + \beta_2 lnY_j + \beta_3 lny_i + \beta_4 lny_j + \beta_5 lnP_{ij}$ $+ \beta_6 V_{ij} + \beta_7 D1 + \beta_8 D2 + \beta_9 W + \varepsilon$	X; reel İhracat Y; reel Gelirler (GSYİH) y; reel Kişibaşı Gelirler P; Göreli Fiyatlar (Dövizle ilişkilendirilmiş fiyatların ihraç fiyatlarına oranı) V; Döviz Kuru Oynaklığı D ve W; Kukla Değişkenler
Mah (2000)	$lnM(t) = a_0 + a_1 lnRP(t) + a_2 lnY(t) + u(t)$	M; İthalat Miktarı RP; PM/PD, PD; Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Y; Reel GSYİH
Sinha ve Sinha (2000); Sihna,(1997)	$lnM = a_1 + a_2 lnPM + a_3 lnPD + a_4 lnY + a_5 M_{t-1} + u$	M; reel İthalat PD; TEFE PM; İthalat Fiyat Endeksi
Sharma (2000)	$X_d = f(REER, P_x/P_w, WY, LX_d)$	X_d ; Toplam İhracat Hacim Endeksi REER; Reel Efektif Kur P_x ; Konu ülkenin ihrac fiyatı P_w ; Dünya ihrac fiyatı WY; Dünya Geliri (dünya GSYİH)

	$X_s = f(P_x/P, DD, FDI, INF, LX_s)$	LX _d ; logaritmik İhrac talebi geçikmesi P; TEFE DD; Brüt Mali Açığın GSYİH yüzdesi FDI; Net Doğrudan Sermaye Girişi
Hong (1999)	$M = f(Y, P_m, P)$ or $M = f(Y, P_m/P)$	M; Reel İthalat Y; Nominal Gelir P _m ; İthalat Fiyat Endeksi P; Yurtiçi Fiyatlar
Tongzon ve Chen (1999)	$X = f(P_x, P_d, Q_j, FDI)$ $M = f(P_m, P_d, Q_d, FDI)$ $P_x = f(P_d, Q_d, ER)$ $P_m = f(P_d, Q_j, ER)$	X ; İhracat değeri M; İthalat değeri P _x ; İhracat Fiyat Endeksi P _m ; İthalat Fiyat Endeksi P _d ; Yurtiçi TEFE P _d ; TEFE yada ÜFE Q _j ; Sanayi Üretim Endeksi Q _d ; Sanayi yada İmalat Üretim Endeksi FDI; Doğrudan Yabancı Sermaye ER; Döviz kuru
Montenegro ve Senhadji (1999)	$\log(x) = \gamma_0 + \gamma_1 \log(x_{t-1}) + \gamma_2 \log(p) + \gamma_3 (\text{gdp}_x) +$	X; reel ihracat P; Reel Döviz Kuru GDP _X ; reel GSYİH-Reel X
Arize (1998;2002)	$\log QM = \tau_0 + \tau_1 \log Y + \tau_2 \log P + \tau_3 R + \varepsilon$	QM; reel ithalat Y; GSYİH $P = \ln PM - \ln Pd$ Pd; TÜFE R; Reel Döviz Kuru
Bahmani-Oskooee ve Niroomand, (1998)	$\log M = a + b \log(PM/PD) + c \log Y + e$ $\log X = a + b \log(PX/PXW) + c \log YW + e$	M; İthalat Hacmi X; İhracat Hacmi PX; İhracat Fiyatı PM; İthalat Fiyatı PD; Yurtiçi Fiyat TÜFE PXW; Dünya Fiyat Düzeyi YW; Dünya Geliri (Sanayi Üretim Endeksi) Y; Yurtiçi Gelir (GSYİH)
Bahmani-Oskooee (1998)	$\log M = \beta_0 + \beta_1 \log(PM/PD) + \beta_2 \log NEX + \beta_3 \log Y$ $\log X = \alpha_0 + \alpha_1 \log(PX/PXW) + \alpha_2 \log EX + \alpha_3 \log YW$	M; İthalat Hacmi X; İhracat Hacmi PM; İthalat Fiyatı PD; Yurtiçi Fiyat TÜFE PX; İhracat Fiyatı PXW; Dünya İhracat Fiyatı NEX; Nominal Efektif Kur Y; Yurtiçi Gelir (Reel GSMH) YW; Dünya Geliri
Gafar (1988)	$M = f(Y, P_m/P_d)$ $\ln M = a_0 + a_1 \ln Y + a_2 \ln P + \varepsilon$	M; ithalat Miktarı Pd; TÜFE P _m ; İthalat Fiyatı Y; gelir
Senhadji (1998)	$M = a_0 + a_1 \text{GDPX} + a_2 P + a_3 M_{t-1} + \varepsilon$	M; Reel İthalat GDP _X ; (GSYİH-İhracat) P; ithalat deflatör/GSYİH deflatör
Bahmani-Oskooee (1986)	$\ln M = a_0 + a_1 \ln Y + a_2 \ln(PM/PD) + a_3 \ln ER + u$ $\ln X = b_0 + b_1 \ln YW + b_2 \ln(PX/PD) + b_3 ER + z$	X; İhracat Miktarı M; İthalat Miktarı Y; Reel GSMH YW; Ağırlıklı GSMH PD; Yurtiçi Fiyatlar PM; İthalat Fiyatları

		PX; İhracat Fiyatları ER; İhracat Ağırlıklı Efektif Kur
Warner ve Kreinin (1983)	$\ln M = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y + \alpha_2 \ln(PM/PD)$ $\ln M = \beta_0 + \beta_1 \ln Y + \beta_2 \ln PD + \beta_3 \ln PM$ $\ln M = \lambda_0 + \lambda_1 \ln Y + \lambda_2 \ln PD + \lambda_3 \ln PM_{FC} + \lambda_4 \ln E$ $\ln X_i = \delta_0 + \delta_1 \ln YW + \delta_2 \ln PX_{LC} + \delta_3 \ln E + \delta_4 \ln EP + \delta_5 \ln P_{FC}$	M; İthalat miktarı X; İhracat Miktarı Y; Kişibaşı GSMH YW; Ağırlıklı GSMH PD; Yurtiçi Fiyatlar (TEFE) PM/PD; Göreli Fiyatlar PM _{FC} ; İthalat Fiyatları PX _{LC} ; İhracat Fiyatları P _{FC} ; Ortalama İhracat Fiyatı(ağırlıklı) E; Efektif Döviz Kuru
Viaene (1982)	$M_{ij} = \beta_1 AV_{it} + \beta_2 CU_{it} + \beta_3 P_{jt} + \alpha \Sigma M_{ih} + \mu$ $M_{ji} = \beta_1 AV_j + \beta_2 CU_j + \beta_3 P_{it} + \alpha \Sigma M_{jh} + \mu$	M _{ij} ; J bölgesinden i ülkesine olan İthalat AV _{it} ; reel Brüt Katma Değer CU _{it} ; Kapasite Kullanım Oranı P _{jt} ; J'nin ihrac fiyatı/i'nin TEFE M _{ih} ; i'nin dünyanın kalanından ithalatı
Khan (1974)	$\log Md = a_0 + a_1 \log(PM/PD) + a_2 \log Y + u$ $\log Xd = b_0 + b_1 \log(PX/PW) + b_2 \log W + v$	M; İthalat Miktarı X; İhracat Miktarı PM; İthalatın Birim Değeri PD; Yurtiçi Fiyat Seviyesi (TEFE) PW; Dünya Fiyat Düzeyi Y; Reel GSMH W; Reel Dünya Geliri(OECD-reel GSMH)

Tablo 3.3’de dış ticaret modellerinde yoğun olarak kullanılan değişkenler listelenmiştir. Bu işlem çalışmada uygulanacak olan model değişkenlerinin belirlenmesinde yararlı olduğu düşünülmüştür.

Tablo 3.3. İthalat ve İhracat Modelleri İçin Değişkenler Tablosu

Bağımlı Değişkenler	Literatürde Kullananlar
X (miktar)	Khan (1974); Warner ve Kreinin (1983); İslam ve Hassan (2004); Kotan ve Saygılı (1999)
M (miktar)	Khan (1974); Warner ve Kreinin (1983); İslam ve Hassan (2004); Kotan ve Saygılı (1999); Thomakos ve Ulubaşoğlu (2002); Mah (2000);
Aktivite Değişkenleri	Literatürde Kullananlar
GSYİH	Cantavella vd. (2004); Coşar (2002); Sharma (2000); Mody ve Yılmaz (1997); Bahmani-Oskooee (1998); Vergil (2002); Ghani (2004); Osman ve Evans (2002); Aristotelous (2001); Sinha ve Sinha (2000); Sihna (1997); Arize (1998); Gafar (1988); Bahmani-Oskooee ve Niroomand, (1998); Dutta ve Ahmed

	(2004); Konno ve Fukushima (2003); Yücel vd. (2004); Islam ve Hassan (2004); Kotan ve Saygılı (1999); Thomakos ve Ulubaşoğlu (2002); Mah (2000);
CU	Viaene (1982)
VA	Viaene (1982)
Göreceli Fiyat Göstergeleri	Literatürde Kullananlar
CPI (TÜFE)	Khan (1974); Warner ve Kreinin (1983); Cerra,ve Saxena (2002); Viaene (1982); Bahmani-Oskooee (1998); Bahmani-Oskooee ve Niroomand, (1998); Bahmani-Oskooee (1986); Vergil (2002); Erman ve Shilpi (2001); Arize (1998); Gafar (1988); Yücel vd. (2004); Islam ve Hassan (2004); Kotan ve Saygılı (1999)
WPI (TEFE)	Coşar (2002); Tongzon ve Chen (1999); Cantavella vd. (2004); Sharma (2000); Sinha ve Sinha (2000); Sihna (1997); Dutta ve Ahmed (2004)
PPI (ÜFE)	Tongzon ve Chen (1999); Konno ve Fukushima (2003); Mah (2000);
RER	Şahinbeyoğlu ve Ulaşan (1999); Montenegro ve Senhadji (1999); Arize (1998); Yücel vd. (2004)

3.2.1.2. Kullanılan Model, Değişkenler ve Veri Setinin Tanımlanması

İthalat talep fonksiyonlarının özellikleri hane halkı teorisi ve fayda fonksiyonu optimizasyonundan çıkarılan talep fonksiyonu özellikleriyle aynıdır. Talep teorisinde bizim döviz kuru esnekliklerimiz negatif, gelir esnekliğimiz pozitif işaretlidir. Çok ülkeli dünyada ithalatlar için talep teorik olarak n-1 göreceli döviz kurularının hepsine bağlıdır.

Uygulama için Viaene (1982), Tongzon ve Chen (1999), Coşar (2002), Neyaptı, Taşkın ve Üngör (2003 ve 2004) ve Aydın ve diğerleri (2004)'nin çalışmalarındaki modeller baz alınarak İhracat ve İthalat pay modelleri iki grup olarak incelenecektir. I.Grup modellerde Türkiye'nin seçilmiş AB ülkeleriyle olan toplam ithalatı ve ihracatı

konu edilirken II.Grup modellerde ise İmalat sanayi 10 sektörüne ait ithalatı ve ihracatı konu edilecektir.

I. Grup modellerde toplam ithalat ve ihracat döviz kuru ve gelir esneklikleri tahmin edilecektir. Bu tahminler yapılırken iki yaklaşım uygulanacaktır. Birincisinde toplam ithalat ve ihracat, döviz kuru ve gelir esneklikleri için ayrışsımsız model (İhracat için Mod.1.1.1 ve ithalat için Mod.1.2.1), ikincisinde de 12 AB ülkesi ayrışmaları yapılarak (ihracat için Mod.1.1.2 ve ithalat için Mod.1.2.2) döviz kuru ve gelir esneklikleri tahmin edilecektir. Buna göre ihracat modelini aşağıdaki formlarda yazabiliriz;

$$\text{Mod.1.1.1: } \text{TEX}_{jt} = \alpha_{01} + \alpha_1 \ln \text{GDP}_{jt} + \alpha_{11} \ln \text{RER}_{jt} + \alpha_{21} D_{cu} + \alpha_{31} D_{1994} + \alpha_{41} (D_{cu} \cdot \ln \text{GDP})_{jt} \\ + \alpha_{51} (D_{cu} \cdot \ln \text{RER})_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.1.1.2.: } \text{TEX}_{jt} = \alpha_{02} + \alpha_{12} (Z_j \cdot \ln \text{GDP})_{jt} + \alpha_{22} (Z_j \cdot \ln \text{RER})_{jt} + \alpha_{32} (Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \alpha_{42} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln \text{GDP})_{jt} \\ + \alpha_{52} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln \text{RER})_{jt} + u_t$$

burada,

TEX_{jt} , Türkiye'nin j'inci AB ülkesine t döneminde yaptığı toplam ihracatın 11 AB ülkesine yaptığı toplam ihracat içindeki payını, (t=1988,1989,...,2002)

j, seçilmiş AB ülkeleri (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, Hollanda, BELUKS, İspanya, Yunanistan, Danimarka, Portekiz, İrlanda), (j=1,2,...,11)

GDP_{jt} , j'inci AB ülkesinin reel GSYİH'sı,

RER, Reel Döviz Kuru ($\text{RER} = \frac{E_i * P_f}{P_d}$, burada E_i , nominal döviz kuru; P_d ,

yurtiçi malların fiyatını; P_f , yurt dışı üretici fiyat endeksini göstermektedir.),

D_{cu} , gümrük birliği kukla değişkeni (1996'ya kadar sıfır sonrasında bir),

$(D_{cu} \cdot \ln \text{GDP})$ ve $(D_{cu} \cdot \ln \text{RER})$ ise sırasıyla gümrük birliği kuklası ile GDP'nin ve reel döviz kurunun etkileşimini göstermektedir. Yani, davranışsal farklılıkların olup olmadığını vermektedir.

D_{1994} , Türkiye'de 1994 yılındaki döviz krizini gösteren kukla değişken

Z_j , j'inci AB ülkesini temsil eden ülke kukla değişkenini göstermektedir. Ülkeler için kullanılan kukla değişkenler tüm değişkenlerle etkileşim halinde kullanılarak ülkelerarası farklılıkları göstermektedir.

İthalat modelleri de aşağıdaki formlarda gösterilebilir;

$$\text{Mod.1.2.1.: } TIM_{jt} = \gamma_{01} + \gamma_{11} \ln GDPT_{jt} + \gamma_{21} \ln RER_{jt} + \gamma_{31} D_{cu} + \gamma_{41} D_{1994} + \gamma_{51} (D_{cu} \cdot \ln GDPT)_{jt} \\ + \gamma_{61} (D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} + e_t$$

$$\text{Mod.1.2.2.: } TIM_{jt} = \gamma_{02} + \gamma_{12} (Z_j \cdot \ln GDPT)_{jt} + \gamma_{22} (Z_j \cdot \ln RER)_{jt} + \gamma_{32} (Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \gamma_{42} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln GDPT)_{jt} \\ + \gamma_{52} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} + u_t$$

TIM_{jt} , Türkiye'nin j'nci AB ülkesinden t döneminde yaptığı toplam ithalatın 11 AB ülkesine yaptığı toplam ithalat içindeki payını, GDPT, Türkiye'nin reel GSYİH'sını göstermektedir.

II. Grup modeller ise Türkiye'nin seçilmiş AB ülkeleriyle olan imalat sanayi sektörel ihracat ve ithalatını göstermektedir. Burada, tahminler yapılırken üç yaklaşım uygulanacaktır. Birincisinde sektörel ithalat ve ihracat döviz kuru ve gelir esneklikleri için ayrışsımsız model (İhracat için Mod.2.1.1 ve ithalat için Mod.2.2.1), ikincisinde sektör etkileriyle genişletilmiş modeller (ihracat için Mod.2.1.2 ve ithalat için Mod.2.2.2), üçüncüsünde de ülke etkileriyle genişletilmiş modeller (ihracat için Mod.2.1.3 ve ithalat için Mod.2.2.3) kanalıyla döviz kuru ve gelir esneklikleri tahmin edilecektir. Ülkeler ve sektörler için kullanılan kukla değişkenler tüm değişkenlerle etkileşim halinde kullanılarak ülkeler ve sektörler arası farklılıklar incelenmiştir. Buna göre sektörel ihracat modelini aşağıdaki formlarda yazabiliriz;

$$\text{Mod.2.1.1: } EX_{jt} = \beta_{01} + \beta_{11} \ln VA_{jt} + \beta_{21} \ln CU_{jt} + \beta_{31} \ln RER_{jt} + \beta_{41} \ln ROW_{ht} + \beta_{51} (D_{cu})_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.2.1.2: } EX_{jt} = \beta_{02} S_i + \beta_{12} (S_i \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{22} (S_i \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{32} (S_i \cdot \ln RER)_{jt} + \beta_{42} (S_i \cdot \ln ROW)_{jht} \\ + \beta_{52} (S_i \cdot D_{cu})_{jt} + \beta_{62} (S_i \cdot D_{cu} \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{72} (S_i \cdot D_{cu} \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{82} (S_i \cdot D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \beta_{92} (S_i \cdot D_{cu} \cdot \ln ROW)_{ht} + u_t$$

$$\text{Mod.2.1.3: } EX_{jt} = \beta_{03} Z_j + \beta_{13} (Z_j \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{23} (Z_j \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{33} (Z_j \cdot \ln RER)_{jt} + \beta_{43} (Z_j \cdot \ln ROW)_{jht} \\ + \beta_{53} (Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \beta_{63} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{73} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{83} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \beta_{93} (Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln ROW)_{ht} + u_t$$

burada,

EX_{jt} , Türkiye'nin j'inci AB ülkesine t döneminde yaptığı sektörel ihracatın 11 AB ülkesine yaptığı toplam sektörel ihracat içindeki payı.

VA , j'inci AB ülkesine ait imalat sanayi sektörel katma değerleri.

CU , j'inci AB ülkesine ait imalat sanayi sektörel kapasite kullanım oranları

ROW , Türkiye'nin 11 AB ülkesi dışında dünyanın kalanına yaptığı sektörel ihracatı göstermektedir.

h , seçilen 11 AB ülkesi dışında dünyanın geri kalanını

S_i , i'inci sektöre ait sektörel kukla değişkenini göstermektedir. sektörler için kullanılan kukla değişkenler tüm değişkenlerle etkileşim halinde kullanılarak sektörlerarası farklılıkları göstermektedir.

Sektörel ithalat modelleri de aşağıdaki formlarda gösterilebilir;

$$\text{Mod.2.2.1: } IM_{jt} = \lambda_{01} + \lambda_{11} \ln VAT_{jt} + \lambda_{21} \ln CUT_{jt} + \lambda_{31} \ln RER_{jt} + \lambda_{41} \ln ROWT_{ht} + \lambda_{51} (D_{cu})_{jt} + e_t$$

$$\begin{aligned} \text{Mod.2.2.2: } IM_{jt} = & \lambda_{02} S_i + \lambda_{12} (S_i \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{22} (S_i \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{32} (S_i \cdot \ln RER)_{jt} + \lambda_{42} (S_i \cdot \ln ROWT)_{ht} \\ & + \lambda_{52} (S_i \cdot D_{cu})_{jt} + \lambda_{62} (S_i D_{cu} \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{72} (S_i CUD \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{82} (S_i D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ & + \lambda_{92} (S_i D_{cu} \cdot \ln ROWT)_{ht} + e_t \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Mod.2.2.3: } IM_{jt} = & \lambda_{03} Z_j + \lambda_{13} (Z_j \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{23} (Z_j \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{33} (Z_j \cdot \ln RER)_{jt} + \lambda_{43} (Z_j \cdot \ln ROWT)_{ht} \\ & + \lambda_{53} (Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \lambda_{63} (Z_j D_{cu} \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{73} (Z_j D_{cu} \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{83} (Z_j D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ & + \lambda_{93} (Z_j D_{cu} \cdot \ln ROWT)_{ht} + e_t \end{aligned}$$

burada

IM_{it} , Türkiye'nin j'inci AB ülkesinden t döneminde yaptığı sektörel ithalatın 11 AB ülkesinden yaptığı toplam sektörel ithalat içindeki payı

$GDPT$, Türkiye'nin reel GSYİH

VAT , Türkiye'ye ait imalat sanayi sektörel katma değerleri.

CUT , Türkiye'ye ait imalat sanayi sektörel kapasite kullanım oranları

$ROWT$, Türkiye'nin 11 AB ülkesi dışında dünyanın kalandan yaptığı sektörel ithalatı göstermektedir.

Uygulama kısmında dikkate alınan AB ülkelerinin seçimindeki temel kriterimiz, Türkiye'nin ile AB arasındaki GB anlaşmasının imza edildiği tarihten önce (1995 yılı öncesi) birliğe dahil olan ülkeler kısıtına dayanmaktadır. Bu kısıt altında 1957-1986

yılları arasında birliğe dahil olan ülkeler olarak, Almanya, Belüks -Belçika ve Lüksembourg-, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, , Portekiz ve Yunanistan uygulamamızda dikkate alınmıştır⁶. Ancak, Belçika ve Lüksembourg, BELUKS olarak bilinen bir ekonomik ortaklık içindedirler. Dolayısıyla da uygulamada ortak kararlar almak zorundadırlar (Fisunoğlu ve Yeşilada,1988,s.97). Bundan dolayı çalışmamızda bu iki ülkeye ait veri seti BELUKS olarak tek kalemde alınmıştır.

İki gruba ayrılan modellerde kullanılan değişkenlerden CU, TEX, TIM, EX, IM hariç olmak üzere GDP, VA ve ROW değişkenleri IFS'den elde edilen ortalama döviz kurlarından ABD dolarına dönüştürülerek incelenmiştir. Kur dönüştürülmesine yönelik bilgi EK.3.1.'de verilmiştir. RER'in hesaplanmasında yurt içi ve yurt dışı fiyatlar olarak üretici fiyat endeksleri kullanılmıştır. İthalat modellerinde kullanılan RER karşı ülkeler açısından, ihracat modelinde de Türkiye açısından ayrı ayrı hesaplanmıştır.

II. Grup modellerde, dış ticarete konu olarak imalat sanayi sektörü, analiz için seçilmiştir. Bu sektörün seçim nedeni, GB anlaşma koşullarını iyi bir şekilde içermesidir. Türkiye ve seçilmiş AB ülkelerinin 1988-2002 dönemi imalat sanayi alt dallarının ithalat ve ihracatına ait verileri kullanılmıştır. İhracat ve ithalat miktarları modellerde EX ve IM ile gösterilmiştir. İmalat sanayi alt dal ayrımı için ISIC.Rev.3 sınıflaması kullanılmıştır. Bu sınıflamayla ilgili detaylı tablo EK.3.2.'de verilmiştir.

Verilerin derlenmesinde farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Buna göre, analize konu olan ülkelerin iki taraflı sektörel ithalat ve ihracat verileri, genel ithalat ve ihracat verileri, imalat sanayi fiyat endeksleri ile ilgili AB ülkelerinin katma değer verileri, SourceOECD Statistics veri sayfasından, Türkiye'nin katma değer ve kapasite kullanım oranı ve dış ticaret fiyat endeks verileri TÜİK'den, tüm ülkelere ait GSYİH ve ortalama döviz kuru serileri, IFS veri sayfasından, ilgili AB ülkelerinin kapasite kullanım oranları ve Yunanistan hariç diğer AB ülkelerinin dış ticaret fiyat endeksleri EUROSTAT veri sayfasından derlenmiştir. Yunanistan'ın ithalat ve ihracat fiyat endeksi Yunanistan İstatistik Kurumundan istenerek derlenmiştir.

⁶ Bknz. Tablo.1.10

3.3. Panel Veri Analizi Uygulamaları

Ülke seçim kriterimiz varsayımı altında kullandığımız örneklem, ana kütlelin tamamını kapsamaktadır. Aynı şekilde, uygulamaya konu olan imalat sanayi sektörleri de örneklemden tesadüfi olarak değil, ana kütlelin tamamından oluştuğu için çalışmada sabit etkiler modeli tercih edilmiştir (Neyaptı, Taşkın ve Üngör, 2003,s.8.;2004,s.67; Yiğit ve Kutan,2004,s.12;Baltagi,2001, s.12). Ayrıca, sabit etkiler modelinin bir diğer seçim nedeni de, Türkiye ile ticaret yapan ilgili AB ülkelerinin yapısal farklılıkların göstermesini dikkate almasını sağlamasıdır (Neyaptı, Taşkın ve Üngör,2004,s.67). Bütün bu önbilgilerden dolayı uygulamamızdaki İthalat ve İhracat gelir-esneklik ve akım modelleri sabit etkiler modeli çerçevesinde analize tabi tutulacaktır. Böylece, her ülkenin ve sektörün ilgili modeller çerçevesinde dış ticaretimize olan sabit etkileri ayrıştırılmış olacaktır. Modellerin analizinde Evies5.1 paket programı kullanılmıştır.

Çoklu doğrusal bağlantı, açıklayıcı değişkenlerin tümünün bir arada kullanılmasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Çoklu doğrusal bağlantı derecesinin yüksek olması durumu, genel olarak trend içeren zaman serilerinde görülmektedir. Yatay kesit verilerde ise bu soruna nadiren rastlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, hem zaman hem de yatay kesit verilerinin bir araya getirilmesiyle oluşan panel veri yönteminde zaman serilerinden kaynaklanan çoklu bağlantı sorunu ortadan kalkabilmektedir (Kakilli, 2004, s98).

Kesit verilerinin kullanıldığı modellerde değişen varyans sorunu (heteroscedasticity) ile karşılaşılabilir (Greene, 2003, s.215; Akkaya ve Pazarlıoğlu, 1998, s.402). Değişen varyans diğer yönlerden iyi kurgulanmış bir modelden vazgeçmek için asla bir neden olmayan (Mankiw, 1990, s.1648) ancak gözardı edilmemesi gereken bir durumdur (Gujarati, 1999, s.355). Bu nedenle değişen varyans probleminin olması durumunda düzeltilmesi gerekmektedir. Bunun için varyansın bilinirliğine göre bazı yollara başvurulabilir (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 1998, s.423-6; Gujarati, 1999, s.381-3) . Eğer varyans biliniyorsa, modelin OLS yerine EGLS ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, analize konu olan modelin logaritmik formda ele alınması durumunda değişen varyans azaltılmış olur. Başvurulan yollardan birisi de

White Tahmin Edicisi ile düzeltme tekniğidir (Greene, 2003, s.220; Gujarati, 1999, s.382; Kakilli, 2004, s.99, Eviews 5.1 User's Guide, 2004, s.832-855). Uygulamalarda, modeller, değişen varyans problemine karşı logaritmik formlarda düzenlenmiş ve White Tahmin Edicisiyle düzeltilmiştir.

Panel veri setinin yapısından dolayı hem zaman boyutunun hem de yatay kesit boyutunun varlığından dolayı Ardışık Bağımlılık (Autocorrelation) problemi görülebilir. Ardışık bağımlılık zaman içinde ya da kesit içinde sıralanan gözlem dizilerinin birimleri arasındaki ilişkidir. Klasik regresyon modelinde bu ilişkinin hata terimleri arasında olmadığını varsayar (Gujarati, 1999, s.401-2). Ardışık bağımlılık probleminin ortadan kaldırılmasında kullanılan yöntemlerden birisi Cochrane-Orcutt yöntemidir. Bu yöntemle, hata teriminin gecikmeli değerinin katsayısını tahmin edilmekte, elde edilen katsayının özgün denklemde yerine konularak modelin tekrar tahmin edilmesi sağlanarak ardışık bağımlılık sorunu aşılmaktadır. (Gujarati, 1999, s.431; Akkaya ve Pazarlıoğlu, 1998, s.471). Ayrıca, modelin OLS yerine EGLS ile tahmin edilmesi de bu sorunu ortadan kaldırmaktadır (O'Brien, 1998, s.143; Roy, 2002, s.190; Yaffe, 2003, s.9; Eviews 5.1 User's Guide, 2004, s.832-855). Bu çalışmada da modeller, ardışık bağımlılık problemine karşı EGLS ile tahmin edilmiştir.

3.3.1. Modellerin Analizleri

3.3.1.1. Gelir ve Döviz Kuru Esnekliği Modellerinin Analizi

Gelir ve döviz kuru esnekliklerinin ölçümü için I. Grup modeller kullanılmıştır. Bu modellerin analizinde sabit etkiler modelleri kullanılmıştır. İlgili analiz sonuçları Tablo 3.4 ve 3.5'da rapor edilmiştir.

Tablo 3.4. I.Grup Modeller İçin Sabit Etkiler Modelleri Sonuçları

$$\text{Mod.1.1.1: } \text{TEX}_{jt} = \alpha_{01} + \alpha_1 \ln \text{GDP}_{jt} + \alpha_{11} \ln \text{RER}_{jt} + \alpha_{21} D_{cu} + \alpha_{31} D_{1994} + \alpha_{41} (D_{cu} \cdot \ln \text{GDP})_{jt} \\ + \alpha_{51} (D_{cu} \cdot \ln \text{RER})_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.1.2.1: } \text{TIM}_{jt} = \gamma_{01} + \gamma_{11} \ln \text{GDPT}_{jt} + \gamma_{21} \ln \text{RER}_{jt} + \gamma_{31} D_{cu} + \gamma_{41} D_{1994} + \gamma_{51} (D_{cu} \cdot \ln \text{GDPT})_{jt} \\ + \gamma_{61} (D_{cu} \cdot \ln \text{RER})_{jt} + e_t$$

Model Değişken	Mod.1.1.1.			Mod.1.2.1.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
C	-0.1309	-15994	0.1119	0.0227	0.5675	0.5712
GDP	0.0074	2.5433	0.0120	0.0027	1.7007	0.0911
RER	-0,0034	-34420	0.0008	-0.0005	-1.8598	0.0649
D _{CU}	0.0200	2.0481	0.0423	0.0661	1.7131	0.0888
D ₁₉₉₄	-0.0114	-3.8096	0.0002	0.0025	1.8643	0.0643
D _{CU} .GDP	-0.0011	-2.9764	0.0034	-0.0027	-1.7371	0.0844
D _{CU} .RER	0.0015	2.7679	0.0064	0.0005	1.9211	0.0566
R ²	0.96			0.96		
Kesit Sayısı	11			11		
Gözlem Toplamı	165			165		
Not: t istatistiği için anlamlılık düzeyleri: %1 = 2.5846; %5 = 1.9430; %10= 1.6173						

Tablo 3.4’de mod.1.1.1 ve mod.1.2.1 için elde edilen tahmin sonuçları verilmiştir. Burada, örneklemdaki ilgili AB ülkeleri ile Türkiye'nin iki taraflı ticaretine ait panel veri setleri kullanılmıştır. Sabit etkiler yöntemi kullanılarak yapılan hesaplama sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

Mod.1.1.1 için yapılan tahmin sonuçlarına göre, ihracatın gelir esnekliği pozitif, döviz kuru esnekliği ise negatif bulunmuştur. Elde edilen katsayılar gelir için 0.0074, döviz kuru için 0.0034 bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görülmüştür. Türkiye'nin ihracatı karşı ülkelerin gelirlerine ve döviz kurularına bağlıdır. Buna göre, analize konu olan ülkelerin gelirlerindeki artışın Türkiye'nin ihracatını artırıcı yönde etki yaptığı söylenebilir. Döviz kurları açısından bakıldığında da; bu ülkelerin döviz kurlarındaki bir düşüş, onlar için ithalatı daha ucuz hale getirecektir. Bunun da Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatta bir artış anlamına geleceği söylenebilir.

Mod.1.1.1’de GB anlaşmasının Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini ölçmek üzere kullandığımız GB kukla değişkeninin (D_{cu}) katsayısı 0,02 bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görülmüştür. Bu katsayı, GB anlaşmasının Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu

sonuç, GB öncesi döneme göre GB sonrası dönemde ihracatta bir artışın varlığına işaret etmektedir.

Modelimizde ayrıca, Türkiye’de yaşanan 1994 yılındaki döviz krizinin ihracat üzerindeki etkisini ölçmek için D_{1994} kukla değişkeni kullanılmıştır. Model tahmini sonucunda kriz kukla değişkeninin katsayısı 0,0114 bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı olduğu görülmüştür. Bu da devalüasyonun Türkiye'nin ihracatı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

GB anlaşması toplam dış ticaret üzerinde politika değişiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Mod.1.1.1’deki $DcuGDP$ ve $DcuRER$ kukla değişkenleri Türkiye’de ihracat arzında GB’nin yapısal bir değişiklik meydana getirip getirmediğini ölçmektedir. Buna göre, GB kukla değişkeninin gelir ve döviz kuru değişkenleri ile etkileşim halinde kullanılmasıyla elde edilen katsayılar sırasıyla -0,0011 ve 0,0015 olarak bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görülmüştür. Hesaplanan katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmaları GB’den sonra ihracatta bazı yapısal değişikliklerin oluştuğunu göstermektedir.

Mod.1.2.1 için yapılan tahmin sonuçlarına göre, ithalatın gelir esnekliği 0,0027, döviz kuru esnekliği ise -0,0005 bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görülmüştür. Seçilen AB ülkelerinin Türkiye'ye ihracatları, Türkiye'nin gelirine ve döviz kuruna bağlıdır. Buna göre, Türkiye'nin gelirlerindeki bir artışın Türkiye'nin ithalatını artırıcı yönde etki yaptığı söylenebilir. Döviz kurları açısından bakıldığında da; Türkiye'nin döviz kurundaki bir düşüş, Türkiye için ithalatı daha ucuz hale getirecektir. Bunun da Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ithalatta bir artış anlamına geleceğini gösterebilir.

GB anlaşmasının Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini ölçmek üzere kullanılan GB kukla değişkeninin (Dcu) katsayısı 0,0661 bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görülmüştür. Bu katsayı, GB anlaşmasının Türkiye'nin ithalatını artırıcı yönde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

İhracat ve ithalat modelleri tahminiyle elde edilen GB kukla değişkenlerinin katsayıları karşılaştırıldığında şu sonuca ulaşılmaktadır: ihracat modelinde elde edilen

GB kukla değişkeni katsayısı, ithalat modelindeki GB kukla değişkeni katsayısından düşük çıkmıştır. Buda GB'nin ithalat üzerindeki etkisinin, ihracat üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu anlamına gelmektedir.

1994 döviz krizinin ithalat üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan D_{1994} kukla değişkenin katsayısı 0,0025 bulunmuştur. Buda devalüasyonun Türkiye'nin ithalatı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Devalüasyonun ithalatı azaltacağı yönünde teorik bir beklenti olsa da Türkiye'nin ihracatına yönelik malların çoğunluğunun imalat sanayi malı olduğu ve bunların hammadde girişlerin büyük bölümü ithalat aracılığıyla karşılandığı dikkate alınırsa bu durumun şaşırtıcı olmadığı görölecektir. Katsayılar karşılaştırıldığında devalüasyonun etkisinin ihracat üzerindeki etkisi ithalat üzerindeki etkisinden daha büyük olduğu görölmektedir.

Mod.1.2.1'deki $DcuGDP$ ve $DcuRER$ kukla değişkenleri Türkiye'nin ithalatında GB'nin yapısal bir değişiklik meydana getirip getirmediğini ölçmektedir. Buna göre, GB kukla değişkeninin gelir ve döviz kuru değişkenleri ile etkileşim halinde kullanılmasıyla elde edilen katsayılar sırasıyla -0,0027 ve 0,0005 olarak bulunmuştur ve istatistiksel olarak da anlamlı oldukları görölmüştür. Hesaplanan katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmaları GB'den sonra ithalatta bazı yapısal değişikliklerin olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.5. Ülke Ayrışımli Model İçin Sabit Etkiler Modelleri Sonuçları

$$\text{Mod.1.1.2.: } \text{TEX}_{jt} = \alpha_{02} + \alpha_{12}(\text{Z}_j.\ln\text{GDP})_{jt} + \alpha_{22}(\text{Z}_j.\ln\text{RER})_{jt} + \alpha_{32}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu})_{jt} + \alpha_{42}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu}.\ln\text{GDP})_{jt} \\ + \alpha_{52}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu}.\ln\text{RER})_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.1.2.2.: } \text{TIM}_{jt} = \gamma_{02} + \gamma_{12}(\text{Z}_j.\ln\text{GDPT})_{jt} + \gamma_{22}(\text{Z}_j.\ln\text{RER})_{jt} + \gamma_{32}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu})_{jt} + \gamma_{42}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu}.\ln\text{GDPT})_{jt} \\ + \gamma_{52}(\text{Z}_j.\text{D}_{cu}.\ln\text{RER})_{jt} + u_t$$

Model Değişken	Mod.1.1.2.			Mod.1.2.2.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
C	-0.0313	-0.0497	0.9604	0.0917	17.6715	0.0000
Z1GDP	0.0162	1.0223	0.3089	-0.0022	-0.9200	0.3596
Z1RER	-0.0018	-0.9746	0.3319	-0.0012	-0.7744	0.4404
Z1Dcu	0.0557	0.1135	0.9099	-0.5113	-2.1896	0.0307
Z1Dcu.GDP	-0.0016	-0.0858	0.9318	0.0188	2.0642	0.0414
Z1Dcu.RER	-0.0016	-0.8330	0.4066	0.0038	2.4136	0.0175
Z2GDP	0.0014	0.3829	0.7025	0.0030	5.0040	0.0000
Z2RER	-0.0002	-0.5376	0.5920	-0.0002	-0.7218	0.4720
Z2Dcu	-0.1731	-1.4362	0.1538	-0.0636	-0.4867	0.6274
Z2Dcu.GDP	0.0070	1.5013	0.1362	0.0023	0.4445	0.6576
Z2Dcu.RER	-0.0017	-4.1409	0.0001	0.0002	0.5966	0.5520
Z3GDP	-0.0114	-1.1570	0.2498	0.0020	0.3815	0.7035
Z3RER	0.0052	4.0831	0.0001	-0.0008	-0.4774	0.6340
Z3Dcu	1.4797	2.3278	0.0218	-0.3109	-0.3455	0.7304
Z3Dcu.GDP	-0.0504	-2.2316	0.0277	0.0115	0.3257	0.7453
Z3Dcu.RER	-0.0182	-9.9698	0.0000	0.0018	0.6475	0.5187
Z4GDP	0.2397	4.2114	0.0001	0.0118	2.3860	0.0188
Z4RER	-0.0217	-1.7002	0.0919	-0.0055	-6.3120	0.0000
Z4Dcu	4.2868	2.0273	0.0451	0.2909	0.3186	0.7506
Z4Dcu.GDP	-0.1535	-2.0925	0.0387	-0.0114	-0.3243	0.7463
Z4Dcu.RER	0.0339	2.5114	0.0135	-0.0002	-0.0657	0.9478
Z5GDP	0.0255	2.5469	0.0123	-0.0030	3.8415	0.0002
Z5RER	-0.0041	-2.9636	0.0037	0.0004	1.2010	0.2323
Z5Dcu	0.5714	1.9555	0.0531	-0.0467	-0.2182	0.8277
Z5Dcu.GDP	0.0200	1.7800	0.0779	0.0019	0.2334	0.8159
Z5Dcu.RER	-0.0082	-5.4314	0.0000	-0.0009	-0.0724	0.9424
Z6GDP	0.0036	0.6908	0.4912	0.0034	7.4120	0.0000
Z6RER	-0.0001	-0.1097	0.9129	-0.0007	-3.5369	0.0006
Z6Dcu	0.1406	1.0313	0.3047	-0.0161	-0.1520	0.8795
Z6Dcu.GDP	-0.0057	-1.0153	0.3122	0.0001	0.0192	0.9847
Z6Dcu.RER	-0.0028	-1.9161	0.0580	0.0014	4.6150	0.0000
Z7GDP	0.0819	-1.5982	0.1129	0.0043	0.8582	0.3927
Z7RER	-0.0036	-0.2022	0.8401	-0.0049	-3.3079	0.0013
Z7Dcu	-5.2801	-1.7132	0.0895	1.9691	2.2710	0.0251
Z7Dcu.GDP	0.1252	1.8135	0.0725	-0.0747	-2.1906	0.0306
Z7Dcu.RER	-0.0032	-0.1734	0.8626	-0.0070	-2.6784	0.0085
Z8GDP	0.0604	1.2077	0.2298	0.0012	0.6166	0.5388
Z8RER	-0.0125	-1.7368	0.0852	-0.0014	-2.3829	0.0189
Z8Dcu	-1.5435	-1.0574	0.2927	0.2729	2.0661	0.0412
Z8Dcu.GDP	0.0558	1.0384	0.3014	-0.0111	-2.1277	0.0356
Z8Dcu.RER	0.0166	2.2751	0.0249	0.0002	0.3480	0.7285
Z9GDP	0.0013	0.1998	0.8420	0.0034	12.9957	0.0000

Z9RER	0.0000	0.0231	0.9816	-0.0003	-2.1558	0.0333
Z9Dcu	0.4620	2.1010	0.0379	-0.0884	-3.0751	0.0027
Z9Dcu.GDP	-0.0171	-2.0666	0.0411	0.0035	3.1336	0.0022
Z9Dcu.RER	-0.0040	-2.7162	0.0077	-0.0002	-0.9219	0.3586
Z10GDP	0.0322	2.1000	0.0380	-0.0026	-0.9444	0.3471
Z10RER	0.0017	0.7010	0.4848	0.0000	0.0313	0.9751
Z10Dcu	1.3703	2.4271	0.0169	-1.0525	-2.2065	0.0294
Z10Dcu.GDP	-0.0471	-2.3179	0.0223	0.0406	2.1958	0.0302
Z10Dcu.RER	-0.0139	-5.0004	0.0000	0.0028	1.8745	0.0635
Z11GDP	0.0523	1.5183	0.1318	0.0003	0.0774	0.9385
Z11RER	0.0007	0.1760	0.8607	-0.0003	-0.2322	0.8168
Z11Dcu	-3.7912	-1.8434	0.0680	-0.4591	-1.1315	0.2603
Z11Dcu.GDP	0.1375	1.8685	0.0644	0.0192	1.2425	0.2167
Z11Dcu.RER	-0.0107	-1.7371	0.0852	-0.0030	-1.2341	0.2198
R²	0.88			0.71		
Kesit Sayısı	11			11		
Gözlem Toplamı	165			165		
Açıklama: Z1: Beluks, Z2: Danimarka, Z3: Fransa, Z4: Almanya, Z5: Yunanistan, Z6: İrlanda, Z7: İtalya, Z8: Hollanda, Z9: Portekiz, Z10: İspanya, Z11: İngiltere						
Not: t istatistiği için anlamlılık düzeyleri: %1 = 2.5846; %5 = 1.9430; %10= 1.6173						

Tablo 3.5.de ülke ayrışimli modellerin tahmin sonuçları verilmiştir. Buna göre ihracata ilişkin bulguları şu şekilde özetleyebiliriz; Mod.1.1.2'nin sonuçları Türkiye ihracatının ülkelerin çoğunluğunda gelir seviyesi ile doğru orantılı döviz kuruyla olan ilişkisinde de ters orantılı olduğunu göstermektedir. İhracatın gelir esnekliği Almanya, Yunanistan ve İspanya için pozitif ve anlamlı iken esneklik bütün ülkeler için 1'den küçük bulunmuştur. Döviz kuru katsayıları ise Fransa, Hollanda ve Yunanistan için negatif ve anlamlı iken esneklik bütün ülkeler için 1'den küçük bulunmuştur. Ayrıca, GB anlaşmasının etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Türkiye'nin ihracatı GB döneminde genel olarak artmıştır. Tahmin sonuçlarına göre ülkeler için oluşturulmuş GB kukla değişkenlerin katsayılarının bazıları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuşlardır. Buna göre, Fransa, Almanya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in işaretleri pozitif iken İtalya ve İngiltere'nin işaretleri ise negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani, GB'nin pozitif katsayılı olan ülkelere olan ihracatımızda artırıcı bir rol oynarken negatif işaretli olanlarda ise azaltıcı rol oynamıştır. Diğer ülkeler için oluşturulmuş kukla değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Buda bize, bu ülkelere olan ihracatta belirgin bir etkinin olmadığını ifade edebilir. Bu durumda istatistiksel olarak anlamsız olanlar için ihracatımızı belirgin etkileme güçlerinin olmadığı söylenebilir.

GB anlaşmasının ülkeler üzerinde davranışsal değişikliğe yol açıp açmadığını incelemek üzere her ülke için ayrı ayrı kukla değişkenler oluşturulmuş ve $\ln GDP$ ve $\ln RER$ değişkenleri ile birlikte kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre, $Dcu.GDP$ için GB anlaşması sonrasında Fransa, Almanya, Portekiz, İspanya için negatif iken Yunanistan, İtalya, İngiltere için pozitif işaretli bulunmuştur. $Dcu.RER$ için de Danimarka, Fransa, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İngiltere için negatif Almanya ve Hollanda için pozitif bulunmuştur. Hesaplanan katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmaları GB'den sonra ihracatta bazı yapısal değişikliklerin oluştuğunu göstermektedir. Katsayıların istatistiksel olarak anlamsız bulunan diğer ülkelerde ise ihracatta yapısal bir değişikliğin oluşmadığı ifade edilebilir.

Mod.1.2.2'in sonuçlarına göre; ithalat ile gelir esnekliği ve döviz kuru arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı olanlar için beklenen yönde gelişmiştir. Yani Türkiye'nin geliri arttığında ve kurlarda düşme olduğunda ithalatın arttığı gözlenmiştir. İthalat ve gelir arasındaki ilişkide Danimarka, Almanya, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Döviz kuruyla olan ilişkide ise Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda ve Portekiz için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

GB anlaşmasının etkisinin olup olmadığı araştırılması sonucuna göre de İtalya, ve Hollanda için katsayı pozitif ve anlamlıdır. Yani, bu ülkelerle olan dış ticaretimizde ithalat önceki döneme göre artarken Belüks, Portekiz ve İspanya için negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olan katsayılar ithalatın GB sonrası dönemde azaldığını göstermiştir.

GB Anlaşmasının ülkeler üzerinde davranışsal değişikliğe yol açıp açmadığını incelemek üzere her ülke için ayrı ayrı kukla değişkenler oluşturulmuş ve $\ln GDP$ ve $\ln RER$ değişkenleri ile birlikte kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre, $Dcu.GDP$ için GB anlaşması sonrasında Belüks, Portekiz, İspanya için pozitif, İtalya ve Hollanda için negatif bulunmuştur. $Dcu.RER$ için de Belüks, İrlanda, İspanya için pozitif, İtalya için negatif bulunmuştur. Hesaplanan katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmaları GB'den sonra ithalat bazı yapısal değişikliklerin oluştuğunu göstermektedir. Katsayıların istatistiksel olarak anlamsız bulunan diğer ülkelerde ise ithalatta yapısal bir değişikliğin oluşmadığı ifade edilebilir.

Tablo 3.6’da Mod.2.1.1 ve Mod.2.2.1 için yapılan tahmin sonuçlarına göre kapasite kullanım oranı değişkenin katsayısı pozitif iken, döviz kuru ve katma değer katsayı işaretleri negatif etkiyi göstermektedir. 1994 döviz krizine işaret eden kukla değişken istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Mod.2.1.1.’de, GB kuklası negatif işarete sahiptir. Ancak istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu da belirsizliğe işaret etmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bulunsaydı, GB’den sonra imalat sanayi ihracatının azaldığını gösterecekti. Mod.2.2.1’de ise GB kukla değişkenine ait işaret pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Buda GB sonrasında sektörel ithalatta bir yapısal değişimi göstermektedir. Yani önceki döneme göre AB ülkelerinden yapılan ithalatta bir artışa yol açmıştır.

GB kukla değişkeni ile diğer değişkenlerin etkileşimleri sonucunda sadece Mod.2.1.1’deki Dcu.RER ve Dcu.ROW için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu da GB sonrası dönemde öncekine göre kurlarda artan bir değişim olduğu ve seçilen 11 AB ülkesi haricinde Türkiye'nin dünya ile olan ticaretinde ihracat açısından yapısal değişim yaşandığını göstermektedir. Aynı değişkenler için Mod.2.2.1’deki sonuçlar istatistiksel olarak anlamsızdır.

3.3.1.2.2. Sektör Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi

İhracat ve İthalat modelleri imalat sanayi alt sektörlerinde ve bu sektörler arasında bir farklılığın olup olmadığının araştırılmasına yönelik olarak sektör etkileri kukla değişkenleri ile analiz genişletilmiştir. Her bir sektör kukla değişken, açıklayıcı değişkenlerle tek tek çarpılmıştır. Böylece her sektöre ait açıklayıcı değişkenlerin katsayıları elde edilmiştir. Mod.2.1.2 ve Mod.2.2.2 imalat sanayi ihracat ve ithalat modellerinin sektörel kuklalar ile ayrıştırılmasıyla elde edilen sonuçlar Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7. Sektör Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi

$$\text{Mod.2.1.2: } EX_{jt} = \beta_{02} S_i + \beta_{12}(S_i \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{22}(S_i \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{32}(S_i \cdot \ln RER)_{jt} + \beta_{42}(S_i \cdot \ln ROW)_{jt} \\ + \beta_{52}(S_i \cdot D_{cu})_{jt} + \beta_{62}(S_i D_{cu} \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{72}(S_i D_{cu} \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{82}(S_i D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \beta_{92}(S_i D_{cu} \cdot \ln ROW)_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.2.2.2: } IM_{jt} = \lambda_{02} S_i + \lambda_{12}(S_i \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{22}(S_i \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{32}(S_i \cdot \ln RER)_{jt} + \lambda_{42}(S_i \cdot \ln ROWT)_{jt} \\ + \lambda_{52}(S_i \cdot D_{cu})_{jt} + \lambda_{62}(S_i D_{cu} \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{72}(S_i D_{cu} \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{82}(S_i D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \lambda_{92}(S_i D_{cu} \cdot \ln ROWT)_{jt} + e_t$$

Model Değişken	Mod.2.1.2.			Mod.2.2.2.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
S1	-0.5274	-3.9092	0.0001	-0.3728	-0.7538	0.4511
S2	-0.1934	-1.3859	0.1660	0.3784	0.3855	0.6999
S3	-0.2948	-3.0069	0.0027	-0.4356	-1.6818	0.0928
S4	0.1631	0.8178	0.4136	1.7343	2.8885	0.0039
S5	-0.3234	-3.4325	0.0006	-0.1469	-0.2269	0.8205
S6	0.0873	4.7794	0.0000	0.7757	1.3087	0.1908
S7	-0.0194	-0.1921	0.8477	1.6290	1.8698	0.0617
S8	-0.1316	-1.0995	0.2717	1.7681	3.3458	0.0008
S9	0.4590	3.1344	0.0018	0.2780	2.1497	0.0317
S10	0.0548	1.2458	0.2130	0.1960	0.9085	0.3638
S1VA	0.0062	4.7462	0.0000	0.0248	1.1371	0.2557
S1CU	0.0062	4.6447	0.0000	-0.0004	-0.3012	0.7633
S1RER	-0.0068	-2.8908	0.0039	0.0136	1.2884	0.1978
S1ROW	0.0010	1.0879	0.2768	-0.0082	-12.2581	0.0000
S1Dcu	0.0804	0.3258	0.7446	0.5076	0.8395	0.4013
S1DcuVA	-0.0020	-0.9291	0.3530	-0.0222	-0.8436	0.3990
S1DcuCU	-0.0007	-0.2986	0.7653	0.0000	0.0053	0.9958
S1DcuRER	-0.0011	-0.2522	0.8009	-0.0096	-0.7987	0.4246
S1DcuROW	-0.0002	-0.1589	0.8738	0.0004	0.4368	0.6623
S2VA	0.0002	0.1458	0.8841	-0.0063	-0.1550	0.8769
S2CU	0.0042	3.3102	0.0010	-0.0012	-0.3929	0.6945
S2RER	-0.0093	-4.6842	0.0000	-0.0022	-0.1248	0.9007
S2ROW	-0.0019	-1.3069	0.1914	-0.0057	-7.1405	0.0000
S2Dcu	0.5523	1.9660	0.0495	-0.1001	-0.0945	0.9247
S2DcuVA	-0.0062	-2.4329	0.0151	0.0030	0.0669	0.9467
S2DcuCU	-0.0046	-1.7936	0.0731	0.0007	0.2122	0.8320
S2DcuRER	-0.0095	-2.6392	0.0084	0.0005	0.0262	0.9791
S2DcuROW	-0.0020	-0.8495	0.3957	-0.0012	-0.9753	0.3296
S3VA	0.0260	13.8935	0.0000	-0.0190	-1.1956	0.2320
S3CU	-0.0004	-0.3752	0.7075	0.0012	0.8265	0.4086
S3RER	-0.0013	-0.9514	0.3415	-0.0075	-1.1704	0.2420
S3ROW	-0.0034	-4.1599	0.0000	-0.0058	-7.7390	0.0000
S3Dcu	0.7114	3.7023	0.0002	-0.2320	-0.7311	0.4649
S3DcuVA	-0.0017	-0.6154	0.5384	0.0136	0.7432	0.4575
S3DcuCU	-0.0085	-4.1603	0.0000	-0.0011	-0.7083	0.4789
S3DcuRER	-0.0031	-1.2478	0.2123	0.0064	0.8548	0.3928
S3DcuROW	0.0011	0.8686	0.3852	0.0009	0.7985	0.4247
S4VA	0.0026	1.0037	0.3157	-0.0724	-2.7017	0.0070
S4CU	-0.0004	-0.1830	0.8548	0.0017	1.4361	0.1512

S4RER	-0.0077	-2.3508	0.0189	-0.0352	-2.9560	0.0032
S4ROW	-0.0038	-2.9188	0.0036	-0.0085	-14.8192	0.0000
S4Dcu	1.2437	3.2625	0.0011	-1.1670	-1.7218	0.0853
S4DcuVA	-0.0138	-3.4501	0.0006	0.0579	1.9198	0.0551
S4DcuCU	-0.0114	-2.8805	0.0040	-0.0017	-0.9284	0.3533
S4DcuRER	-0.0156	-2.7438	0.0061	0.0272	2.0102	0.0446
S4DcuROW	-0.0008	-0.4098	0.6820	-0.0011	-1.2190	0.2230
S5VA	0.0193	21.5442	0.0000	0.0166	0.6295	0.5291
S5CU	0.0008	0.8946	0.3711	-0.0004	-0.4239	0.6717
S5RER	-0.0006	-0.4056	0.6851	0.0089	0.7219	0.4705
S5ROW	-0.0019	-3.9772	0.0001	-0.0100	-15.9607	0.0000
S5Dcu	0.1635	0.9127	0.3615	0.4972	0.6746	0.5001
S5DcuVA	-0.0060	-4.0211	0.0001	-0.0271	-0.8887	0.3743
S5DcuCU	-0.0004	-0.2494	0.8031	0.0015	0.4671	0.6405
S5DcuRER	-0.0053	-2.0902	0.0368	-0.0098	-0.7209	0.4711
S5DcuROW	0.0001	0.0842	0.9329	0.0020	2.5464	0.0110
S6VA	0.0027	4.6889	0.0000	-0.0205	-0.7454	0.4561
S6CU	0.0005	3.5202	0.0004	-0.0007	-0.4469	0.6550
S6RER	-0.0067	-4.5764	0.0000	-0.0085	-0.6424	0.5207
S6ROW	-0.0027	-3.5346	0.0004	-0.0117	-14.7006	0.0000
S6Dcu	-0.1215	-0.6241	0.5327	-0.4970	-0.7580	0.4486
S6DcuVA	0.0009	0.4322	0.6656	0.0167	0.5244	0.6001
S6DcuCU	0.0010	0.5315	0.5952	0.0004	0.1365	0.8914
S6DcuRER	0.0026	0.8282	0.4077	0.0087	0.6080	0.5433
S6DcuROW	0.0007	0.7235	0.4695	0.0027	2.3850	0.0172
S7VA	0.0149	12.6968	0.0000	-0.0621	-1.6526	0.0986
S7CU	-0.0017	-1.6885	0.0915	0.0018	1.3703	0.1708
S7RER	-0.0020	-1.1862	0.2357	-0.0302	-1.6080	0.1080
S7ROW	-0.0024	-3.7142	0.0002	-0.0088	-12.2666	0.0000
S7Dcu	0.1098	0.5045	0.6139	-1.6293	-1.7595	0.0787
S7DcuVA	-0.0020	-0.9926	0.3211	0.0671	1.6365	0.1019
S7DcuCU	-0.0016	-0.7350	0.4625	-0.0010	-0.4899	0.6243
S7DcuRER	-0.0043	-1.2925	0.1964	0.0349	1.7803	0.0752
S7DcuROW	0.0036	3.5836	0.0003	0.0004	0.3999	0.6893
S8VA	0.0010	0.8334	0.4048	-0.0676	-2.9663	0.0031
S8CU	0.0029	2.2636	0.0237	0.0007	0.8689	0.3850
S8RER	-0.0076	-2.9345	0.0034	-0.0285	-2.7608	0.0058
S8ROW	-0.0008	-0.8313	0.4059	-0.0081	-14.1658	0.0000
S8Dcu	-0.0045	-0.0213	0.9830	-1.3428	-2.1539	0.0314
S8DcuVA	0.0000	-0.0145	0.9885	0.0543	2.0100	0.0446
S8DcuCU	0.0000	-0.0095	0.9924	0.0006	0.5878	0.5567
S8DcuRER	0.0007	0.1527	0.8786	0.0251	2.0795	0.0377
S8DcuROW	-0.0006	-0.4206	0.6741	-0.0005	-0.6055	0.5449
S9VA	0.0067	3.4224	0.0006	0.0017	0.2535	0.7999
S9CU	0.0061	4.0594	0.0001	-0.0009	-1.0330	0.3018
S9RER	-0.0051	-1.7411	0.0819	-0.0008	-0.3709	0.7108
S9ROW	-0.0027	-2.2314	0.0258	-0.0104	-13.8806	0.0000
S9Dcu	0.1812	0.6981	0.4852	-0.1871	-0.5558	0.5784
S9DcuVA	0.0035	1.1661	0.2437	0.0022	0.1384	0.8899
S9DcuCU	-0.0029	-1.1000	0.2715	0.0011	1.0717	0.2840
S9DcuRER	0.0007	0.1401	0.8886	0.0048	0.6916	0.4893
S9DcuROW	-0.0014	-0.8184	0.4133	0.0010	0.9140	0.3609

S10VA	0.0019	1.3610	0.1737	0.0007	0.0713	0.9432
S10CU	0.0000	0.2500	0.8026	-0.0003	-0.3438	0.7310
S10RER	-0.0056	-2.7829	0.0055	0.0009	0.1708	0.8644
S10ROW	-0.0006	-0.5146	0.6069	-0.0092	-9.9770	0.0000
S10Dcu	-0.1366	-0.4421	0.6585	-0.0182	-0.0670	0.9466
S10DcuVA	0.0001	0.0296	0.9764	-0.0024	-0.1802	0.8570
S10DcuCU	0.0025	0.8326	0.4052	0.0001	0.0761	0.9393
S10DcuRER	-0.0017	-0.3448	0.7303	0.0009	0.1730	0.8627
S10DcuROW	-0.0038	-1.8861	0.0595	0.0016	1.1661	0.2437
R²	0.73			0.67		
Kesit sayısı	110			110		
Gözlem Toplamı	1650			1650		
Sektörler: S1, Gıda Ürünleri, İçkiler ve Tütün; S2, Tekstil, Tekstil Ürünleri, Deri Giyim ve Ayakkabılar; S3, Ağaç Ürünleri ve Mantarlar; S4, Kağıt Hamuru, Kağıt, Kağıt Ürünleri, Basım-Yayın; S5, Kimyasallar, Kauçuk, Plastikler ve Yakıt Ürünleri; S6, Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler; S7, Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler; S8, Makine ve Ekipmanlar; S9, Taşıma Araçları ve Ekipmanları; S10, Diğer İmalat Sanayi Ürünleri;						
Not: t istatistiği için anlamlılık düzeyleri: %1 = 2.5846; %5 = 1.9430; %10= 1.6173						

Tablo 3.7’de Mod.2.1.2 ve Mod.2.2.2’ye ait sonuçlar rapor edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Mod.2.1.2’de Gıda Ürünleri ve İçkiler (S1), Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kimyasallar-Kauçuk-Plastik Ürünleri (S5), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) ile Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörleri ihracat üzerinde etkili bulunurken Mod.2.2.2’de ise Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7), Makine ve Ekipmanları (S8) ile Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörleri de ithalat üzerinde etkili bulunmuşlardır. Her iki model dikkate alındığında Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3) ve Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörleri her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda katsayı işareti en büyük ve olasılık değeri en küçük olan sektör, sektörler arası farklılığın bulunması açısından baz sektör olarak seçilecektir. Buna göre baz sektör olarak Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü seçilecektir.

GB’nin sektörler üzerindeki etkileri GB kukla değişkeni ile açığa çıkartılmıştır. Buna göre Mod.2.1.2’de Tekstil ve giyim (S2), Ağaç ürünleri ve mantarlar (S3) ve Kağıt hamuru ve ürünleri (S4) sektörlerinde GB kukla değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İşaretleri ise pozitif bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, GB öncesi döneme göre ihracatlarında bir artış vardır. Ancak, diğer sektörler için GB kuklası istatistiksel olarak anlamsız çıkması belirsizliğe işaret etmektedir.

Mod.2.2.2'deki sonuçlarda GB kukla değişkeni kağıt hamuru ve ürünleri (S4), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7) ile makine ve ekipmanları (S8) için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Negatif işarete sahip olmaları ilgili sektörlerde GB sonrasında önceki döneme göre ithalatında düşüşün varlığına işaret etmektedir.

Tablo 3.8. Mod.2.1.2 ve Mod.2.2.2 İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu

Değiş.	Modeller	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10
Sektör	2.1.2	X		X		X	X			X	
	2.2.2			X	X			X	X	X	
VA	2.1.2	X		X		X	X	X		X	
	2.2.2				X			X	X		
CU	2.1.2	X	X				X	X	X	X	
	2.2.2										
RER	2.1.2	X	X		X		X		X		X
	2.2.2				X				X		
ROW	2.1.2			X	X	X	X	X		X	
	2.2.2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Dcu	2.1.2		X	X	X						
	2.2.2			X				X	X		
DcuVA	2.1.2		X		X	X					
	2.2.2				X				X		
DcuCU	2.1.2		X		X						
	2.2.2										
DcuRER	2.1.2		X		X	X					
	2.2.2				X			X			
DcuROW	2.1.2							X			X
	2.2.2					X	X				

Tablo 3.8'de ise Tablo 3.7'deki açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları sektör ve modelleri gösteren özet bilgiyi içermektedir. Buna göre Mod.2.1.2 ihracat modelinde, katma değer değişkeni (VA), Gıda Ürünleri, İçkiler ve Tütün (S1), Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kimyasallar ve Plastikler (S5), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) ve Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Mod.2.2.2'de ise sadece Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7) ve Makine ve Ekipmanlar (S8) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kapasite kullanım oranı (CU) değişkeni sadece ihracat modeli Mod.2.1.2'de Gıda Ürünleri, İçkiler ve Tütün (S1), Tekstil ve Giyim (S2), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7), Makine ve Ekipmanlar (S8), Taşıma Ekipmanları (S9) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel döviz kuru

değişkeni (RER), Gıda Ürünleri, İçkiler ve Tütün (S1), Tekstil ve Giyim (S2), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6), Makine ve Ekipmanlar (S8) ve Diğer İmalat Sanayi Ürünleri (S10) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Mod.2.2.2’de ise sadece Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) ve Makine ve Ekipmanlar (S8) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dünyanın geri kalanını (ROW) temsil eden değişken ise Mod.2.1.2’de Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Kimyasallar ve Plastikler (S5), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7), Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken Mod.2.2.2’de bütün sektörlerde anlamlı bulunmuştur. GB kukla değişkeni ile çarpılarak genişletilen diğer değişkenlerde ise GB sonrası davranışların istatistiksel olarak anlamlı olduğu sektörler şunlardır; Mod.2.1.2’de katma değer (Dcu.VA), Tekstil ve Giyim (S2), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) ve Kimyasallar ve Plastikler (S5); Mod.2.2.2’de ise Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) ve Makine ve Ekipmanlar (S8) sektöründe istatistiksel olarak anlamlıdır. Kapasite kullanımı (Dcu.CU) Mod.2.12’de Tekstil ve Giyim (S2) ile Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Reel döviz kuru (Dcu.RER) ise Mod.2.1.2’de Tekstil ve Giyim (S2), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) ve Kimyasallar ve Plastikler (S5); Mod.2.2.2’de ise sadece Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4) ile Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dünya ile ticarete (Dcu.ROW) ise Mod.2.1.2’de Diğer İmalat Sanayi Ürünleri (S10) ile Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7) sektörlerinde istatistiksel olarak anlamlı iken Mod.2.2.2’de ise Kimyasallar ve Plastikler (S5) ve Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) sektöründe istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3.7’de Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü bütün modellerde daha etkili olduğu belirtilmişti. Buna dayanarak sektör sabiti en anlamlı olan bu sektör ile diğer sektörler arasındaki farklılığı vurgulamak için yapılan genelleştirilmiş panel veri analizi sonucu Tablo 3.9’da verilmiştir. Analizde Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) farklılığı açığa çıkartmak için sabit alınmıştır. Genel bir ifade ile Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) ile diğer sektörler arasındaki farklılığa işaret eden katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olduğunda ilgili sektörler ile arasında farklılığın olduğu söylenebilir.

Tablo 3.9. Baz Sektörlü Genişletilmiş Panel Veri Analizi

Model Değişken	Mod.2.1.2.			Mod.2.2.2.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
sabit	0.4590	3.1344	0.0018	0.2780	2.1497	0.0317
S1	-0.5274	-3.8529	0.0001	-0.3728	-0.7503	0.4532
S2	-0.1934	-1.3660	0.1721	0.3784	0.3837	0.7013
S3	-0.2948	-2.9636	0.0031	0.4356	1.6738	0.0944
S4	0.1631	0.8060	0.4203	1.7343	2.8749	0.0041
S5	-0.3234	-3.3831	0.0007	-0.1469	-0.2258	0.8213
S6	0.0873	4.7106	0.0000	0.7757	1.3026	0.1929
S7	-0.0194	-0.1893	0.8499	1.6290	1.8609	0.0629
S8	-0.1316	-1.0837	0.2787	1.7681	3.3301	0.0009
S10	0.0548	1.2278	0.2197	0.1960	0.9042	0.3660
S1VA	0.0062	4.6778	0.0000	0.0248	1.1317	0.2579
S1CU	0.0062	4.5778	0.0000	-0.0004	-0.2998	0.7644
S1RER	-0.0068	-2.8491	0.0044	0.0136	1.2824	0.1999
S1ROW	0.0010	1.0722	0.2838	-0.0082	-12.2003	0.0000
S1Dcu	0.0804	0.3211	0.7481	0.5076	0.8355	0.4036
S1DcuVA	-0.0020	-0.9157	0.3600	-0.0222	-0.8396	0.4013
S1DcuCU	-0.0007	-0.2943	0.7686	0.0000	0.0052	0.9958
S1DcuRER	-0.0011	-0.2486	0.8037	-0.0096	-0.7949	0.4268
S1DcuROW	-0.0002	-0.1566	0.8756	0.0004	0.4348	0.6638
S2VA	0.0002	0.1437	0.8857	-0.0063	-0.1542	0.8774
S2CU	0.0042	3.2625	0.0011	-0.0012	-0.3910	0.6958
S2RER	-0.0093	-4.6167	0.0000	-0.0022	-0.1243	0.9011
S2ROW	-0.0019	-1.2881	0.1979	-0.0057	-7.1068	0.0000
S2Dcu	0.5523	1.9376	0.0528	-0.1001	-0.0941	0.9251
S2DcuVA	-0.0062	-2.3978	0.0166	0.0030	0.0666	0.9469
S2DcuCU	-0.0046	-1.7678	0.0773	0.0007	0.2112	0.8328
S2DcuRER	-0.0095	-2.6012	0.0094	0.0005	0.0260	0.9792
S2DcuROW	-0.0020	-0.8373	0.4026	-0.0012	-0.9707	0.3318
S3VA	0.0260	13.6934	0.0000	-0.0190	-1.1899	0.2342
S3CU	-0.0004	-0.3698	0.7116	0.0012	0.8226	0.4108
S3RER	-0.0013	-0.9377	0.3485	-0.0075	-1.1648	0.2443
S3ROW	-0.0034	-4.1000	0.0000	-0.0058	-7.7025	0.0000
S3Dcu	0.7114	3.6489	0.0003	-0.2320	-0.7276	0.4670
S3DcuVA	-0.0017	-0.6066	0.5442	0.0136	0.7397	0.4596
S3DcuCU	-0.0085	-4.1004	0.0000	-0.0011	-0.7050	0.4809
S3DcuRER	-0.0031	-1.2298	0.2189	0.0064	0.8507	0.3950
S3DcuROW	0.0011	0.8561	0.3921	0.0009	0.7948	0.4269
S4VA	0.0026	0.9893	0.3227	-0.0724	-2.6889	0.0072
S4CU	-0.0004	-0.1803	0.8569	0.0017	1.4293	0.1531
S4RER	-0.0077	-2.3169	0.0206	-0.0352	-2.9420	0.0033
S4ROW	-0.0038	-2.8767	0.0041	-0.0085	-14.7492	0.0000
S4Dcu	1.2437	3.2155	0.0013	-1.1670	-1.7136	0.0868
S4DcuVA	-0.0138	-3.4004	0.0007	0.0579	1.9108	0.0562
S4DcuCU	-0.0114	-2.8390	0.0046	-0.0017	-0.9240	0.3556
S4DcuRER	-0.0156	-2.7043	0.0069	0.0272	2.0007	0.0456
S4DcuROW	-0.0008	-0.4039	0.6864	-0.0011	-1.2133	0.2252
S5VA	0.0193	21.2339	0.0000	0.0166	0.6266	0.5310
S5CU	0.0008	0.8818	0.3780	-0.0004	-0.4219	0.6732

Tablo 3.9’da sunulduğu üzere, Mod.2.1.2’de Taşıma araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü ile Gıda Ürünleri ve İçecekler (S1), Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kimyasallar ve Plastikler (S5) ve Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) sektörleri arasında önemli bir farklılık vardır. Diğer sektörlerin tahminleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu da Taşıma araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü ile bu sektörler arasında bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir. Mod.2.2.2’de ise Taşıma araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü ile Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) ve Makine ve Ekipmanlar (S8) sektörleri arasında önemli farklılık bulunmuştur. Diğer sektörlerin tahminleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu da Taşıma araçları ve Ekipmanları (S9) sektörü ile bu sektörler arasında bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 3.10’da ise Tablo 3.9’da verilen sonuçların yorum kolaylığını sağlamak için değişkenler ve sektörlerin istatistiksel anlamlılık özetleri sunulmuştur.

Tablo 3.10. Baz Sektörlü Analiz İçin İstatistiksel Anlamlılıkların Ayrışım Tablosu

Değiş.	Modeller	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S10
Sektör	2.1.2	X		X		X	X			
	2.2.2			X	X		X		X	
VA	2.1.2	X		X		X	X	X		
	2.2.2				X				X	
CU	2.1.2	X	X				X	X	X	
	2.2.2									
RER	2.1.2	X	X		X		X		X	X
	2.2.2				X				X	
ROW	2.1.2			X	X	X	X	X		
	2.2.2	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Dcu	2.1.2		X	X	X					
	2.2.2				X			X	X	
DcuVA	2.1.2		X		X	X				
	2.2.2				X				X	
DcuCU	2.1.2		X		X					
	2.2.2									
DcuRER	2.1.2		X		X	X				
	2.2.2				X			X	X	
DcuROW	2.1.2						X			X
	2.2.2					X	X			

3.3.1.2.2. Ülke Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi

İmalat sanayi alt sektörlerinin ihracat ve ithalatında ülkeler arasında bir farklılığın olup olmadığının araştırılmasına yönelik olarak ülke etkileri kukla değişkenleri ile analiz genişletilmiştir. Her bir ülke kukla değişkeni, açıklayıcı değişkenlerle ayrı ayrı çarpılmıştır. Böylece her ülkeye ait açıklayıcı değişkenlerin katsayıları elde edilmiştir. Mod.2.1.3 imalat sanayi ihracat ve Mod.2.2.3'deki imalat sanayi ithalat modellerinin ülke kuklaları ile ayrıştırılmasıyla elde edilen sonuçlar Tablo 3.11'de verilmiştir.

Tablo 3.11. Ülke Etkileriyle Genişletilmiş Panel Veri Analizi

$$\text{Mod.2.1.3: } EX_{jt} = \beta_{03} Z_j + \beta_{13}(Z_j \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{23}(Z_j \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{33}(Z_j \cdot \ln RER)_{jt} + \beta_{43}(Z_j \cdot \ln ROW)_{jt} \\ + \beta_{53}(Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \beta_{63}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln VA)_{jt} + \beta_{73}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln CU)_{jt} + \beta_{83}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \beta_{93}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln ROW)_{jt} + u_t$$

$$\text{Mod.2.2.3: } IM_{jt} = \lambda_{03} Z_j + \lambda_{13}(Z_j \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{23}(Z_j \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{33}(Z_j \cdot \ln RER)_{jt} + \lambda_{43}(Z_j \cdot \ln ROWT)_{jt} \\ + \lambda_{53}(Z_j \cdot D_{cu})_{jt} + \lambda_{63}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln VAT)_{jt} + \lambda_{73}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln CUT)_{jt} + \lambda_{83}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln RER)_{jt} \\ + \lambda_{93}(Z_j \cdot D_{cu} \cdot \ln ROWT)_{jt} + e_t$$

Model Değişken	Mod.2.1.3.			Mod.2.2.3.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
Z1	-0.3195	-5.2190	0.0000	-0.0368	-0.7501	0.4533
Z2	-0.0537	-1.7352	0.0829	-0.0347	-3.2168	0.0013
Z3	0.7015	2.8427	0.0045	-0.2894	-3.7116	0.0002
Z4	3.8357	7.7700	0.0000	0.1532	2.1729	0.0299
Z5	0.2620	1.8645	0.0624	0.0011	0.0666	0.9469
Z6	0.0075	0.2049	0.8377	0.0079	0.5222	0.6016
Z7	-1.4123	-1.7071	0.0880	0.0047	0.2247	0.8222
Z8	-0.0882	-0.6035	0.5463	0.0242	0.8783	0.3799
Z9	0.0107	0.3621	0.7173	0.0528	2.9806	0.0029
Z10	0.0483	0.2981	0.7657	0.0446	2.0395	0.0416
Z11	-5.7757	-1.6680	0.0955	0.0184	0.5485	0.5834
Z1VA	0.0143	4.6912	0.0000	0.0017	0.6780	0.4979
Z1CU	0.0004	0.6506	0.5154	0.0001	0.2667	0.7897
Z1RER	0.0037	3.1472	0.0017	0.0015	1.0167	0.3094
Z1ROW	0.0033	1.3193	0.1873	0.0024	0.5084	0.6113
Z1Dcu	-0.1677	-1.8696	0.0617	-0.0679	-1.0795	0.2805
Z1DcuVA	0.0113	2.8914	0.0039	0.0025	0.7616	0.4464
Z1DcuCU	0.0014	1.5754	0.1154	-0.0001	-0.2463	0.8055
Z1DcuRER	-0.0081	-4.1800	0.0000	-0.0001	-0.0691	0.9449
Z1DcuROW	-0.0088	-2.9623	0.0031	0.0036	0.6697	0.5031
Z2VA	0.0017	1.8830	0.0599	0.0007	2.2992	0.0216
Z2CU	0.0003	0.7320	0.4643	0.0000	0.6327	0.5270
Z2RER	-0.0003	-0.7554	0.4501	0.0004	1.7191	0.0858
Z2ROW	0.0007	3.7073	0.0002	0.0008	2.0162	0.0440

Z2Dcu	0.1142	2.2831	0.0226	0.0224	1.5270	0.1270
Z2DcuVA	-0.0039	-3.1800	0.0015	-0.0003	-0.6789	0.4973
Z2DcuCU	-0.0008	-1.3545	0.1758	-0.0001	-1.4186	0.1562
Z2DcuRER	-0.0004	-0.4575	0.6474	-0.0001	-0.2909	0.7712
Z2DcuROW	0.0007	2.8032	0.0051	-0.0002	-0.4495	0.6531
Z3VA	-0.0722	-3.4857	0.0005	-0.0036	-0.8432	0.3993
Z3CU	0.0014	1.1369	0.2558	0.0026	3.4257	0.0006
Z3RER	0.0016	0.6509	0.5152	-0.0023	-0.8189	0.4130
Z3ROW	0.0572	4.5455	0.0000	0.0276	3.1370	0.0017
Z3Dcu	0.0440	0.1046	0.9167	0.0978	0.9110	0.3624
Z3DcuVA	0.0058	0.2152	0.8297	0.0222	3.7596	0.0002
Z3DcuCU	-0.0003	-0.1319	0.8951	-0.0005	-0.4970	0.6192
Z3DcuRER	-0.0018	-0.3748	0.7079	0.0083	2.0461	0.0409
Z3DcuROW	-0.0107	-0.6572	0.5111	-0.0466	-4.0627	0.0001
Z4VA	-0.2417	-6.9863	0.0000	-0.0216	-2.4974	0.0126
Z4CU	-0.0037	-1.1088	0.2677	0.0030	2.7370	0.0063
Z4RER	-0.0181	-1.9898	0.0468	-0.0215	-3.8971	0.0001
Z4ROW	0.1452	6.5451	0.0000	0.0435	3.4768	0.0005
Z4Dcu	-1.1151	-1.1664	0.2436	0.4101	2.6836	0.0074
Z4DcuVA	0.0717	1.5147	0.1301	0.0224	1.7897	0.0737
Z4DcuCU	-0.0019	-0.2390	0.8111	-0.0063	-4.0172	0.0001
Z4DcuRER	0.0853	5.5896	0.0000	0.0195	2.6852	0.0073
Z4DcuROW	-0.0374	-1.2306	0.2186	-0.0438	-2.6999	0.0070
Z5VA	-0.0060	-1.3656	0.1723	0.0023	2.2454	0.0249
Z5CU	-0.0003	-0.1569	0.8754	0.0001	0.5861	0.5579
Z5RER	-0.0073	-1.9440	0.0521	0.0001	0.1181	0.9060
Z5ROW	-0.0024	-2.9904	0.0028	-0.0022	-3.0232	0.0025
Z5Dcu	0.1815	0.6268	0.5309	-0.0684	-2.2003	0.0279
Z5DcuVA	0.0024	0.3284	0.7427	-0.0006	-0.3211	0.7481
Z5DcuCU	-0.0012	-0.3632	0.7165	0.0001	0.3412	0.7330
Z5DcuRER	-0.0033	-0.5526	0.5806	0.0012	0.9626	0.3359
Z5DcuROW	-0.0050	-3.5246	0.0004	0.0030	3.5328	0.0004
Z6VA	0.0002	0.1932	0.8468	0.0001	0.0878	0.9300
Z6CU	0.0000	-0.0060	0.9952	-0.0001	-1.3316	0.1832
Z6RER	-0.0006	-0.8520	0.3943	0.0004	0.9822	0.3261
Z6ROW	0.0001	0.2298	0.8183	0.0000	0.0700	0.9442
Z6Dcu	0.0009	0.0141	0.9887	-0.0369	-1.6115	0.1073
Z6DcuVA	0.0016	1.5338	0.1253	0.0008	0.7278	0.4668
Z6DcuCU	-0.0001	-0.1823	0.8554	0.0002	1.3315	0.1832
Z6DcuRER	-0.0001	-0.0516	0.9588	0.0008	1.2689	0.2047
Z6DcuROW	-0.0005	-1.5662	0.1175	0.0002	0.4932	0.6219
Z7VA	0.0722	2.5287	0.0115	0.0218	2.7189	0.0066
Z7CU	0.0039	1.3462	0.1784	-0.0005	-0.4266	0.6697
Z7RER	-0.0052	-0.7964	0.4259	0.0205	4.4680	0.0000
Z7ROW	-0.1000	-5.2535	0.0000	-0.0286	-2.7057	0.0069
Z7Dcu	1.8857	1.4765	0.1400	1.0645	7.0496	0.0000
Z7DcuVA	-0.0670	-1.5609	0.1187	-0.0456	-3.5825	0.0004
Z7DcuCU	-0.0026	-0.2890	0.7726	0.0003	0.2152	0.8296
Z7DcuRER	-0.0086	-0.6907	0.4898	-0.0346	-5.5280	0.0000
Z7DcuROW	0.0508	1.8126	0.0701	0.0077	0.5638	0.5730
Z8VA	0.0193	3.4572	0.0006	0.0098	4.2228	0.0000
Z8CU	-0.0005	-0.2701	0.7871	-0.0010	-3.0897	0.0020

Z8RER	0.0019	0.8615	0.3891	0.0046	3.1560	0.0016
Z8ROW	-0.0068	-4.3988	0.0000	-0.0127	-3.1152	0.0019
Z8Dcu	-0.4818	-1.3512	0.1768	-0.2236	-4.1285	0.0000
Z8DcuVA	-0.0074	-0.9899	0.3224	-0.0046	-1.3939	0.1636
Z8DcuCU	0.0052	1.2472	0.2125	0.0013	2.6820	0.0074
Z8DcuRER	-0.0039	-0.9940	0.3204	-0.0005	-0.2225	0.8239
Z8DcuROW	0.0074	4.0426	0.0001	0.0200	3.9924	0.0001
Z9VA	-0.0009	-1.0301	0.3031	-0.0022	-3.1574	0.0016
Z9CU	0.0004	0.9291	0.3530	0.0001	1.7667	0.0775
Z9RER	-0.0011	-1.3872	0.1656	-0.0008	-1.9528	0.0510
Z9ROW	-0.0004	-1.0854	0.2779	-0.0004	-1.5408	0.1236
Z9Dcu	0.0289	0.3544	0.7231	-0.0250	-0.9385	0.3481
Z9DcuVA	-0.0023	-1.4078	0.1594	0.0015	1.2255	0.2206
Z9DcuCU	0.0003	0.3595	0.7193	-0.0002	-1.4053	0.1601
Z9DcuRER	-0.0020	-1.5992	0.1100	0.0007	1.0820	0.2794
Z9DcuROW	-0.0001	-0.2154	0.8295	0.0001	0.3014	0.7631
Z10VA	-0.0049	-0.4648	0.6421	0.0033	1.1084	0.2679
Z10CU	-0.0003	-0.1800	0.8572	-0.0001	-0.2182	0.8273
Z10RER	-0.0014	-0.2976	0.7661	0.0021	0.9940	0.3204
Z10ROW	0.0050	1.6806	0.0931	-0.0069	-1.4792	0.1393
Z10Dcu	-0.4675	-1.2621	0.2071	0.0107	0.1463	0.8837
Z10DcuVA	0.0427	2.3566	0.0186	0.0045	0.9647	0.3348
Z10DcuCU	0.0014	0.3727	0.7094	-0.0011	-1.4285	0.1534
Z10DcuRER	-0.0131	-1.8411	0.0658	0.0047	1.4856	0.1376
Z10DcuROW	-0.0133	-2.5535	0.0108	-0.0047	-0.6662	0.5054
Z11VA	0.0366	3.1654	0.0016	-0.0062	-1.6416	0.1009
Z11CU	0.0606	1.5179	0.1293	0.0016	3.3149	0.0009
Z11RER	0.0434	1.6504	0.0991	-0.0029	-1.3484	0.1777
Z11ROW	-0.0030	-0.8061	0.4203	0.0106	1.9647	0.0496
Z11Dcu	4.8077	1.1772	0.2393	-0.0950	-1.1485	0.2509
Z11DcuVA	0.0512	2.7610	0.0058	-0.0022	-0.4171	0.6766
Z11DcuCU	-0.0626	-1.3261	0.1850	0.0006	0.7884	0.4306
Z11DcuRER	-0.0510	-1.8665	0.0622	-0.0017	-0.5427	0.5874
Z11DcuROW	-0.0124	-2.2564	0.0242	0.0081	1.1986	0.2309
R ²	0.76			0.85		
Kesit sayısı	110			110		
Gözlem Toplamı	1650			1650		
Açıklama: Z1: Beluks, Z2: Danimarka, Z3: Fransa, Z4: Almanya, Z5: Yunanistan, Z6: İrlanda, Z7: İtalya, Z8: Hollanda, Z9: Portekiz, Z10: İspanya, Z11: İngiltere						
Not: t istatistiği için anlamlılık düzeyleri: %1 = 2.5846; %5 = 1.9430; %10= 1.6173						

Tablo 3.11’de verilen sonuçlara göre, istatistiksel anlamlılıklar açısından Mod.2.1.3’de Belüks (Z1), Danimarka (Z2), Fransa (Z3) Almanya (Z4), Yunanistan (Z5), İtalya (Z7) ve İngiltere (Z11) ihracat üzerinde etkili bulunurken Mod.2.2.3’de ise Danimarka (Z2), Fransa (Z3), Almanya (Z4), Portekiz (Z9) ve İspanya (Z10) ithalat üzerinde etkili bulunmuşlardır. Her iki model dikkate alındığında Danimarka (Z2), Fransa (Z3) ve Almanya (Z4) her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ülkelerarası farklılığın bulunmasında baz ülke seçimi yapılması

gerekiyordu. Ancak her iki modelde üç ülke istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda katsayı işareti en büyük ve olasılık değeri en küçük olan ülke seçilecektir. Bu durumda baz ülke olarak Almanya (Z4) seçilecektir.

GB'nin ülkelerle olan dış ticaret üzerindeki etkileri GB kukla değişkeni ile açığa çıkartılmıştır. Buna göre Mod.2.1.3'de Beluks (Z1) ve Danimarka (Z2) için GB kukla değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Danimarka'nın katsayı işaretinin pozitif olması bu ülkeye ihracatta GB öncesi döneme göre artışı, negatif olan Beluks içinse azalışı göstermektedir. Mod.2.2.3'de ise Almanya (Z4), İtalya (Z7) ve Hollanda (Z8) için GB kukla değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu ülkelerden Almanya (Z4) ve İtalya (Z7) için katsayı pozitif işaretli bulunmuştur. Katsayı işaretinin pozitif olması bu ülkelerden yapılan sektörel ithalatta GB öncesi döneme göre artış kaydedilmiştir. Diğer taraftan, Hollanda (Z8) için katsayı negatif işaretli bulunmuştur. Katsayı işaretinin negatif olması bu ülkeden yapılan sektörel ithalatta GB öncesi döneme göre azalış olduğunu göstermiştir. Her iki modelde diğer ülkeler için GB kuklası istatistiksel olarak anlamsız çıkması belirsizliğe işaret etmektedir.

Tablo 3.12. Mod.2.1.3 ve Mod.2.2.3 İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu

Değiş.	Modeller	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10	Z11
Ülke	2.1.3	X	X	X	X	X		X				X
	2.2.3		X	X	X					X	X	
VA	2.1.3	X	X	X	X			X	X			X
	2.2.3		X		X	X		X	X	X		
CU	2.1.3											
	2.2.3			X	X				X	X		X
RER	2.1.3	X			X	X						X
	2.2.3		X		X			X	X	X		
ROW	2.1.3		X	X	X	X		X	X		X	
	2.2.3		X	X	X	X		X	X			X
Dcu	2.1.3	X	X									
	2.2.3				X			X	X			
DcuVA	2.1.3	X	X					X			X	X
	2.2.3			X	X							
DcuCU	2.1.3											
	2.2.3				X				X			
DcuRER	2.1.3	X			X							X
	2.2.3			X	X			X				
DcuROW	2.1.3	X	X					X	X		X	X
	2.2.3			X	X				X			

Tablo 3.12’de ise Tablo 3.11’deki açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları ülke ve değişkenleri gösteren özet bilgiyi içermektedir. Buna göre Mod.2.1.3 ihracat modelinde, katma değer değişkeni (VA), Beluks (Z1), Danimarka (Z2), Fransa (Z3), Almanya (Z4), İtalya (Z7), Hollanda (Z8) ve İngiltere (Z11) için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Mod.2.2.2’de ise Danimarka (Z2), Almanya (Z4), Yunanistan (Z5), İtalya (Z7), Hollanda (Z8) ve Portekiz (Z9) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kapasite kullanım oranı (CU) değişkeni ihracat modeli Mod.2.1.3’de ülkelerin hiçbiri için istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Mod.2.2.3’de ise Fransa (Z3), Almanya (Z4), Hollanda (Z8), Portekiz (Z9) ve İngiltere (Z11) için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel döviz kuru değişkeni (RER), Mod.2.1.3’de Beluks (Z1), Almanya (Z4), Yunanistan (Z5) ve İngiltere (Z11) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Mod.2.2.3’de ise Danimarka (Z2), Almanya (Z4), İtalya (Z7), Hollanda (Z8) ve Portekiz (Z9) için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.11’de Almanya (Z4)’nın bütün modellerde daha etkili olduğu bulunmuştur. Buna dayanarak bu ülke ile diğer ülkeler arasındaki farklılığı vurgulamak için yapılan genelleştirilmiş panel veri analizi sonucu Tablo 3.13’de verilmiştir. Analizde Almanya (Z4) farklılığı açığa çıkartmak için sabit alınmıştır. Genel bir ifade ile Almanya (Z4) ile diğer ülkeler arasındaki farklılığa işaret eden katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olduğunda ilgili sektörler ile arasında farklılığın olduğu söylenebilir.

Tablo 3.13. Baz Ülkeli Genişletilmiş Panel Veri Analizi

Model Değişken	Mod.2.1.3.			Mod.2.2.3.		
	Katsayı	t-değeri	p-değeri	Katsayı	t-değeri	p-değeri
Sabit	3.8357	7.7700	0.0000	0.1532	2.1729	0.0299
Z1	-0.3195	-5.2221	0.0000	-0.0368	-0.7611	0.4467
Z2	-0.0537	-1.7362	0.0827	-0.0347	-3.2642	0.0011
Z3	0.7015	2.8444	0.0045	-0.2894	-3.7663	0.0002
Z5	0.2620	1.8656	0.0623	0.0074	0.3457	0.7296
Z6	0.0075	0.2050	0.8376	0.0135	0.7647	0.4446
Z7	-1.4123	-1.7081	0.0878	0.0103	0.4582	0.6469
Z8	-0.0882	-0.6038	0.5461	0.0306	1.0630	0.2879
Z9	0.0107	0.3623	0.7172	0.0608	3.3342	0.0009
Z10	0.0483	0.2982	0.7656	0.0517	2.2607	0.0239
Z11	-5.7757	-1.6690	0.0953	0.0249	0.7275	0.4670
Z1VA	0.0143	4.6940	0.0000	0.0017	0.6879	0.4916
Z1CU	0.0004	0.6510	0.5152	0.0001	0.2707	0.7867
Z1RER	0.0037	3.1491	0.0017	0.0015	1.0317	0.3024

Z1ROW	0.0033	1.3200	0.1870	0.0024	0.5159	0.6060
Z1Dcu	-0.1677	-1.8707	0.0616	-0.0679	-1.0954	0.2735
Z1DcuVA	0.0113	2.8931	0.0039	0.0025	0.7728	0.4398
Z1DcuCU	0.0014	1.5763	0.1152	-0.0001	-0.2499	0.8027
Z1DcuRER	-0.0081	-4.1825	0.0000	-0.0001	-0.0701	0.9441
Z1DcuROW	-0.0088	-2.9640	0.0031	0.0036	0.6796	0.4969
Z2VA	0.0017	1.8841	0.0597	0.0007	2.3331	0.0198
Z2CU	0.0003	0.7325	0.4640	0.0000	0.6420	0.5210
Z2RER	-0.0003	-0.7558	0.4499	0.0004	1.7444	0.0813
Z2ROW	0.0007	3.7095	0.0002	0.0008	2.0459	0.0409
Z2Dcu	0.1142	2.2844	0.0225	0.0224	1.5495	0.1215
Z2DcuVA	-0.0039	-3.1818	0.0015	-0.0003	-0.6889	0.4910
Z2DcuCU	-0.0008	-1.3553	0.1755	-0.0001	-1.4395	0.1502
Z2DcuRER	-0.0004	-0.4578	0.6472	-0.0001	-0.2952	0.7679
Z2DcuROW	0.0007	2.8049	0.0051	-0.0002	-0.4562	0.6483
Z3VA	-0.0722	-3.4877	0.0005	-0.0036	-0.8556	0.3923
Z3CU	0.0014	1.1376	0.2555	0.0026	3.4761	0.0005
Z3RER	0.0016	0.6513	0.5150	-0.0023	-0.8310	0.4061
Z3ROW	0.0572	4.5482	0.0000	0.0276	3.1832	0.0015
Z3Dcu	0.0440	0.1046	0.9167	0.0978	0.9244	0.3554
Z3DcuVA	0.0058	0.2153	0.8296	0.0222	3.8150	0.0001
Z3DcuCU	-0.0003	-0.1320	0.8950	-0.0005	-0.5044	0.6141
Z3DcuRER	-0.0018	-0.3750	0.7077	0.0083	2.0762	0.0380
Z3DcuROW	-0.0107	-0.6576	0.5109	-0.0466	-4.1226	0.0000
Z5VA	-0.0060	-1.3664	0.1720	0.0021	1.7580	0.0789
Z5CU	-0.0003	-0.1570	0.8753	0.0001	0.6390	0.5229
Z5RER	-0.0073	-1.9452	0.0519	-0.0003	-0.3153	0.7526
Z5ROW	-0.0024	-2.9921	0.0028	-0.0023	-3.1535	0.0016
Z5Dcu	0.1815	0.6272	0.5306	-0.0622	-1.6582	0.0975
Z5DcuVA	0.0024	0.3286	0.7425	-0.0017	-0.8468	0.3972
Z5DcuCU	-0.0012	-0.3634	0.7164	0.0002	0.6548	0.5127
Z5DcuRER	-0.0033	-0.5529	0.5804	0.0014	1.0402	0.2984
Z5DcuROW	-0.0050	-3.5267	0.0004	0.0033	3.7612	0.0002
Z6VA	0.0002	0.1934	0.8467	-0.0002	-0.2462	0.8056
Z6CU	0.0000	-0.0060	0.9952	-0.0001	-1.0855	0.2779
Z6RER	-0.0006	-0.8525	0.3940	0.0003	0.5882	0.5565
Z6ROW	0.0001	0.2299	0.8182	0.0000	0.0905	0.9279
Z6Dcu	0.0009	0.0141	0.9887	-0.0394	-1.4679	0.1423
Z6DcuVA	0.0016	1.5347	0.1251	0.0008	0.6166	0.5376
Z6DcuCU	-0.0001	-0.1824	0.8553	0.0002	1.2070	0.2276
Z6DcuRER	-0.0001	-0.0517	0.9588	0.0008	1.0217	0.3071
Z6DcuROW	-0.0005	-1.5671	0.1173	0.0002	0.5565	0.5780
Z7VA	0.0722	2.5302	0.0115	0.0220	2.7906	0.0053
Z7CU	0.0039	1.3470	0.1782	-0.0005	-0.4646	0.6423
Z7RER	-0.0052	-0.7969	0.4256	0.0204	4.5458	0.0000
Z7ROW	-0.1000	-5.2566	0.0000	-0.0292	-2.8254	0.0048
Z7Dcu	1.8857	1.4774	0.1398	1.0750	7.2948	0.0000
Z7Dcu.VA	-0.0670	-1.5619	0.1185	-0.0463	-3.6998	0.0002
Z7DcuCU	-0.0026	-0.2892	0.7725	0.0004	0.2372	0.8126
Z7DcuRER	-0.0086	-0.6911	0.4896	-0.0348	-5.6577	0.0000
Z7DcuROW	0.0508	1.8137	0.0699	0.0081	0.6073	0.5437
Z8VA	0.0193	3.4593	0.0006	0.0097	4.1021	0.0000

Z8CU	-0.0005	-0.2702	0.7870	-0.0011	-3.1046	0.0019
Z8RER	0.0019	0.8620	0.3888	0.0046	3.1203	0.0018
Z8ROW	-0.0068	-4.4014	0.0000	-0.0129	-3.1379	0.0017
Z8Dcu	-0.4818	-1.3520	0.1766	-0.2299	-4.1278	0.0000
Z8DcuVA	-0.0074	-0.9905	0.3221	-0.0044	-1.3084	0.1909
Z8DcuCU	0.0052	1.2479	0.2122	0.0013	2.6938	0.0071
Z8DcuRER	-0.0039	-0.9945	0.3201	-0.0004	-0.2087	0.8347
Z8DcuROW	0.0074	4.0450	0.0001	0.0200	3.9947	0.0001
Z9VA	-0.0009	-1.0307	0.3029	-0.0025	-3.4665	0.0005
Z9CU	0.0004	0.9296	0.3527	0.0001	1.6111	0.1074
Z9RER	-0.0011	-1.3880	0.1653	-0.0009	-2.2418	0.0251
Z9ROW	-0.0004	-1.0860	0.2776	-0.0004	-1.6136	0.1068
Z9Dcu	0.0289	0.3546	0.7229	-0.0279	-1.0239	0.3061
Z9DcuVA	-0.0023	-1.4086	0.1591	0.0016	1.2542	0.2099
Z9DcuCU	0.0003	0.3597	0.7191	-0.0002	-1.4071	0.1596
Z9DcuRER	-0.0020	-1.6001	0.1098	0.0008	1.1145	0.2652
Z9DcuROW	-0.0001	-0.2155	0.8294	0.0002	0.4062	0.6846
Z10VA	-0.0049	-0.4651	0.6419	0.0030	1.0444	0.2964
Z10CU	-0.0003	-0.1801	0.8571	-0.0001	-0.2757	0.7829
Z10RER	-0.0014	-0.2977	0.7659	0.0020	0.9721	0.3312
Z10ROW	0.0050	1.6816	0.0929	-0.0069	-1.4992	0.1340
Z10Dcu	-0.4675	-1.2629	0.2068	0.0069	0.0946	0.9246
Z10DcuVA	0.0427	2.3580	0.0185	0.0046	0.9890	0.3228
Z10DcuCU	0.0014	0.3729	0.7093	-0.0010	-1.4204	0.1557
Z10DcuRER	-0.0131	-1.8422	0.0656	0.0047	1.5115	0.1309
Z10DcuROW	-0.0133	-2.5550	0.0107	-0.0047	-0.6690	0.5036
Z11VA	0.0366	3.1672	0.0016	-0.0063	-1.6737	0.0944
Z11CU	0.0606	1.5188	0.1290	0.0016	3.2941	0.0010
Z11RER	0.0434	1.6514	0.0989	-0.0030	-1.3718	0.1703
Z11ROW	-0.0030	-0.8066	0.4200	0.0103	1.9322	0.0535
Z11Dcu	4.8077	1.1778	0.2390	-0.1011	-1.2308	0.2186
Z11DcuVA	0.0512	2.7627	0.0058	-0.0022	-0.4182	0.6758
Z11DcuCU	-0.0626	-1.3269	0.1847	0.0006	0.8337	0.4046
Z11DcuRER	-0.0510	-1.8676	0.0620	-0.0017	-0.5483	0.5835
Z11DcuROW	-0.0124	-2.2577	0.0241	0.0084	1.2620	0.2071
R ²	0.71			0.81		
Kesit sayısı	100			100		
Gözlem Toplamı	1500			1500		
Açıklama: Z1: Beluks, Z2: Danimarka, Z3: Fransa, Z4: Almanya, Z5: Yunanistan, Z6: İrlanda, Z7: İtalya, Z8: Hollanda, Z9: Portekiz, Z10: İspanya, Z11: İngiltere						
Not: t istatistiği için anlamlılık düzeyleri: %1 = 2.5846; %5 = 1.9430; %10= 1.6173						

Tablo 3.13’de sunulduğu üzere, Mod.2.1.3’de Almanya (Z4) ile Beluks (Z1), Danimarka (Z2), Fransa (Z3), Yunanistan (Z5), İtalya (Z7) ve İngiltere Z(11) arasında önemli bir farklılık vardır. Diğer ülkelerin tahminleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu da Almanya (Z4) ile bu ülkeler arasında bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir. Mod.2.2.3’de ise Almanya (Z4) ile Danimarka (Z2), Fransa (Z3),

Portekiz (Z9) ve İspanya (Z10) arasında önemli farklılık bulunmuştur. Diğer sektörlerin tahminleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Diğer ülkelerin tahminleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu da Almanya (Z4) ile bu ülkeler arasında bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 3.14. Baz Ülkeli Analiz İçin İstatistiksel Anlamlıların Ayrışım Tablosu

Değiş.	Modeller	Z1	Z2	Z3	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10	Z11
Ülke	2.1.3	X	X	X	X		X				X
	2.2.3		X	X					X	X	
VA	2.1.3	X	X	X	X		X	X			X
	2.2.3		X				X	X	X		X
CU	2.1.3										
	2.2.3			X				X			X
RER	2.1.3	X			X						X
	2.2.3		X				X	X	X		
ROW	2.1.3		X	X	X		X	X		X	
	2.2.3		X	X	X		X	X			X
Dcu	2.1.3	X	X								
	2.2.3				X		X	X			
DcuVA	2.1.3	X	X						X		X
	2.2.3			X			X				
DcuCU	2.1.3										
	2.2.3							X			
DcuRER	2.1.3	X								X	X
	2.2.3			X			X				
DcuROW	2.1.3	X	X		X		X	X	X		X
	2.2.3			X	X			X			

Tablo 3.14’de ise Tablo 3.13’de verilen sonuçların yorum kolaylığını sağlamak için değişkenler ve ülkelerin istatistiksel anlamlılık özetleri sunulmuştur.

SONUÇ

20. yy'da hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle, ülkeler bir yandan bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunabilmek ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek amacıyla çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir. Bu süreç içerisinde dünya ticaretinde önemli değişimler yaşanmış, artan küresel rekabet ortamında ülkeler dış ticaret politikalarını yeniden düzenlemişlerdir. Özellikle dış ticareti kısıtlayan tarife ve kotalar giderek azalmış, serbest ticaret anlayışı uluslararası ticarete hakim olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle sanayileşmiş batılı ülkeler, dünya ticaretinde çok yönlü denkleşmeye imkan sağlamak, dış ticareti canlandırmak amacıyla ekonomik bütünleşme sürecine girmişler ve çeşitli organizasyonlar kurmuşlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan organizasyonların en önemlisi kuşkusuz AB ve üyeler arasında uygulanan Gümrük Birliğidir

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Anlaşması 6 Mart 1995 imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye AB'nden ithal ettiği imalat sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergi ve tarifeleri sıfıra indirmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri hariç diğer tarımsal ürünler bu anlaşmanın dışında tutulmuştur. Anlaşmanın bir gereği olarak, Türkiye, üçüncü ülkelerle olan ticaretinde AB'nin tarifelerini uygulamayı kabul etmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin dış ticaretinin serbestleşmesi, 1 Ocak 1996'da AB ile Ortak Gümrük Tarifeler Sistemine tam uyumunu sağlamasıyla çok önemli bir ivme kazanmıştır. Ancak, konuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken ilginç nokta Türkiye, tam üye olmadan GB anlaşmasına taraf olan tek ülke olmasıdır.

Çalışmanın amacı, Türkiye ile seçilmiş 11 AB üyesi arasındaki genel ve sektörel dış ticarete, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB Anlaşması'nın etkilerinin test edilmesi ve bu doğrultuda ülke ve sektör ayrışımına yoluyla Türkiye'nin ilgili ülkelerle sektörel dış ticaretinde etkili ülke ve stratejik sektör tespitinin de yapılabilmesidir.

Konu ile ilgili şu ana kadar yapılmış olan literatürle karşılaştırıldığında, GB etkisinin sektör ve ülke bazında ayrıştırılmasına olanak veren bir yöntem kullanması açısından bu çalışmanın literatüre yeni bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın dört bölümden oluşmaktadır. Buna göre birinci bölüm, üç ana kısım altında incelenmiştir. İlk kısımda uluslararası iktisadi birleşmeler teorisi ve aşamaları incelenmiştir. Burada iktisadi birleşmelerin tanımı ve kapsamı ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonrasında birleşme aşamaları tespit edilerek incelenmiştir. İkinci alt kısımda ise Gümrük Birlikleri Teorisi incelenmiştir. Teorinin ortaya atılması ve gelişimi tarihsel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca, gümrük birliklerinin ekonomi üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerine yönelik çıkarımlar sunulmuştur. Üçüncü kısımda ise Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Türkiye ile AB arasındaki GB süreci üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, GB'nin Türk imalat sanayine etkileri çeşitli tablolar yardımıyla yorumlanmıştır. Son olarak, seçilmiş bazı AB ülkelerinin birliğe giriş öncesi ve sonrası dış ticaret yapıları grafikler yardımıyla incelenmiştir.

İkinci bölümde, GB'nin dış ticaret ve ülke refahına olan etkilerini araştıran ampirik çalışmalar incelenmiştir. Burada, çalışmalarda kullanılan modeller, yöntemler, konu edindikleri ülke(ler) ve sonuçları tablolar halinde sunulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türkiye ile 1995 yılı öncesinde AB üyesi olmuş ülkeler arasındaki dış ticaretin yapısında GB'nin etkilerinin panel veri yöntemiyle analizi yapılmıştır. Bu bölümün üç kısımda oluşmaktadır. Birinci kısımda analizde kullanılan panel veri yöntemi hakkında teorik bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda, uygulamalarda kullanılan modeller için bir literatür taraması yapılmıştır. Böylece model seçiminde esas alınan ölçüt ve kriterler tespit edilmiştir. Verilerin tanımlamaları yapılarak bir takım kısıtlara değinilmiştir. Uygulama kısmında ise toplam dış ticaret ve imalat sanayi alt sektörleri verileri kullanılarak iki temel uygulama grubu geliştirilmiştir. Buna göre I. Grupta toplam ihracat ve ithalat verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. II. Grupta ise imalat sanayi alt sektörlerine yönelik sektör ve ülke etkileriyle genişletilmiş iki farklı analiz yapılmıştır.

Bu çalışmada, ticaretin temel göstergeleri olan ithalat ve ihracat perspektifinden GB'nin sonuçları araştırılmıştır. GB'nin Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üzerindeki etkilerini içeren analizlerde panel veri yöntemi kullanılmıştır. İhracat ve ithalat fonksiyonları ile bunları açıklayan değişkenler model literatür taraması sonucu farklı

Çalışmalardan esinlenilerek oluşturulmuştur. İthalat ve ihracat fonksiyonlarını açıklayıcı değişkenler olarak; dvız kuru ve gelir değişimlerinin temsilcileri olarak ithalat ve ihracat modelleri için ve her ülke için ayrı ayrı hesaplanmış reel dvız kuru ile GSYİH, yapısal değişimler için kriz ve GB kuklaları, imalat sanayi özelliklerini yansıtan katma değer ve kapasite kullanım oranları ile Türkiye'nin AB dışındaki ticaret yapısını incelemek için dünyanın geri kalanıyla yaptığı dış ticaret verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin ihracat ve ithalat verileri iki farklı biçimde kullanılmıştır. I.Grup modellerde toplam ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Burada, Türkiye'nin seçilmiş AB lkeleri ile yaptığı ithalat ve ihracat değerleri toplam içinde ilgili ülkenin aldığı paylar olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, lke ayrışmaları da yapılarak dış ticaretin ve onu açıklayan değişkenlerin ülkeler bazında incelenmesine olanak sağlanmışır. II. Grup modellerde ise ISIC Rev.3'e göre imalat sanayinin 10 sektörü için elde edilen ithalat ve ihracat verileri kullanılmıştır. Burada da ilgili sektöre ait ihracat ve ithalat verileri ilgili ülkenin toplam içindeki payları şeklinde hesaplanmıştır. Ayrıca II. Grup modellerde sektör etkileri ve ülke etkileri ayrıştırılarak detaylandırılmış analizler yapılmıştır.

I.Grup modellerin analizinde elde edilen sonuçlar ampirik literatürü destekleyici niteliktedir. Buna göre ithalat, yurtiçi gelirle, ihracat ise ticari ortakların geliriyle pozitif ilişkili bulunmuştur. Devalasyoların Türkiye'nin ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaptığı bulunmuştur. Ayrıca, bu ülkelerin dvız kurlarındaki bir düşüş, onlar için ithalatı daha ucuz hale getirecektir. Bunun da Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatta bir artış anlamına geleceği söylenebilir.

GB'nin etkisini açığa çıkartmak için kullanılan GB kukla değişkeni ihracat ve ithalat modellerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. GB kukla değişkeni her iki modelde de pozitif işaret sahiptir. Buda hem ihracatta hem de ithalatta GB ncesi döneme göre artışa işaret etmektedir. Katsayı büyüklüklerine bakıldığında ithalattaki artışın ihracattaki artıştan büyük olduğu görülmektedir. Genel bir ifadeyle GB Türkiye'nin ithalatını artırıcı yönde etki yaptığı söylenebilir.

I.Grup modellerle ilgili olarak ulaşılan nihai sonuç, kullanılan veri seti farklı olmasına rağmen Neyaptı ve diğerleri (2004) alışmalarında elde edilen sonuçla paralellik göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin dış ticareti gelir ve reel kurlar ile beklenen yönde etkilenmektedir. Ama bu etkilerin ötesinde GB sadece Türkiye'nin

sadece ihracat ve ithalatında bir artış yaratmamış, her ikisinde de davranışsal değişikliklere yol açmıştır.

II.Grup modeller de ise sektörel ithalat ve ihracat verileri, sektör ve ülke etkileriyle genişletilmiş panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. İmalat sanayi alt sektörlerinin ihracat ve ithalatında ülkeler ve sektörler arasında bir farklılığın olup olmadığının araştırılmasına yönelik olarak ülke ve sektör etkileri kukla değişkenleri ile genişletilmiştir. Her bir ülke ve sektör kukla değişken, açıklayıcı değişkenlerle tek tek çarpılmıştır. Böylece her ülke ve sektöre ait açıklayıcı değişkenlerin katsayıları elde edilmiştir.

Ülke etkileriyle genişletilmiş modellerin (Mod.2.1.3 ve Mod.2.2.3) analiz sonucunda; Mod.2.1.3(EX)'de Beluks, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya ve İngiltere ihracat üzerinde etkili bulunurken Mod.2.2.3(IM)'de ise Danimarka, Fransa, Almanya, Portekiz ve İspanya ithalat üzerinde etkili bulunmuşlardır.

Her iki model dikkate alındığında Fransa Danimarka ve Almanya her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ülkelerarası farklılığın bulunmasında baz ülke seçimi yapılması gerekiyordu. Ancak her iki modelde üç ülke istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda katsayı işareti en büyük ve olasılık değeri en küçük olan ülke seçilecektir.

Türkiye'nin sektörel ithalatı ve ihracatında en etkili ülke olarak Almanya bulunmuştur. Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinde Almanya'nın en büyük ortak olması bu sonucu destekler niteliktedir.

Sektör etkileriyle genişletilmiş modellerin (Mod.2.1.2. ve Mod.2.2.2) analiz sonucunda Mod.2.1.2'de Gıda Ürünleri ve İçkiler (S1), Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kimyasallar-Kauçuk-Plastik Ürünleri (S5), Diğer Metal Dışı Mineral Ürünler (S6) ile Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörleri ihracat üzerinde etkili bulunurken Mod.2.2.2'de ise Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3), Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın (S4), Metal Ana Sanayi ve İşlenmiş Metal Ürünler (S7), Makine ve Ekipmanları (S8) ile Taşıma Araçları ve Ekipmanları (S9) sektörleri de ithalat üzerinde etkili bulunmuşlardır. Her iki model dikkate alındığında Ağaç Ürünleri ve Mantarlar (S3) ve Taşıma Araçları

ve Ekipmanları (S9) sektörleri her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda katsayı işareti en büyük ve olasılık değeri en küçük olan sektör, sektörler arası farklılığın bulunması açısından baz sektör olarak seçilecektir.

Türkiye'nin sektörel ithalatı ve ihracatında en etkili sektör olarak Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörü bulunmuştur. Sektörün sahip olduğu dinamik özellikler, bu sonucu destekler niteliktedir. Bu özelliklere kısaca değinecek olursak;

Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörü sanayileşmiş ülkelerde ekonominin en önemli sektörlerinden biridir. Bunun nedeni, Diğer sanayi dalları ve ekonominin diğer sektörleri ile olan çok yakın ilişkisidir. Özellikle demir-çelik, petro-kimya, tekstil, cam, elektronik, makine gibi ekonominin lokomotifleri olan birçok temel sektöre entegre olduğu için, bu sektörlerle sağladığı girdi, satış hasılatı, yarattığı katma değer, gerçekleştirilen ihracat değeri, vergi ve ücret ile ekonominin içinde kilit bir role sahiptir. Ayrıca, sektör, nitelik ve niceliği açısından teknolojik gelişmenin de sürükleyicilerinden birisidir. Sektör, hammadde ve yan sanayi ile otomotiv ürünlerinin tüketiciye ulaşmasını sağlayan ve bunu destekleyen pazarlama, servis, akaryakıt, finans ve sigorta sektörlerinde geniş iş hacmi ve istihdam yaratmaktadır. Turizm, altyapı, inşaat, ulaştırma ve tarım sektörlerinin gerek duyduğu her çeşit motorlu araçlar sektör ürünleri ile sağlanmakta ve ayrıca, savunma sanayinin gelişmesinde ve teknolojik düzeyin yükselmesinde temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, sektördeki değişimler ekonominin tümünü yakından ilgilendirmektedir. Bu özellikleri nedeni ile stratejik bir sektör olarak bütün ülkelerin yakın ilgisini çekmekte ve sektöre yönelik özel planlamalar yapılmaktadır. Dünya konjonktüründe yaşanan gelişmelerden dolayı sektörde, rekabet, büyük yoğunluk kazanmaktadır. Bu bağlamda, sektöre yeni üreticilerin girmesi ve geleceğe yönelik yatırım eğilimleri açısından bir başka etken ise, AB ile gerçekleştirilen GB'nin, Türkiye'nin özellikle Avrupa, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Türk Cumhuriyetleri pazarlarına yakınlığı olduğu ifade edilebilir. Bunlara ek olarak, Uzakdoğu Asya otomotiv firmalarının AB'ye açılmada Türkiye'yi bir merkez olarak görmesi ve özellikle GB sürecinde ve sonrasında yatırımlarını Türkiye'ye kaydırmaya başlamaları sektörün ne denli stratejik öneme sahip olduğunun bir diğer göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca, birinci bölümde yapılan ülke değerlendirmelerinde de görüldüğü üzere Türkiye'nin analize konu olan ülkelerle olan dış ticaret ilişkisinde sektör, dikkate değer bir önem taşımaktadır.

Analiz sonucunda en etkili sektör olarak bulunan Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörü, uygulamaya konu olan diğer sektörlerle göre stratejik sektör olarak da değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Çünkü, Türkiye'nin yukarıda bahsedilen bölge piyasalarına yakınlığı, sektörün bir çok sektörle entegre olması ve bu yönüyle türev talep oluşturmaları, rekabet gücü ve katma değeri yüksek ürün bileşenlerine sahip olması, genç nüfusun yoğun olduğu Türkiye’de geniş bir pazar payının olması yanında ekonominin itici gücü olma potansiyeli gibi dinamikler hem analiz sonucunu hem de Taşıma Araçları ve Ekipmanları sektörünü stratejik özelliklere sahip sektör olarak değerlendirme olanağını destekler niteliktedir. Ayrıca, Avrupa ile mukayese edildiğinde Türkiye’de özel taşıt araç kullanım eğiliminin yüksek olmasından dolayı toplu taşıma araçlarına olan talebin düşüklüğü ve genç nüfusun yoğunluğu geniş bir pazar payının varlığına işaretler. Bu tüketim alışkanlığı ve piyasa özelliği de belirtilen sonuçları destekler niteliktedir.

Yukarıda GB'nin dış ticaretimize etkilerinin tespitine yönelik yapılan uygulama sonuçları değerlendirilmiştir. Şimdi de çalışmanın diğer bölümlerinde sunulan bilgiler ışığında GB'nin ticari ve yapısal etkilerine yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Tarım ürünlerinin ve işgücünün serbest dolaşımının kapsam dışı kaldığı GB'nin ticari etkilerini de şu şekilde özetleyebiliriz: GB sonrasında Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret hacim olarak genişleyen ve malların bileşimi açısından çeşitlenen yapıya dönüştüğü söylenebilir. GB sürecinin yansımaları olan teknik mevzuata uyum ve ortak ticaret politikalarının kurumsal olarak uygulamaya konulmaya başlaması, AB ile olan ekonomik bütünleşmede dikkate değer ilerleme sağlamıştır.

GB öncesinde Türk ekonomisi, özellikle, dış ticaretin ciddi ivme kazanacağı yönünde yüksek beklentiler içindeydi. Ancak, GB'nin hayata geçirilmesi, beklendiği gibi, AB ile olan dış ticaretimizde köklü değişimler ortaya çıkardığı pek söylenemez. Bu çıkarsamanın gerekçeleri olarak şu tespitlerde bulunabiliriz;

GB'nin yürürlüğe girmesinden çok önceleri AB'nin Türkiye'nin sanayi ürünlerine uyguladığı tarifeleri kaldırmıştır. Bundan dolayı, Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında GB sonrası dönemde önceki döneme göre ciddi artışlar yaşanmamıştır. Bu

dönemde ihracatımızda beklenen artışın sağlanamama nedenlerinden birisi olarak da tekstil sektörünün içinde bulunduğu durumdur. AB'ye ihracatta önemli paya sahip sektör, 1993 yılından sonra sürekli düşen bir trend izlemiştir. Tekstil sektöründeki bu durumun nedeni olarak, sektörel boyutta yüksek katma değere ve talep esnekliğine sahip ürünlerin üretimine geçilememesi gösterilebilir.

Birinci bölümde AB ile olan ticaret verilerine bakıldığında; GB sonrasında, AB'nin dış ticaretimizden aldığı payda oldukça küçük sayılabilecek değişimler söz konusudur. AB'nin Türk dış ticareti içindeki payına bakıldığında, ithalat içindeki payı 1999 yılına kadar düzenli artışlar göstermesine karşın, bu yıldan sonra düşüşler yaşanmıştır. AB'nin ihracat içindeki payı ise 1999 yılından sonra artmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedeni olarak, 1997'de Uzak Doğu ülkelerinde yaşanan finansal krizlerden dolayı ihracatın AB'ye doğru kayması şeklinde ifade edilebilir. İthalatta görülen artışların ihracattan daha yüksek olmasına gerekçe olarak; imalat sanayinin yoğun ithal girdi kullanması, kaliteli ve çok çeşitli ürünlerin piyasaya gelmesiyle toplumun tüketim eğiliminin ithal mallara kayması gösterilebilir.

GB sonrasında AB ile olan dış ticaret açığının artmasındaki neden olarak; özellikle sanayi mallarında AB'nin rekabet avantajının bizden üstün olması gösterilebilir. Çünkü Portekiz ve Yunanistan ekonomilerinde benzer durumlarla karşılaşmışlardır.

GB, Türk sanayisi üzerindeki yapısal etkilerini de kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: GB sonucu serbestleşen dış ticaretten küçük ve orta ölçekli işletmelerin etkilendiği de ayrı bir gerçektir. Özellikle, Türk sanayi yapısının önemli bir bölümü küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. GB sonrası oluşan rekabet, bu işletmelerin durumunu kötüleştirmiştir. Burada üzerinde önemle değinilmesi gereken nokta; AB'nin, Türk sanayisinin GB'ne uyumu için ihtiyaç duyduğu mali destekleri tam olarak vermemiş olmasıdır. Şayet, mali destekler diğer ülkelere uygulandığı gibi tam olarak verilmiş olsaydı, Türk sanayisi, dış ticaretin serbestleşmesinden doğan uluslararası rekabete karşı önceden hazırlanabilirdi. Bu da küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik olumsuz etkilerin daha hafif olmasını sağlayabilirdi.

Buradaki olumsuzluğa karşın, GB ile beraber Türk piyasanın uluslararası rekabete açılmış olması piyasa dinamikleri üzerinde birtakım pozitif etkiler sağlamıştır. Rekabet ortamının gerekleri doğrultusunda Türk firmaları, teknolojilerini yenileme, üretim standart ve kalitelerini yükseltme, ürün çeşitliliğini artırma, çağdaş pazarlama tekniklerine geçiş vb stratejilere yönelmişlerdir.

Her ne kadar, tarım ürünleri GB kapsamı dışında tutulmuş olsa da GB tarımsal üretim üzerine olumlu etkiler meydana getirmiştir. Şöyle ki; tarımsal üretimde kullanılan sanayi menşeli makine ve ekipmanlar, ilaç, gübre ve benzeri kimyasallar tarifelerin kaldırılmasıyla hem fiyatları hem de alternatifleri olarak cazip hale gelmişlerdir. Bu gelişmeler, tarımsal üretim konusunda yeni teknoloji ve teknik kullanımını artırarak verimliliği yükselttiği söylenebilir. Geleneksel yöntemlerden modern yöntemlere geçiş yapan Türk tarım sektörü, bu yönleriyle, önemli rekabet avantajı yakalama yolundadır. Yaşanan gelişmelerin AB ile olan müzakereler sürecinde bu sektörle ilgili uyum çalışmalarında da esneklik kazandıracağı da ayrıca söylenebilir.

KAYNAKÇA

ABGM [Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü] (2003); “Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB ile Dış Ticaretimiz”, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı, Ekim <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/AB%20yazi.htm> (12.05.2005)

Akkaya, Ş. ve Pazarlıoğlu, M.V. (1998), *Ekonometri I*, Berk Yayıncılık, Eylül, İzmir.

Akkoyunlu-Wigley, A. and Mıhçı, S. (2004) “Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behavior of Turkish Manufacturing Industry”, *European Trade Study Group ETSG2004 Programme*, Nottingham, 9-11 September.

Alias, M.H. and Cheong, T.T. (2000); “Aggregate Imports and Expenditure Components in Malaysia”, *ASEAN Economic Bulletin*, 17 (3), p.257

Arısoy, İ. (2005); Türkiye’de Sanayileşme ve Sanayinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Politikalar, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aristotelous, K. (2001); “Exchange-rate Volatility, Exchange-Rate Regime, and Trade Volume: Evidence from the UK–US Export Function (1889–1999)”, *Economics Letters*, 72, p.87–94.

Arize, A.C. (1998); “The Long-Run Relationship between Import Flows and Real Exchange Rate Volatility: The Experience of Eight European Economies” *International Review of Economics and Finance*, 7(4), p.417-435

Arize, A.C. (2002); “Imports and Exports in 50 Countries Tests of Cointegration and Structural Breaks”, *International Review of Economics and Finance*, 11, p.101–115.

Aydın, M.F., Çıplak U., Yücel M.E. (2004); “Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy”, *The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Working Paper*, No.04/09.

Aynagöz, Ö.Ç. (2003); “Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi”, *Ekonomik Yaklaşım*, 14 (44-46), s.23-39.

Backus, D. K., Kehoe, P.J. and Kydland, F.E. (1994); “Dynamics of the Trade Balance and the Terms of Trade: The J Curve”, *American Economic Review*, 84 (1), p. 84-103.

Bahmani-Oskooee, M. (1986); “Determinants of International Trade Flows: The Case of Developing Countries”, *Journal of Development Economics*, 20, p.107-123.

Bahmani-Oskooee, M. (1998); “Cointegration Approach to Estimate the Long-Run Trade Elasticities in LDC’s”, *International Economic Journal*, 12, p.89-96.

Bahmani-Oskooee, M. and Niroomand, F. (1998); “Long-Run Price Elasticities and The Marshall-Lerner Condition Revisited”, *Economics Letters*, 61, p.101-109.

Baltagi, B. (1995); *Econometric Analysis of Panel Data*, Chapter 8, Chichester, England, John Wiley and Sons.

Baltagi, B. (2001); *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons.

Bayraktutan, Y. ve Bayraktar, Y. (2004); “Yakınlaşma Kriterleri Bağlamında AB Genişlemesi ve Türkiye”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2) s.1-17

Bilen, B. (2004a) “Yunanistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Dış Ticareti”, *Ülke Raporları*, İzmir Ticaret Odası Yayını, [http://www.izto.org.tr\(12.06.2005\)](http://www.izto.org.tr(12.06.2005))

Bilen, B. (2004b) “Kaşiflerin Ülkesi Portekiz”, *Ülke Raporları*, İzmir Ticaret Odası Yayını, [http://www.izto.org.tr\(12.06.2005\)](http://www.izto.org.tr(12.06.2005))

Brander, J.A. (1995); “Strategic Trade Theory”, *NBER* (National Bureau of Economic Research), Working Paper,N.5020.

BEEA [Bureau of European and Eurasian Affairs] (2005); “Background Note: Portugal”, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3208.htm>, (21.05.2005),

Cantavella, M., Cuadros, A., Fernández I. and Suárez C. (2004); “A Comparative Analysis of Elasticities in the European Union External Trade”, *CIBS* (Centre for International Business Studies), Working Papers N.1-04.

Cerra, V. and Saxena, S.C. (2002); “An Empirical Analysis of China’s Export Behavior”, *IMF Working Paper*, WP/02/200.

Cheong, T.T. (2003); “Determinants of Import Demand in Thailand: A View from Expenditure Components and Bounds Testing Approach”, *The 7th International Conference on Global Business & Economic Development*, Bangkok, January 8-11

Corden, W.M. (1972); “Economies of Scale and Customs Union Theory”, *Journal of Political Economy*, 80(3), p.465-475.

Coşar, E.E. (2002); “Price and Income Elasticities of Turkish Export Demand: A Panel Data Application”, Central Bank of the Republic of Turkey, *Central Bank Review*, 2, p.19-53.

Çetin, M. (1996); *The Effects of The Customs Union with The European Union on Turkish Foreign Trade: An Empirical Study Using A Partial Equilibrium Model*, Bergen University, Unpublished Master Dissertation.

Çınar, S. (2004); “Gümrük Birliği Teorisi”, *Atatürk Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, 18, (1-2).

Demir, O. ve Temur, Y. (1998); “Gümrük Birliği’nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Ekim.

Dimaranan, B.V. and R.A. McDougall (2004); “Global Trade Assistance and Protection: The GTAP 6 data base (pre release)”, *Centre for Global Trade Analysis*, Purdue University.

DTM, [Dış Ticaret Müsteşarlığı](1999); *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ekim.

DTM, [Dış Ticaret Müsteşarlığı] (2005); www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm (10.05.2005).

Duncan, G.J., Gustafson B., Hauser R., Schmauss G., Messinger H., Muffels R., Nolan B. and Ray J.-C. (1993); “Poverty Dynamics in Eight Countries”, *Journal of Population Economics*, V.6, n.3, s.215-234.

Dura, C. ve Atik, H. (2003); *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayınları, N.164, Ankara, Mayıs.

Dutta, D. and Ahmed, N. (2004); “An Aggregate Import Demand Function for India: A Cointegration Analysis”, *Applied Economics Letters*, 11 (10), p.607-613.

Ekdi, B. (1998); *DTÖ Ticaret - Rekabet Çalışma Grubu’nun 27-28 Temmuz 1998 Tarihli Toplantısına İlişkin Rapor*, Rekabet Kurumu, Yayınlanmamış Rapor, Ankara.

Ekdi, B. (2003); *Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları*, Rekabet Kurumu, Yayın 89, Ankara.

El-Agraa, A. M. (1998); *The European Union: History, Institutions, Economics and Policies*, Prentice Hall Europe.

Erlat, G. (1980); *İktisadi Birleşmelerin Dış Ticaret Etkileri: Ticaret Yaratma ve Ticaret Saptırmanın Ex Ante Ölçülmesi Üzerine Bir Deneme*, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayın No:136, Ankara.

Erkan, V. (1999); *Dış Proje Kredisi Kullanan Kamu Yatırımlarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi (1988-1997)*, *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

Erman, M.S. and Shilpi, F. (2001); “Foreign Trade Regimes and Import Demand Function: Evidence from Sri Lanka”, *Washington University, EconWPA/0012002*.

Erzan, R. ve Filiztekin, A. (1997); “Competitiveness of Turkish SMEs in the Customs. Union”, *European Economic Review*, 41, p.881-892.

Eviews 5.1. (2004); *User’s Guide*, Quantitative Micro Software, LLC, March.

Faustino, H.C., Silva, J.R. (2001); “Strategic Trade Policy and the New WTO Round”, *IV International Conference on European Economy*, CEDIN, Lisbon, p.1-21, May 25-26.

Filiztekin, A. (2003); “Gümrük Birliği ve Türk İmalat Sanayi’nde Verimlilik”, *12. Ulusal Kalite Kongresi*, Türkiye Kalite Derneği, 14 Ekim.

Fisunoğlu, H.M. ve Yeşilada, B.A. (1988); “Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na Üyeliğinin Dış Ticaretimize Etkileri”, *Türk Dış Ticaret Derneği Ödüllü Yarışma Sonuçları Kitapçığı*, s. 92-129.

Gafar, J. S. (1988); “The Determinants of Import Demand in Trinidad and Tobago: 1967-1984”, *Applied Economics*, 20, p.303-313.

Gehrels, F. (1956); “Customs Unions from a Single Country Viewpoint”, *Review Economics Studies*, 24 (1), p.61-64.

Giersch, H. (1987); “On the Determinants of Brazil’s Manufactured Exports: An Empirical Analysis”, *International Economics Institute*, University of Kiel.

Ghani, G.M. (2004); “Levels of Economic Development and Harrod Foreign Trade Multiplier: A Re-examination of Empirical Evidences”, *Washington University EconWPA/0411011*.

Goldstein, M. and Khan M.S. (1985); “Income and Price Effects in Foreign Trade”, *in Handbook of International Economics*, Vol II:1041-1105, eds. R.W. Jones and P.B. Kenen, Elsevier Science Publishers B.V.

Greene, W.H. (2003); *Econometric Analysis*, International Edition, Pearson Education Inc., Fifth Edition, Chapter 13.

Gujarati, N.D. (1999), *Temel Ekonometri*, (Çev. Şenesen,Ü. ve Şenesen,G.G.), Literatür Yayıncılık, Ekim, İstanbul.

Ho, W.S. (2004); “Estimating Macao’s Import Demand Functions”, Monetary Authority of Macao, *Quarterly Bulletin*.

Hong, P. (1999); “Import Elasticities Revisited”, *DESA Discussion Paper* N.10.

Hsiao, C. (1985); “Benefits and Limitations of Panel Data”, *Econometric Reviews*, 4, p.121-174.

Hsiao, C. (1986); *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, Cambridge, England.

Hübler, O. (2005); “Panel Data Econometrics: Modelling and Estimation”, University of Hannover, *Discussion Paper*, N.9, August.

Islam, A.M. and Hassan, M.K. (2004); “An Econometric Estimation of The Aggregate Import Demand Function for Bangladesh: Some Further Results”, *Applied Economics Letters*, 11, p.575–580.

İKV, [İktisadi Kalkınma Vakfı] (2002); *Türkiye’nin Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumu*, N.11, Mart.

Kakilli Acaravcı, S. (2004); Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Bir Uygulama, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karluk, R. (1996), *Uluslararası Ekonomi*, Beta Basım Yayın, 4. Baskı, İstanbul.

Khan, M.S. (1974); “Import and Export Demand in Developing Countries”, *IMF Staff Papers*, 21, p.678-693.

Klevmarken, N.A. (1989); “Panel Studies: What Can We Learn From Them? Introduction”, *European Economic Review*, 33, p.523-529.

Koç, A. (2002); *Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin AB Ülkeleriyle Dış Ticareti*, Gaziantep Üniv. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Konno, T. and Fukushige, M. (2003); “Did NAFTA Cause The Structural Changes in Bilateral Import Functions Between The US and Mexico?”, *Journal of Policy Modeling*, 25, p.53–59.

Kotan, Z. ve Saygılı, M. (1999); “Estimating an Import Function for Turkey” The Central Bank of The Republic of Turkey, *Research Department Discussion Paper N. 9909*.

Kösekahyaoğlu, L. (2001); “An Analysis of the Similarity between Exports of Turkey and the EU12”, *Dokuz Eylül Üni. İşletme Fakültesi Dergisi*, 2, s.137-149.

Krugman, P.R. (1980); “Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade”, *American Economic Review*, 70, p.950-959.

Krugman, P (1989); “Difference in Income Elasticities and Trends in Real Exchange Rates”, *European Economic Review*, 33 (5), p.1301-1046.

Kumcu, E. (1998); “Bütünleşen Avrupa ve Türkiye”, *Avrupa Para Birliği'nde Ekonomik Politikalar ve Türkiye Üzerine Yansımalar*, TÜSİAD, Yayın N.T/98, Aralık.

Lejour, A.M., R.A. de Mooij and R. Nahujs (2004); *EU Enlargement: Economic Implications for Countries and Industries*, in: H. Berger and T. Moutos (eds), *Managing EU Enlargement*. Cambridge: MIT Press.

Lejour, A.M. and DeMooij, R.A. (2005); “Turkish Delight: Does Turkey’s Accession to the EU Bring Economic Benefits?”, *Kyklos*, 58 (1), p.87–120.

Lipsey, R.G. and Lancaster, K. (1956), “The General Theory of Second Best,” *Review of Economic Studies*, 24, p.11-32.

Mah, J.S. (2000); “An Empirical Examination of the Disaggregated Import Demand of Korea The Case of Information Technology Products”, *Journal of Asian Economics* 11, 237–244

Mankiw, N.G. (1990); “A Quick Refresher Course in Macroeconomics”, *Journal of Economic Literature*, 28.

Mercenier, J. ve Yeldan, E. (1997); “On Turkey's trade policy: Is a customs union with Europe enough?”, *European Economic Review*, 41, p.871-880.

Mody, A. ve Yılmaz, K. (1997); “Is There Persistence in The Growth of Manufactured Exports? Evidence from Newly Industrializing Countries”, *Journal of Development Economics*, 53(2), pages 447-470

Montenegro, C. and Senhadji, A.S. (1999); “Time Series Analysis of Export Demand Equations: a Cross-Country Analysis”, *IMF Staff Papers*, 46 (3), September/ December

Morgil, O. (2003); “Ekonomik Açıdan Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi”, *İşveren Dergisi*, Ocak, s.15-19.

Morasch, K. (2000); “Strategic Alliances: a Substitute for Strategic Trade Policy?”, *Journal of International Economics*, 52, p.37–67

Neyaptı, B., Taşkın, F. and Üngör, M. (2003); “Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade?”, *International Conference on Policy Modeling*, July 3-5, Istanbul.

Neyaptı, B., Taşkın, F. ve Üngör, M. (2004); “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Bölgesel Ticaretine Etkileri”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, (GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım adlı yayınının içinden), s.63, *Ankara*

O’Brien, K.L. (1998); “Tropical Deforestation and Climate Change: What Does the Record Reveal?”, *The Professional Geographer*, 50(1), p.140-153.

Osman, M.A. and Evans, S.R. (2002); “Time Series Analysis of the Somalian Export Demand Equations: a Co-integration Approach”, *Journal of Economic and Social Research*, 4(2), p.71-92.

Pazarlıoğlu, M.V. (2001); “1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması”, Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F.-V.*Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 19-22 Eylül.

Perron, P. (1989); “The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, *Econometrica*, 57 (6), p.1361-1401.

Roy, N. (2002), “Is Adaptive Estimation Useful for Panel Models With Heteroskedasticity in The Individual Specific Error Component? Some Monte Carlo Evidence”, *Econometric Reviews*, 21(2), p189-203.

Sabır, H. (2002); “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”, *Dış Ticaret Dergisi*, Temmuz.

Samsar, A. (2003); Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Türkiye Analizi, *Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim.

Seki, İ. (2005); “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003”, *VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir.

Senhadji, A. (1998); “Time-Series Estimation of Structural Import Demand Equations: a Cross-Country Analysis”, *IMF Staff Papers*, 45, p.236-268.

Seyidoğlu, H. (1996); *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.

Sharma, K. (2000); “Export Growth in India: Has FDI Played a Role?”, Yale University, *Economic Growth Center Discussion Paper*, N.816.

Shelton, M.A.N. (1998); “Measuring Trade Creation and Trade Diversion in the Central American Common Market: A Hicksian Alternative”, *World Development*, 26(2), p.323-335.

Sihna, D. (1997); “Determinants of Import Demand in Thailand”, *International Economic Journal*, 11, 73-83.

Sinha, D. and Sinha, T. (2000); “An Aggregate Import Demand Function for Greece”, *Atlantic Economic Journal*, June.

Soğuk, H. (2003); “Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Nisan.

Solon, G.S. (1989); *The Value of Panel Data in Economic Research*, Daniel Kasprzyk, Greg D., Graham. K., and M.P. Singh (eds.), *Panel Surveys*; New York, John Wiley and Sons Pub., p.486-496.

Şahinbeyoğlu, G. ve Ulaşan, B. (1999); “An Empirical Examination of The Structural Stability Of Export Function: The Case of Turkey”, TCMB, *Tartışma Metinleri*, N. 9907.

Şahinöz, A. (2004); “AB-Türkiye: Ticari İlişkiler ve Gümrük Birliği”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Haziran, s.28-45.

Thomakos, D.D. and Ulubaşoğlu, M.A. (2002); “The Impact of Trade Liberalization on Import Demand”, *Journal of Economic and Social Research*, 4 (1), p.1-26.

Togan, S. (1997); “Opening Up the Turkish Economy in the Context of the Customs Union with EU”, *Journal of Economic Integration*, 12, p.157-179.

Togan, S. (2000); “Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future”, *Russian & East European Finance & Trade*, 36(4), p5-21.

Togan, S. (2004); “Turkey: Toward EU Accession”, *The World Economy*, 27(7), p.1013-1045.

Togan, S. (2005); “Turkey: Trade Policy Review”, *The World Economy*, 28(9), p.1229-1262.

Tongzon, J. and Chen, H.W. (1999); “Role of Japan-East Asia Trade in Asian Economic Recovery: An Econometric Investigation”, *International Conference on the Challenges of Globalization*, Bangkok, Thailand, October (21-22).

Trivellato, U. (1999); “Issues in the Design and Analysis of Panel Studies: A Cursory Review”, *Quality & Quantity*, 33, p.339–352.

Türkmen, D. (2005); “Türkiye-İrlanda Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, *Ülke Raporları*, İzmir Ticaret Odası, <http://www.izto.org.tr/> (08.02.2005).

TÜSİAD, [Türkiye Sanayici İşadamları Derneği] (2003); *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*, Yayın No.T/2003-10-364.

Vanek, J. (1965); *General Equilibrium of International Discrimination*, Cambridge, Harvard University Pres.

Vergil, H. (2002); “Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effect on Trade Flows”, *Journal of Economic and Social Research*, 4 (1), p.83-99.

Viaene, J.M. (1982); “A Custom Union between Spain and EEC: an Attempt at Quantification of the Long-Term Effects in a General Equilibrium”, *Erasmus University DPS*, 8115/G.

Warner, D. and Kreinin, M.E. (1983) “Determinants of International Trade Flows”, *The Review of Economics and Statistics*, 65, p.96-104.

Wilson, J.F. and Takacs, W.E. (1979); “Differential Responses to Price and Exchange Rate Influences in the Foreign Trade of Selected Industrial Countries”, *The Review of Economics and Statistics*, 61, p.267-279.

Wonnacott, P. and Lutz, M. (1989); “Is There a Case for Free Trade Areas?”, *Economic Impact*, 4, p.26-32.

Uyar, S. (2001); "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Dış Ticaret Dergisi*, 20, Ocak.

Uysal, Y. (1999); “Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2).

Yaffee, R. A. (2003); “A Primer for Panel Data Analysis”, *Statistics and Social Science Group Working Paper*, September.

Yalçınkaya, M. H. (1997); “Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, S.3.

Yiğit, T. and Kutan, M.A. (2004); “European Integration, Productivity Growth, and Real Convergence”, revision requested by *European Economic Review*.

Yücel, M.E., Çıplak, U. and Aydın, M.F. (2004); “Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy”, The Central Bank of the Republic of Turkey, *Research Department Working Paper*, N.04/09, June.

EKLER

EK 3.1

PARA BİRİMİ	1 AVRO=
Alman Markı	1.95583
Belçika Frangı	40.33990
Lüksemburg Frangı	40.33990
İspanyol Pezetası	166.38600
Fransız Frangı	6.55950
İrlanda Poundu	0.78750
İtalyan Lireti	1936.27000
Hollanda Florini	2.20371
Avusturya Şilini	13.76030
Portekiz Esküdosu	200.48200
Finlandiya Markkası	5.94573
Yunan Drahmisi	340.75000

Kaynak: Ata ve Silahşör, 1999, s.15.

EK 3.2.

TANIMLAMALAR	MODEL GÖSTERİMİ	KODLAR	ISIC Revizyon 3
GENEL TOPLAM			
TARIM , AVCILIK, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK		A-B	01-05
MADENCİLİK		C	10-14
TOPLAM İMALAT SANAYİ		D	15-37
GIDA ÜRÜNLERİ, İÇKİLER VE TÜTÜN	S1	DA	15-16
TEKSTİL, TEKSTİL ÜRÜNLERİ, DERİ GİYİM VE AYAKKABILAR	S2	DB-DC	17-19
AĞAÇ ÜRÜNLERİ VE MANTARLAR	S3	DD	20
KAĞIT HAMURU, KAĞIT, KAĞIT ÜRÜNLERİ, BASIM-YAYIN	S4	DE	21-22
KİMYASALLAR, KAUÇUK, PLASTİKLER VE YAKIT ÜRÜNLERİ	S5	DF-DH	23-25
....RAFİNE EDİLMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ VE NÜKLEER YAKIT		DF	23
....KİMYASALLAR VE KİMYASAL ÜRÜNLER		DG	24
.....KİMYASALLAR (İlaçlar hariç)			2423 (24x) 24 hariç
.....İLAÇLAR			2423
....KAUÇUK VE PLASTİK ÜRÜNLER		DH	25
DİĞER METALDIŞI MİNERAL ÜRÜNLER	S6	DI	26
METAL ANA SANAYİ VE İŞLENMİŞ METAL ÜRÜNLER	S7	DJ	27-28
....TEMEL METALLER			27
.....DEMİR VE ÇELİK			271+2731
.....DEMİR İÇERMEYEN METALLER			272+2732
.... METAL EŞYALAR (Makine ve Ekipmanlar hariç)			28
MAKİNE VE EKİPMANLAR	S8	DK-DL	29-33
....DİĞER MAKİNA VE EKİPMANLAR		DK	29
....ELEKTRİKLİ VE OPTİK EKİPMANLAR		DL	30-33
.....BÜRO, MUHASEBE VE HESAP MAKİNELERİ			30
.....ELEKTRİK MAKİNELERİ VE AYGITLAR			31
.....RADYO, TELEVİZYON VE İLETİŞİM EKİPMANLARI			32
.....MEDİKALHASSAS VE OPTİK GEREÇLER			33
TAŞIMA EKİPMANLARI	S9	DM	34-35
....MOTORLU ARAÇLAÇ, ÇEKİÇİLER VE YARI-ÇEKİCİLER			34
....DİĞER TAŞIMA ARAÇLARI			35
.....DENİZ TAŞITLARI YAPIM VE ONARIMI VE BOTLAR			351
.....UÇAK YAPIM VE ONARIMI			353
.....DEMİR YOLU EKİPMANLARI			352+359
DİĞER İMALAT SANAYİ ÜRÜNLERİ	S10	DN	36-37

Açıklama: Analize konu olan sektörler koyu renkle gösterilenlerdir.

Kaynak: OECD, STAN Bilateral Trade, 2004

ÖZGEÇMİŞ

ADI VE SOYADI	Fatih YÜCEL
DOĞUM YERİ VE TARİHİ	Postallı – 28.06.1973
MEDENİ HALİ	Evli
ASKERLİK DURUMU	Yapmamıştır
ADRES	Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Balcalı / ADANA Tel: (322) 338 72 55 iç hat: 178
E-posta	fatihyucel@nigde.edu.tr
EĞİTİM DURUMU	Doktora (2006): Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD. Yüksek Lisans (2001): Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD. Lisans (1997): Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü. Lise (1990): Bor Şehit Nuri Pamir Lisesi
İŞ TECRÜBESİ	(1997-1998), BİRKO Birleşik Koyunlulular Mesucat AŞ. (Niğde). (1998-2001), Araştırma Görevlisi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (2001-.....), Araştırma Görevlisi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
YABANCI DİL	İngilizce